

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

2016.

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Tisztelt Olvasóink!

A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság Kaposvár Megyei Jogú Város megbízásából országos szépirodalmi pályázatot hirdetett *Mai szívekben 1956 forradalma* címmel. A programot az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatja, amely „A magyar szabadság éve” elnevezésű programsorozat keretében valósul meg. Pályázni lehetett verssel, novellával, riporttal, interjúval, visszaemlékezéssel. A pályázatra közel száz pályamű érkezett.

E számunkban, valamint a Somogy 2016/4. számában közzétesszük a nyertes pályaműveket és azokat az írásokat, amelyek közlésre alkalmasak. Mivel nem történettudományos, hanem szépirodalmi jellegű írásokat közlünk, az adatok és tények hitelességét és pontosságát a szerkesztőség nem ellenőrizte.

A szerzőknek köszönjük érdeklődésüket és aktivitásukat.

Számunkat korabeli kaposvári fényképfelvételekkel illusztráltuk.

Sok szép olvasói élményt kívánunk!

BÁBA IVÁN
főszerkesztő

Szívről szívre

„Féltérdre ereszkedik a lobogó,
miből kirepültek az angyalok.”

(KÁROLYI AMY: 1956)

Nem a mindenki, de mindenkiben.
Nem a sok, hanem sok egyetlen.
A tornádó szíve ilyen,
ha meg se lebben.
Honfoglalás a levegőben? Kárpit
hasad, s hegyet mozdít a Mozdulatlan.
A verőfényes lyukon át már látszik
a haza a magasban;

mert egy darabka alvilágot
a trikolórból valaki kivágott,
hogyan világítson, barlangban szövétnek,
napja a korszakos sötétnek.
Lobog, lobog a zászló
hiányzó közepe,
átlátni egy hiányzó
ország hőseire.

A hely szelleme a *helyett*,
és címere a *nincs* lett.
De űr rejt a szellemet,
és üresség a kincset,
mert mindig van a szakadéknál
lejjebb egy talpalatnyi égtáj,
egy leheletnyi tér.
Talán több is a történelminél.

Aki közel botlik a tűzhöz?
Megég. A rossz nem válogat.
A bűnös
is áldozat;
s másokért kell magának
megbocsátania.
A szabadság: alázat
és metafizika.

Ezerkilencszázötvenhat van
kezdetől fogva,
szakadatlan.
Nem forradalom: fölemelkedés kell,
s nem korszakokként: szívről szívre,
hogy ki-ki a zsarnokot ésszel
– *magában*, hogy ne legyen foglya –
megszelídítse.

Lobog, lobog a zászló
hiányzó közepe,
átlátni egy hiányzó
ország hőseire:
a földi testek nagyságnál nagyobb
lélekért lelkesednek
szabadon, mint az angyalok,
szabadelvűen, mint a szentek.

A jöjjön-el-a-te-országod
és legyen-meg-a-te-jóságod
sosem jön el.
Itt van. Közel.
Mindenkiben.
A tornádó szíve ilyen.
Hiába fognánk a széleinél,
örökkön átfú a vásznon a szél.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton I. díjat nyert.)

Itt ülök az Otthon kertjében a nagy vadgesztenyefa lombjai alatt. Bámulom a nap mint nap ismétlődő csodát: ahogy a napfény, átsurranva a levelek között, szőke glóriát von a fa fekete, ráncos törzsén. Erről, ahányszor csak látom, mindig a te szőke hajkoronád villan az eszembe. Meg az a gondolat, hogy csak maga a természet képes ily tökéletes – életed lényegét egyetlen képbe foglaló – hasonlatra.

Katinka jön, a gondozónővér. – Mindjárt ebédelünk, Sanyi bácsi – mondja, mély dekoltázsát kivillantó kacérsággal – Ma korábban, hisz tudja, az ünnepély... Ejnye, bejnye, elfelejtette, hogy október huszonharmadika van? Maga tartja az Otthonban az ünnepi beszédet...

Hirtelen haraggal nézek a cserfes ifjú hölgyre, miközben ő, lila körmös kezével – teljesen fölöslegesen – a hónom alá nyúlva, az ebédlőbe támogat és bódító parfümfelhőbe burkol engem.

Fél éjjel gondolkodtam rajta: elmondhatom-e nekik, a húszéveseknek, a te történetedet?

Tizenhat évesek voltunk, amikor megismertelek. Tanoncok a hajdan volt MOM-ban, egy hatalmas és egészsében képtelen üzemben. Te optikát tanultál, én műszerészetet, csak néhány emelettel lejjebb. Egy tréfás kedvű kollégád küldött le hozzám „láthatatlan fejű” jancsiszögért. Ez a kolléga Dani volt, gimnáziumi osztálytársam, a nagy tréfamester, tanárok és művezetők réme. (Tőle tanultam meg, hogy a nevetés hatalmában mindig bízhatunk.)

Te oly szép voltál, a makrancos szőkeségeddel és a lángoló pici szeplőiddel, hogy semmi se jutott eszembe: csak álltam ott kábán a műszerasztal felett.

– Nem tudja, hol találom?

– Micsodát? – kérdeztelek vissza és éreztem: a homlokom, akár a vontató lóé, izzad.

– Hát a láthatatlan fejű jancsiszögeket...

– Maga ugrat engem?

– Engem ugrat valaki – s te voltál az, aki helyettem is felnevettél. Aztán engem is elkapott a kacagás hulláma: az asztalra dőltünk mind a ketten a nevetéstől. Így ismertelek meg.

A sebeinkből élünk, mondják a filozófusok. Csak a boldog emlékek fájnak, teszük hozzá mások. Nekem nincs szükségem erre a felismerésre, hiszen mindig fáj az öröm, amit akkor érzek, amikor felidézem mindazt, ami ezután történt.

Másnap reggel összefutottunk a bejáratnál. Derengő mosollyal néztem rád, s te, zavaromat látva, azt kérdezted vagányul:

– Mi az, mégis előkerültek a jancsiszögek?

S mintha véletlen lenne, délben mindhárman – Dani, te és én – egyszerre értünk az üzemi étkezdébe. Együtt ebédeltük meg a mindennapi csontlevest (az „üzemi csontot”) meg a tarhonyát a feltéttel. – Vigyázz, ne kezdj vele – figyelmeztetett Dani –, ez még egy szűzfiú! – Világért se higgy neki – vágtam vissza én. – Minden emeleten van szeretője! – Nevettünk ezen is, de aztán, mintha álom folytatódna, délután kettesben maradtam veled a villamoson. Alig szóltunk egymáshoz: én egész

úton, mialatt a kopott járgány végigcsikorgott a Villányi úton, készültem rá, hogy megkérdézzetek, mikor hívhatlak meg egy presszókávéra?

Egy órát vártalak a megbeszélt időben és helyen, te nem jöttél.

Aztán másnap reggel – mintha mi se lenne természetesebb – ott ültél a munkaasztalomnál.

– Hoztam neked áfonyát, szereted? – és máris a számba dugtál egyet a kis kék golyókból – Tudok egy helyet, ahol sok van belőle, eljössz?

Valamit motyogtam, s te, mint egy régi szeretőt, karon ragadtál. Egész nap a Svábhegyen kószáltunk. Már egy tarisznyára valót szedtünk az ősz fanyar varázsából, amikor megtudtam, hogy Veronikának hívnak. Alig beszélünk. Lopva pillantottunk egymásra, mintha attól félnénk, a szavak tönkreteszik e varázslatot. Elnémított az élet addig sosem érzett sűrűsége. A fogam vacogott a gyönyörűségtől, amikor a derekadat átölelve ráfordultunk a Margit hídra, miközben a feltámadó szélben diadalmasan lobogott szőkeség. Odafele már remegtek az első csillagok. Mintha ők is beleborzonganának a pillanat szépségébe.

A Viola utcában laktál. A ház kapuját egy árva, félkezű Kariatida őrizte, megfeketedett arcán komikus erőfeszítéssel. Másik karja helyén vastag drót fityegett. Beamentünk a sötét udvarba, kéz a kézben.

– Látod, ott lakunk a másodikon, de nem jöhetsz fel, felébredne a nagymám...

Várakozóan néztél rám, s én föled hajoltam, behunyt szemmel, mintha egy illatozó virágot szagolnék. Mire kinyitottam a szemem, te már elosontál. Csak egy halk ajtónyikorgás jelezte a vaksötétben, hogy életem legszebb napja véget ért.

Már nem lepődtem meg, amikor másnap nem jelentél meg az étkezdében. Csak Dani ült oda az asztalomhoz, hogy bejelentse: beteget jelentettél. Másnap, harmadnap újból. Heteken át hiányoztál. Aztán Dani, a tréfacsináló is eltűnt. A személyzetin azt mondták: átlépett egy másik munkahelyre.

Mindez furcsa volt. Aztán egy októberi estén a Corvin moziból kijövet meglátalak benneteket. Kéz a kézben ballagtatok a Körúton. Dani épp a füledbe súgott valamit, s te szinte kéjjel felneveltél.

Olyat éreztem akkor, amit addig soha: gyűlöletet.

Másnap, 1956. október 23-án én is betegnek éreztem magam. Lázam volt, fekdtem egész nap, pedig csak a lelkem égett. Arra gondoltam: miért nem kerekedik akkora vihar, hogy fejre álljon ez a hitvány világ – földrengés vagy háború, vagy bármi. Csak rettenetes legyen!

És akkor lövéseket hallottam. Meg távoli, de közeledő morajt. Valami olyasmit, amit egy kagyló héjából hall az ember. (Ha a füledhez szorítod, meghallod, ahogy a kagyló emlékezik a tengerre. Még akkor is, ha sose látta.)

Megdöbbsentett ez a – számomra úgy tűnt – lelkemből kitört vihar. Mégis, a rádió hajnali közlésére – „az ellenforradalmi felkelő bandákat felszámolták” – elindultam a gyárba. De a Körúton már ott álltak a páncélosok, akár a tengerből felbukant ősvilág hullóik.

Másnap, október 25-én elült a harci zaj. Különös csendre ébredt a város. Néhány üzlet, köztük a sarki Közért is, kinyitott. Apám – anyámmal folytatott rövid tanácskozás után – leküldött kenyérért a boltba.

Hihetetlen kép fogadott. A Nagykörúton szerteszét elszenesedett vagy mésztől fehérlő katonahullák hevertek: egy elsüllyedt világ partra vetett kövületei. Köröttük – a feltámadás boldog Amazonasaként – emberáradat hömpölygött. Emberhullámok ölelkeztek össze, cigarettával, borral kínálták egymást. Hónom alatt a lisztes bundájú kenyérrel sodort magával az ár – egyenest Dani hátának. Nem nézett rám, egy lyukas zászlót tartott a magasba. Mikor már mellette haladtam, megszólalt:

– Veronika szerint te gyáva vagy. Nem merted megcsókolni.

Egy pillanatra elsötétült minden. Emlékszem: magamban azt kívántam, bár csak meghalna.

– Veronika csodálatos lány! Igazi bombázó! – lelkendezett, és a tüntetés hektikus lármája közben elmesélte az *én történetemet*! Vagyishogy veled is ugyanott volt áfonyát szedni, ahol velem, és ugyanazokon a helyeken jártatok. Kéz a kézben, ugyanúgy.

Elmondta a Kariatida után történeteket is: ő igenis megcsókolt téged, és utána fölmehetett veled a második emeletre, ahol *minden* megvolt...

Homlokomat ráncoltam, fogaimat csattogtattam.

– Bejedd té! – nevetett rám a tréfacsináló. – Ne lógasd az orrod. Elárulta, hogy te tetszel neki jobban.

Fellélegeztem, egész valómat melegség töltötte el. Már nem is restelltem a megkönnyebbülésemet. Az emberáradat, amely sodort minket, a Kossuth tér sarkára ért.

– Hová megyünk?

– Elfoglaljuk a Parlamentet, hát nem látod? Átálltak az oroszok! Egy óra múlva vége az egésznek! Megesszük őket tízóira! – És tréfás mozdulattal beleharapott a hónom alatt tartott cipóba. (Azóta is magam előtt látom kenyértől lisztes, bohócos mosolyát.)

Akkor egy teherautó kanyarodott a térre, a platóján ballonkabátos fiatalok között egy szőke zászló: a te hajad lobogása volt az. Integettél felénk, még láttam, ahogy leugrasz, és felénk igyekezve valamit kiáltasz. Nekem? Vagy Daninak? A hangod már nem ért el hozzánk.

Felcsattantak az első lövések. Először azt hittem, petárdák. Vagy tűzijáték? Felnéztem az égre, a tűzvirágok kinyílását várva.

Először a mellettem álló férfi zuhant az úttestre, lerepülő kalapja az arcomat súrolta.

Egy sikitás hallatszott, mindenki a földre vetette magát. Egy másik golyó a cipót találta el, amelyet még mindig görcsösen szorongattam. Arcomat és mellemet elborították a kenyérdarabkák és orromat megcsapta a lágy, friss kenyér illata – a tomboló halál torán!

Újabb sorozat sivitott, de Dani meg én ekkor már futásnak eredtünk. Eszeveszett, állati futás volt.

– Veronikát nem láttad? – kérdeztem futás közben Danitól, aki képtelen volt válaszolni. Némán, remegve váltunk el. Annyi lélekjelenlét azért maradt bennem, hogy újra bementem a Közértbe – még mindig nyitva volt – és megint megvettem a kenyeret. Ott, a boltban vettem észre, hogy csupa vér a tenyerem. Hazaérve gyorsan kesztyűt húztam rá.

– Mi van a kezeddel? – kérdezte apám.

– Fázik – feleltem, és egyenest a nyomorék Kariatidához rohantam. Be, a sötét kapualjba. Fel, a második emeletre. Megismertem az ajtót, kopogtam. Senki nem válaszolt. Benyitottam: egy barlang savanykás szaga fogadott.

– Kit keres? – kérdezte egy öreg, rekedtes hang. Apró, karikajárású öregaszony jött elő, alig volt haja. Rám nézett, de el, a semmibe: teljesen vak volt.

– Veronikát.

– Itt nem lakik semmiféle Veronika.

– Ó, bocsánat... – hebegtem, és leszaladtam a lépcsőn. Torkomat szorongatta az irtó sejtelem.

Másnap láttalak meg, az újságban. Ott feküdtél a tér halottai között. Szárnyas hajad a fekete képen fehér volt, mint a hó.

Danit, az én fürge faunra emlékeztető barátomat ötven év múlva láttam viszont. Hazajött Amerikából, egy villámlátogatásra. A szája furcsa, keserű ráncban végződött, és a mondatait nem tudta befejezni. Csak álltunk a téren, nem beszélgettünk. Néztük az árkádok falában a gyilkos lövedékek helyét jelző bronzgolyókat.

Mindketten ugyanarra az első csókra emlékeztünk, amely sosem történt meg.

Ahogy befejezem az előadást, érzem: a gyomromat aggodalom szorítja. Fontos dolog-e, amit elmeséltem? Mi köze ennek ötvenhat lényegéhez? Ezer ilyen történet létezik: és mindegyik más, és mindegyik ugyanaz.

Először csend van a teremben, aztán csak suttogás, pisszegés. Katinka lila körmeit bámulja. Nem mernek tapsolni a húszévesek. Megértették volna? Hogy az idő egyszerre illékony és sűrű, akár a kenyér illata?

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton I. díjat nyert.)

Pesti srác

In memoriam 1956

Mikor a gonoszság és fájdalom
sejtekbe égő éjszakája után
egyszer csak felemelte szép fejét,
belülről áradt szeméből a fény;
s mint egy felhólyagzó gondolat,
kék glóriákra hasadt a sötét.
Mert hitte, hogy sorsa több, mint ő maga,
hogy újra születhet, életben a lét,
oly hatalmas, bátor pillanat,
s értelmet nyertek szavak: Ember és Haza.
Bár a hernyótalpaktól zörgő hajnalon
tekintetét izzó vashidak pántolták
a történelem véres folyama fölé,
majd vasszörnyek szórták száz darabra
szabadságtól könnyű, édes testét,
s nem maradt róla több emlék,
mint egy félbehagyott lekváros kenyér,
egy el nem dobott Molotov-koktél,
szelleme nem maradt rab többé
és holtában is sugárzóan él.
Átjárja minden reményünket,
megszenteli szerény áldozatunkat,
felmagasztalja minden bukásunkat.
Általa értjük megint, mit jelent a Mi
s elmosódik bennünk a te meg az én:
együtt lüktetünk az idők tetején.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton I. díjat nyert.)

LOKODI IMRE: FEKETE KERÁMIA

Megkerült a rádió, az ötvenes évek rádiója. A készüléknek a Fekete Szőlőben van a helye, mondták, s nagy tisztelettel felhozták a csárdába, legyen. A rádiót, ha igaz, Temesvárról hozták, abban az időben került a völgybe, amikor nyaranta, el egészen vizek őszi tisztulásáig, agyoncsaptak minden szál márnát, árammal ütöttek halat az orvhalászok, vitték kosárszám. Fejünk fölött alighogy kifeszítették a huzalokat, az első néphatalmi vívmánnyal máris élni kezdtek, az iparból hazanéző legények vadonatúj kétszázhuszat lógattak a folyóba, bokájukat összeverték a pózna tetején, csattogott az iparból szerzett gumicsizma. Azt mondták, magasból szarják le a néphatalmat.

Misit, vagyis Amerikahangját ott lelték meg partra dőlve, sárfeketésén a tűzre való uszadékok gyűjtő cigányok, körülötte a halál pörzsölt sziluettje. Misi az, Amerikahangja, suttogták a faluban miután elhallgattak a harangok. Misi kötötte be a szóban forgó rádiót, megmutatta, mennyit szabad mozdítani a keresőn; azt mondta, hogy a recsegés nem műszaki hiba, hanem szovjet zavaróállomások sisteregnek a készülékben.

Misi, csakugyan eljönnek az amerikaiak?

Itt lesznek, mire a márnák felhúznak a sűgőkon a Vermessy-kert alatti gyökerekig...

Misi, mint partra vetett hal, kikerekedett üveges szemmel nézte az áthúzó géprajokat, az önkéntes tűzoltók nagy nyomású tartályvízzel, slagból spriccelték le róla a halál sikamlós nyálkáját, hozott vízzel mosták, a folyóból nem szivattyúztak. Tilos a hullához menni, mondták az önkéntes tűzoltók, amíg nem jön ki a halottkém, mi eközben himbálózó gyökerekről néztük Misit, Amerikahangját. A hullát, velünk együtt bámuló emberek állították, Misin ül a halál, beszélgetnek. Ki másról, ha nem Hruscsovról szólt a pletyka.

A gépek, a csapatszallítók talán jóval a felhők fölött szálltak, mintha nagy kínna, légi fájdalommal, motorhibákkal, vagy mivel haladtak keletről nyugatra, ki tudja, mit láthatott Misi, Amerikahangja, fekvé a földön, hanyatt. Ez a kép Andor papot erősen megillette, különben nem mondta volna, hogy a felszállt lélek látta bizonyára, hogy nem vörös, hanem kékcsillagos gépek hozzák el a szabadságot. Kelet felől? – sűgtak össze a padosorokban. A megyéspüspök sűrgősen magához rendelte Andor papot, aztán többé nem mondott semmit a szabadságról.

A hírek a völgy egyetlen rádiójából jöttek, hogy vér folyik Budapesten.

Amerikahangját megcsapta a villám. A menyébi Atyaisten. A guta ütötte meg. Szívroham. Megfojtották hurokkal a téesz vízre járó juhászhai, mert hullt, pörkölődött a komondor is feszt.

Ültünk a hajdani rádió körül a Fekete Szőlő teraszán, néztük a múlt kövületét. Poros volt, pókhálós, egérrágás hullt belőle, mindegy. Jánosunk óvatosan hozzányúlt a keresőhöz, valamerre tekert. Ő sem tudta, mit akarna befogni a nagy éterből, valamit hátha hallana. De nem. Vitték is a hajdani recsegőt be a Kék Szőlőbe, ott van, látom, gyalult lécből kis állványt szerkesztettek neki, óhatatlan vonzza a belépő tekintetét. Senki sem várja el a rádiótól, hogy megszólaljon, bár Jánosunk szerint érdekes lenne, ha.

Később, valaki a konyháról, szépérzéssel kitalált valamit. Elment a völgybe, félméteres cserépvázát hozott. Hóna alatt a váza úgy festett, mint valami hajdani ágyúcső, feszesre húzta a nő mellét, két hegyes bimbó holdja izzott át a gyolcsingen, szabadság, szerelem.

Nem jár bele virág, mondta, s mindjárt a rádió tetejére állította. Azóta is ott áll a csíkdánfalvi fekete kerámia.

*

Jó, ha az ember néha benéz a Fekete Szőlő csárdába. Itt van, ami történik, és ami készen van. A kiállítás anyaga például. Kijött az újság is. Az ősz és süket szerkesztő a söntés mellett állt, meglehetősen mélyről kezdte: nem ölték meg senkit?

A régi, megnézhető felvételek ott vannak az öreg házakban, beszédesen megbarnultak. A régi felvételek mesélés közben szoktak megbarnulni mind.

Egyik felvételen vasárnap délután, seregnyi leány, jönnek lefelé az utcán. Két irány van: lefelé s felfelé. Szolgálólánynak mentek Kolozsvárra, vagy itthon maradtak. A szövőszék mellett, a kapa mellett, a férfi mellett is meg lehetett szépen vénülni.

Az asszonyok is mind egy szálig megbarnultak már, azok, akik régi-régi felvételen pompáztak. Nincsenek sokan, kint vannak a dombon, akik megunták. A maradék is mendegél kifelé. Maradnak a régi felvételek, és a kasztenben a szöttesek. Van annyi belőle, hogy völgyet lehetne takarni vele, Kend hídjától el Cíkmántorig. A katlant belátni a Fekete Szőlőből.

A megbarnult képen temetés. Valakit vittek akkor is kifelé. Sokan voltak, elől az asszonyok, aztán a férfiak, hát akkor nőhalott.

A csizmán és a kendőn kívül – temetéskor a kendők csücskét kezében nyoszorgatja a fehérnép – minden otthoni. A fonás szép, társas ténykedés volt, hol az egyik, hol a másik házban gyűltek össze az asszonyok, eszegettek szárított gyümölcsöt, vízben főztek kukoricát, néha pattogtatták a szemeket, és sokat beszéltek. Volt, amikor inkább beszédesen nagyokat hallgattak. Akkor is, amikor Kicsi Törek Anna híre, őt megelőzve, hazajött.

A kép hátoldalára ceruzával írta fel valaki: Kicsi Törek Annát üres koporsóban temetik. Ha vasárnap volt, sok-sok hárászkendő. A közeli cíkmántori százsz asszonyok az ilyen kendőt Imbengstamnak nevezték. Imbengstamban minden magyar fehérnép. Mondták, Kicsi Törek Annát agyonverte a hatalom. A bölcsészkarról 1956 őszén vitték el, az is lehet, hogy a Házsongárdból.

Kicsi Törek Anna 1962-ben hazajött, amikor résnyire nyitották Szamosújvár vaspántokkal ellátott kapuját. Jó néhány esztendeje a Fekete Szőlőben, novemberi gyertyafényben elmondta a kálváriát, a szintiszta igazat. Hogy csakugyan a Házsongárdból.

Néztük, hallgattuk a fehér hajú, hajlott hátú öregasszonyt, vállán Imbengstam, vagy mondjuk úgy, nagy fekete hárászkendő.

*

Eliza néni résnyire nyitotta az ajtót, megnézte, ki jár ilyen korán. Ha én, akkor üssem ki a kád dugóját, mondta, hadd folyjon le a lé. A patkó alakú, rücskös bakon

ülő kádat nem hűtötte le az éjszaka, öleltem, mint valami masszív cserépkályhát, mint aki fel akarja venni mindenestül. Spirálosan csorgott a lábfejem szétspiccelő lúg, a kapcám kinyújtózott a köveken, Eliza néni macskája közelebb jött megnézni, igaz, hogy bél, nyesedék mosódik a köveken, disznó, vagy borjúbél? Nem az a világ, kiscicám. Für bácsi sitten van, így mondta Eliza néni: sitten van, miután Pöttyös Igric, Für bácsi kutyája feladta a mészárost. Kiásta a borjú belsőségét és elment vele a tanácsházára ágálni. Vitték Für bácsit duzzasztógátat építeni, a szapulókád dugóját így nem Für bácsi ütötte ki. Bőr Erik százados meghagyta Eliza néninek, a száját jó szorosra befogja, csak levegőt esetleg. Pöttyös Igricnek hurkát dobott Eliza néni, természetesen mérgezeve.

Tömjed, mondja Eliza néni később bolond Magdolnának. Tömöm, mondta a foghíjas vénleány, és talpas fenyőrúddal döngölt ázott surgyévásznat, monogramos párnahuzatot, sok-sok lepedőt. Bolond Magdolna jól kipréselte a vásznakból a lúgot, a kád lyuka már csak szaggatottan pisilt, mint Für bácsi, aki a békási duzzasztónál ebben az időben százszor is vesén, ágyékon volt rúgva bőrkabátoséktól.

Na, most szépen befogok, mondta Eliza néni. Kivezette az istállóból Für bácsi félvak kancáját, majd odaszólt a lónak: megyünk, Laci, a Küküllőre. Bolond Magdolna meg se nyekkent, úgy dobta fel a tekenő áztatott fehérneműt, indultak a folyóra. Végighajtottak a falun, sokan feltették szapulni valójukat, valamennyien felkucorodtak a szekérre, az asszonyok mentek, hajtottak a Küküllőre.

A férfiak a padlásokról lesték a menetet, azt mondták, né, mennyi fekete asszony. Rejtőztek a férfiak, mert valaki látta Bőr Erik árnyékát az alszegen talán, felszeg felé jövet. Hadd jöjjön, mondta bolond Magdolna, a faszát lecsavarom. Nevettek jót az asszonyok, a fekete mezőkben élesen világítottak hófehér fogsorok. Azt mondták, halottak napja után nagyon is élesek a vonalak.

Bőr Erik létrán állva felszólt a padlásokra, menjenek, tolják meg a Wehrmachttól itt hagyott motorkerékpárját. A szekus százados mindig a völgy embereivel tolatatta kivénhedt Pukkját. A férfiak taszították, tüdőt köptek hegynek menet százszor, ezerszer. Akkor is tüdőt köptek, amikor Bőr Erik a Farkasverem nevű szakadék felé taszította magát, hadd lássa a folyón szapuló asszonyokat. Állj, kiáltotta, de nem. Ugrott volna le a motorról, de nehéz kezek nyomták visszafelé, ülj veszteg, mondták a férfiak. A százados még látta a feketében szapuló asszonyokat, Eliza néni fehér fogsorát, aztán már nem volt értelme semminek.

Másnap szokatlanul keményen fagyott, a vékony jég alól szál csizma rúgással fenyegette az eget. Né, mondták a bámulók, Bőr Erik csizmájának patkós spicce volt. A folyóra rozsdás halakat hullató füzek nagy fehér lepedők száradtak. Aznap mondta be a Fekete Szőlő rádiója, hogy Pesten elfojtották a forradalmat.

Bőr Erik csak később húzta be a lábát a hóolvadáستól zavaros víz alá. A Küküllő teljesen megtisztulva várta meg a következő fagyot.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton II. díjat nyert.)

Hórukk

Kit érdekel ma 56? És mi volt
az öröksége? Nagy családi
hazudozás, hogy nagyapám
csak arra biciklizett, amikor
a szovjet emlékműről a csillagot
leszedték. Láttá, hogy nem
megy, segített hát, de nem
tudta – pont ő? –, miről van szó.

A perben meg egyedül ő
nem tagadott, egyedül őt
ültették le (mintha elég lett
volna tagadni a kegyelemért).

Hórukk, kiabálta a többieknek,
hogy menjen, hogy a csillag
lejöjjön, hogy a zsarnokság leessen,
hórukk, hogy a boltját
visszakapja, hórukk, hogy a szőlőjét
visszakapja, hórukk, hogy a világ
kimozduljon a sarkából,
de csak a Szovjetuniót húzták
nyugatra pár méternyivel.

Hórukk, ezt mondta Feri
bácsi?, kérdezte kedélyesen
a börtönőr, és ütött is.

Hórukk, verték a szabadság
ritmusára, hórukk, nem változott
semmi, hórukk, minden megváltozott
mégis: máskor, másképp, mint ahogy
el se képzeltek. A csillag leesett.
Augusztusban tízesével az újra
megszerzett szőlő fölött.
De már nem kellett a bor.

Hórukk. Nem kell a bor. Nem
kell 68, nem kell 89. Hallod?, népfelkelő
lettél! – mondta nagymama, hórukk,
nemsokára temették a népfelkelőt.

Nem kell 2001, nem kell 2006, nem
kell 2010. De hát akkor mi kell?
Hogy ne tagadja le senki, ami
történt, amit csinált, vagy nem csinált.

Álljon elő a besúgó, és kérjen bocsá-
natot! Nem tudhatjuk, mennyit ártott
(sokat), és nem tudhatjuk, ezzel
mennyi mindent tett maga ellen.

Bocsássunk meg, hórukk. Itt az új
Sztálin-szobor, hórukk. A régi már műemlék
volna. Kibújnak egymásból, bebújnak
egymásba. Akasszátok fel a múltjukat
letagadókat! De úgy, hogy földig érjen a lábuk.
És ez a föld régmúlt tetteikből álljon.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton II. díjat nyert.)

Nagyapám, Edmund Karlovics Kerschensteiner fehér köpenyében állt az officina ajtajában. Néhány nap választotta el hatvanadik születésnapjától. Gyógyszerlatok szálltak a falusi patikában, az öreg előtt kenőcs a tégelyben, bársonyossá tette a levegőt. „Kakaóvajjal kell keverni”, mondta nagyapám, és szigorú volt, mint a fehér köpeny. Korán kopaszodott, fénylett a bőre, talán a tizenégyes háború után, a hároméves orosz hadifogságban fázott meg a feje, s mire hazaért, kihullott a haja.

Állt a patikai pultnál, osztrákból eloroszosodott nevével: Edmund Karlovics Kerschensteiner. Bécsi nagyapja valamikor az 1860-as évek elején elkeveredett az Esztergomban rendezett gyógyszerész bálba, megismerkedett a patikárius Jedlicska Márton leányával, s ahogyan ez lenni szokott – különösen a nagy békeidőben –, az ismeretségből szép és tisztességes házasság kerekedett. Később az öreg Kerschensteiner vasárnaponként kiült az esztergomi ház belső udvarára, kitárta az oda nyíló szobák ablakát, s amikor elérkezett déli tizenkettő, feszülten figyelte, nem késik-e valamelyik falióra. S amikor együtt ütött valamennyi, nyugodtan pihent tovább a kasszákban az egyórai ebédidőig. „Na, azért mondom! Bécsben is ugyanennyi az idő.”

Edmund Karlovics – a családban nevezték így, mások Dönci bácsinak szólították – az orosz fogságban kapta a Karlovics melléknevet, merthogy Károly fia, Edmund volt, s az orosz ragaszkodik az otcsesztvóhoz, az apai megnevezéshez. Elvégre mindenki az apja fia. Így ért össze nagyapámban a világtörténelem. „A rosseb egye meg”, mondogatta, amikor rossz kedvében volt, mert jócskán kijutott neki a huszadik század meglepetéseiből – első világháború, második világháború, csak úgy tornyosultak egymás hegyén-hátán a világháborúk –, s szelídre gyűrte arcát a szenvedés.

A falu, ahová 1950-ben kitelepítették, tizenhárom kilométerre feküdt Esztergomtól – az ezernyolcszázhatvanas évek báli hangulata már oda, régen oda –, mindenüket elvették, mindenüket. „Adja át a kassza kulcsát és az összes kulcsot, aztán kifelé!” Talán csak a tropikál nadrágja maradt meg, amit az államosítás pillanatában viselt, s bár a faluban elütött a szokásos viselettől, még a hatvanas években is ezt hordta; akkorra már jócskán kiterdesedett, s amikor meglátták, mindenki tudta, a gyógyszerész úr közeledik – a szocializmus hiába tiltotta az urazást, a falubeliekben megmaradt az egészséges emberi érzés. Lik néni mondta egyszer, amikor fájdalomcsillapítóért ment a patikába, mert annyira fájtak az ízületei: „Tudja, gyógyszerész úr, a szocializmus messze van, mi meg itt élünk. Nekem is itt fájnak az ízületeim.”

Péntek délután volt. A nap november elején laposan hasalt el a Bitóczy völgy felé, nagyapám bajusza megremegett – „Istenem, mit kívánsz még tőlem? –, nagyapám nézte a bágyadt szépséget, s egyre kevesebbet értett az életből.

A menetrendszerű autóbuszjárat megérkezett a városból. Edmund Karlovics akkor és később sem tudta meg, Piatrik bácsinak, a bal lábára bicegő suszternek mi keresnivalója volt éppen akkor Esztergomban. Talán bőrt hozott a talpaláshoz... Amikor leszállt a templomtéri megállónál, suta mozgásával futva indult neki a főutcának, úgy lengett a teste, hogy attól kellett tartani, mindjárt végigvágódik, de mégsem.

Hová, hová futsz, Piatrik bácsi?

Benyitott a patika ajtaján. „Gyógyszerész úr, jönnek az oroszok! A várúton jönnek már az oroszok!”

És riadt volt az arca; talán ötvenéves lehetett, de már nagyon öreg, és most a sántaságát mindenestül hordozta magával. Széttárt karjával esetlenül állt ott.

„Szóval jönnek?” – kérdezte nagyapám, majd megigazította a köpenyét: „Ha jönnek, hát jönnek!”

A sánta cipész megilletődött erre a nyugalomra: talán mégsem olyan nagy a baj, ha a gyógyszerész úr így kihúzza magát!

Mert nagyapám kihúzta magát. Így mondták később is, akik látták őt.

Összeszaladtak az emberek. Az oroszok már Esztergomban vannak, a bazilikához vezető meredek várúton...!

Nagyapám kimeré a fehér tégelyből a frissen kevert kenőcsöt – „a magiszt-rális gyógyszer hamar tönkre megy a levegőn”, aztán azt mondta: „Emberek, az Irma-lak pincéje mélyen benyúlik a hegyoldalba, ha kell, oda menekülünk. Mindenki vigyen krumplit, szalonnát, lisztet, zsírt. Akinek amiye van! Még legalább fél óra, mire ideérnek.”

Anyukám kikészítette mindhármunknak – két testvéremnek és nekem – a bundakabátot: „Ha menni kell, ez jó meleg!”

Előbb csak zümmögés, aztán egyre erősebb döngés, majd a Szobi rév után a szörnyek feltúrták magukat a Sárga-dombra. A hernyótalpak ott kaparták már a falu utcáját.

„Isten nevére, gyógyszerész úr, oltsa el a villanyt, húzza le a rácsot!” Mire nagyapám azt mondta: „Még nem érkezett el a zárás ideje!”

A falu addigra fénytelenységbe merevedett. Mintha mindenki meghalt volna. A házak mélyén halk lihegés: „Istenem! Istenem!”

Csörögtek a láncalpak, a Dunától a Pilisig remegett a föld. Az Irma-lak? Ettől talán még az is összeomlik!

És jöttek, egyre csak jöttek, mint megvadult, ellenállhatatlan akarat. Az első tank a patika előtt meghökkent, a részeg óriás, a rettentő vastömeg előre dőlt, aztán vissza. Mögötte a többi ugyanúgy csikordult, és megállt. Semmi mozgás. Nagyapám az officinában, fehér köpenyben; november másodika volt, péntek délután.

A harckocsi lövegtornyát ráfordította a patikára. Minden megdermedt. Majd kiszállt egy tiszt, s megindult a fényesség felé. Belökte az ajtót. Erős, határozott hangjára nagyapám oroszul válaszolt: lám, mire jó egy világháborút követő több éves fogság!

Egymás tekintetébe néztek. Nagyapám arcán ott nyugodott az első világháború, a hároméves hadifogság, a háromszori szökési kísérlet, „magát ezért főbe lőjük, tudja-e”, aztán mégse, ott nyugodott a második világháború, negyvennyolc évesen újra behívták, tizenhat éves fiát a levették nyugatra vitték, az utolsó este a laktanya rácsos kapujánál: „apám, vigyél ki innen”, haja már nem volt Edmund Karlovicsnak, azt nem téphette kínjában, a bajuszát rágta, „igen, fiam, mindent megteszek”, s ment, de hiába: „engem vigyenek, engem, velem mindent megtehetnek, csak őt...!”

– és megmaradtak, végül megmaradtak, Lackó gyerek Győrből viasszszökött, mindnyájan megmaradtak, s öt év múlva, azon a júniusi napon a tropikál nadrágban: „Adja át a kassza kulcsát és az összes kulcsot, aztán kifelé.”

Mindez ott ült az arcán, begombolt, fehér köpenyén, fuszeklit viselt, ingét felesége – akit mindvégig úgy szólított: „Anyi, kérem” – aznapra is frissen vasalta, hozzá csokornyakkendőt kötött, orosz szóval állt ott:

„Kérem, ez egy patika, és itt emberek élnek.”

Nem szólt többet, nem tudta, az orosz tiszt érzi-e kiejtésén a bécsi-magyar akcentust (mert az egyetemét még Bécsben végezte). Nem is érdekelte.

Némán álltak egymással szemközt. Odakint füstöltek-okádtak, dübörögtek a vasak. Az orosz tiszt zavarba jött a nem várt élménytől – „Kérem, itt emberek élnek” –, mintha megdermedtek volna mögötte a vasállatok, hová jutott, miféle világba, és nagyapám csak állt, fehér köpenye alatt kissé sután megbillent csokornyakkendőjével, kopasz madárfejével, másnapra megígérte Mária néninek, hogy kikeveri az ízületi fájdalmait enyhítő kenőcsöt, állt becsülete marékalmán, hosszú idő, nincs több szó, érezte a gázolajszagot árasztó orosz tiszt testlihegését – mindennek vége? –, aztán a megfeszült időben a katona hirtelen sarkon fordult. A nap már végképp belesüllyedt a Bitóczy völgy mélyébe. A katona rántott egyet harcokcsizó sapkáján, majd fölugrott a lánctalpra, s eltűnt a fedélzeti nyílásban. Meglódult az első szörny, aztán sorra a többi.

Nagyapám a faliórára tekintett: még egy óra hátra volt zárásig.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton III. díjat nyert.)

Emlékszel...

emlékszel a rádió recsegő zörejeire
az alig érthető szavak éteri jajára
emlékszel a szülői ház ablaka előtt
a hazádból menekülőkre
a lábszárakhoz verődő lódenkabátokra
apádra ahogy visszaránt az utcakapuból
s könnye arcodra hull – – –
emlékszel osztálytársadra
a világgá ment fiúra
kit többé sose láthatsz
s nevesincs utakon bolyong
iskolásdit játszó álmaidban
emlékszel ezerkilencszázötvenhatra
falud szótlan harangozójára
amint melletted elsuhan
mint kéklő lángban a galamb

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton III. díjat nyert.)

A golyó levegőt karcolva süvített, majd végül néma csendbe burkolózva ért vér-fakasztón és fennakadva a céljába. Olyan szövetek szakadtak tőle szét, amiket már a legügyesebb orvosi kéz se tudna megstoppolni; olyan csontok törtek, amiket lehetetlenség összefabrikálni; és olyan szervek károsultak, amiknek veszte a teljesség vesztét is kell, hogy magával hozza. A még mindig csak tizenéves szív zakatolt egy párat, a vörösbe úszó légvétel még zilált egy pár minutumnyit, a körút aszfaltföldjéhez csapódó fejben pedig pillanatok alatt végigperegtek a szösszenetnyi múlt film-kockáinként előtörő emlékképei.

Azonban ekkor történt valami benne. Még az angyalsuhogás beköszön-te előtt, éppen az utolsó földi pillanatban a sérült kamasz-szív nagy durcásan úgy döntött, hogy ő most nem hátra-, sokkal inkább előrenéz. „Ha már nem érem meg az életemet, éljem meg legalább az utolsó pillanatot!” – határozta el magában vad konoksággal. „Csak azért is fellázadok az elmúlás hatalma ellen, bármennyire is tehetetlenül szenvedem el az örök biztosat!” – ordította túl a benne lakó lélekszerű a kinti füstös csendet. „Ha már nincs jövőm, legalább legyen ez az utolsó másodperc a teljes távlatom!”

És a szív, amely mellett a mellkasán olyan lyuk tátongott, mint a marokban tartott nemzetiszín zászló kihatott közepe, álmodni kezdett ekkor egy sohase lesz jövőt.

Remélte, hogy nem így lesz vége. Még talán azt a vágyat is megkockáztatta, hogy ő ügyis felépül valahogy, mondhatni, csodával határos módon. Az meg egyáltalán nem érdekli, hogy októberi tetteiért egy gecsemánés éjjelen feketeautós sötétballonosok csengetik fel álmából. Hadd legyen már egy kicsit ő is hős ott legbelül, és hadd legyen kívülről nézve meg egy elítélendő ellenforradalmár, egy cellalakó agyonkínzott, egy évekig a szabad levegőre ácsingózó börtöntöltelék. Egye fene, ítél-jék csak el egy pont róla készült fotóbizonyíték miatt életfogytiglanra, mint kezében fegyvert tartó rendszerellenest, mint szovjetgyilkost, mint ország-rombolót – ő úgyis tudja, hogy mi az igazság. Mert majd valahol az ég kompenzál, és biztos abban, hogy a pár dohos csótánytanyás rács mögötti év után beköszönt a valahonnan felül-ről jövő érthetetlen amnesztia. Ismerte annyira ellenfeleit, hogy tudta róluk, egy idő után még maguk is elhiszik, hogy egy magafajta ember a gulyásvilágba belekever-hető. Pedig mekkorát tévednek! De legyen! Legyenek csak kegyesek! Odafenn majd ügyis átvilágítják a szívüket! Akkor majd mekkorát koppannak!

És látta, amint kiléphet a börtön kapuján immár csontvázzá fogyva, de emelt fővel. Mit sem törődve lépte át a szabadság küszöbét, nem érdekelve, hogy még hónapokig – évekig árgus szemek figyelik, hogy lesik majd minden mozdulatát, és jelentik minden egyes felbőffenését. Kacag a beszervezni akarókon, hiszen egy október tüzeiben élőt sose lehet belezsarolni az ilyenfajta aljasságba. Kineveti még azt is, hogy elvágják a karrierjét, hogy nem veszik fel az egyetemre, mert se kulák-elei, se börtön-viselt énje nem felel meg az elvárások agyament mércéjének. Annyi baj legyen, majd építi egy gyári sorban rutinszerűen a szocializmust! Ugyan unni fogja, de legalább kikezddhetetlen lesz.

Ekkor előkerül a lélek bugyrából az a vele korú kislány, akinek már vagy fél esztendeje – de nagy szó! – szülői beleegyezéssel udvarolgatott. Azt álmodja róla, hogy titokban majd oltár elé is vezeti, valamikor, úgy a '60-as évek közepén. Igen, titokban, és igen, oltár elé. Mert a kötelező tanácsi után azért is ellopóznak a kedves lelombozódott templomba is, a ki nem ölhető hit otthonába is, ahol egy fehérgalléros, koromfekete ruhás szép égi igékkal és az örökkévalóság áldásának ígéretével köti össze őket egymással. Ez a kislány mindvégig kitart mellette, amúgy is várta türelmesen és hűséggel ez idáig is; amikor pedig a boldog közös évek beteljesednek, különösen is kézen fogó párja lesz.

Hallotta aztán egy, majd még egy és még egy csecsemő kiszüremkedő felsírását, miközben ő ott tipródik mindegyik alkalommal a szülőszoba küszöbén, soha meg nem szokva az éveket átívelő örömet, sem az élet születésének varázsélményéből – amiben asszonya és a fehérmaszkos arcúak bezzeg részesülhetnek – való kirekesztettséget. Az orgonasíp apróságok végül kinövik magukat a karjaiból, büszke atyai szemekkel kísérve járják önálló útjukat. Persze nem érvényesülhetnek, nagy pályát be nem futhatnak, mert az apjuk múltja komoly akadály; de annyi baj legyen, gondolja, ha viszont a maguk helyén valahogy mégiscsak boldogok. Néha számon kéri persze rajta ezt a csemetéi, néha zúgolódnak is miatta, börtönviseltségét a szemére hányva, de a szeretetük ettől még hálásabb annál, sem hogy megutálnák érte. Elvégre nem az apjuk tehet róla, hogy fegyvert fogott, amikor azt kellett és azt lehetett; és hogy nem állt be a „sehonnai bitang emberek” sorába. Még büszkéek is titokban rá. Hogy nem lett belőlük tanár, orvos, mérnök? – ennyit megér a tiszta és nyugodt lelkiismeret!

Aztán egyszer mégiscsak beköszönt majd valami fordulatszerű, valami rendszerváltós. És a pár éve még elutasított csemeték bejutnak az egyetemre, mert apjukból hirtelen ünnepezt nemzeti hős lesz. Ott lesz egy ünnepen, amikor újratemetik az egykoron ismeretlen parcellákba elföldeltek, még a pulpitusra is kiültetik, a mellét is kiplecsnizik, a nevét is többször hangosan bemondják. Lyukas zászlós kitűzőt raknak gallérjára, áldják nevét, riportolják mikrofonok és kamerák előtt, dicshimnuszot zengnek róla. Az az egykori fotó pedig, ami annak idején a koncepció perének tárgyi bizonyítéka volt, most a történelemkönyvek illusztrációjává női ki magát.

Látja magát megvénhedni, önmaga árnyékának lenni, unokáit agyonbabusgatni, szívinfarktust is túlélni, majd végül „ágyban, párnák közt” meghalni – pont azon évben, amikor ország-világ emlékezik a hatvan éve történteke. És akkor majd boldogan megy egy égi haza felé, ahol annyi harcostárs várja. Harcostárs?! Vele egykorú kedves és bátor suhanc, lelkes álmodó.

Amikor idáig ér jövőhasító álmában, összeköszön a kegyetlen jelen és a remélt jövő. Aszfaltágyban és kőpárnák között fekszik újra. Már hallatszik távolból az angyalsuhogás, hallja a hívó hangot és látja a vakító fényt; és az utolsó szívdobbanásával megköszöni, hogy ilyen teljes életet élt.

1.

A gyermekek az alfabetikus élményeikben: Almát szedtünk, Béla bácsi átjött (anya szerint, megint borszaga volt) etc. A Forradalom szónál a képzelődés sivatagá-ba tévednek. Akinek azonban mégiscsak volt ilyen élménye, az a jót gördíti előre.

Mert az mindig győz a rossz felett. Ezért lenne jó örökre gyerekeknek maradni...

2.

Mi csak tehénfejűnek hívtuk. Először csak így, kisbetűvel, csúfolódva, majd aztán eljött az az idő, amikor a nagy T-t is megérdemelte. Kaposvári srácok voltunk a Berzsenyiből. Az az 1956-os ősz azért volt felejthetetlen, mert nem kellett iskolába menni. A Forradalom miatt. Anya nekem azt mondta, a magyarok megkísértették a szerencséjüket. A jó barátom, Postás apja, aki éveket töltött hadifogságban, s jól is beszélt oroszul, csak annyit mondott. „Hajtsátok le mindig a fejeteiket, aztán masír. Nem kell köszönni a ruszkinak, nem szabad megállni, mert akkor végetek.” Sanyi bácsi, az asztalos meg, aki csuklóból szokta a poénokat leütni, azt: „A ruszki medvé-vel kár volt ujjat húzni.”

Kukac, aki mindent lerajzolt, erről is csinált egy vázlatot: egy jókora medve oldalán egy vörös csillaggal, áll hazánk földjén. Egy nap is volt természetesen a kép jobb sarkában, erre mondta Postás, hogy a medve napozik...

Most, ha visszagondolok azokra az időkre, meg ami a családommal történt, mindig elnyomom a cigit a felénél, a kávé keserű a számban. Tehetetlen dühömben odavágnám valamelyik ünnepelt kerámiaszobromat, de aztán újra rágyújtok, hogy folytassam mégis, ez sorsom, szobraimmal kifejezzem ezt az érzést. Nagyapámat különben, aki egy alföldi városka leggazdagabb embere volt, egyik óráról a másikra telepítették ki. A gyárát elvették, munkásait, akik rajongásig szerették, szétzavarták. Volt is valami sztrájkféle, de ott meg fölírták mindenki nevét, s évekig ezért bűnhődtek. Az államosított gyárba csak azokat vették vissza, akik elítélték nagyapámat, mint nagytőkést, a rendszer kíméletlen ellenségét.

Így kerültünk Kaposvárra, egy vizes, penészes, másfélszobás lakásba a Fő utcán.

Száműzetésbe.

A gyerekek azonban, ahogy én is, nem hajlandóak rajongani a rosszért. Elég az, ha együtt lehetnek, máris fénylik minden nap. A felnőttek olyan gondjait, hogy világszabadság, meg olyasmit, hogy Rákosi elvtárs hatvanéves, aztán meg miért is kaptunk ki Bernben a németektől – a gyerekek kinevetik.

Ezek felnőtteknek való dolgok, de ez így van jól.

3.

Amikor a rendőrség előtt álló órházból kijött a tehénfejű, géppisztollyal a vállán, mi valami űrlakót láttunk benne. Egy ufót, aki bátortalanul ismerkedik annak a városkának az apró lakóival, ahova a hajója véletlenül hozta. Kukac ugyan hallotta apjától, hogy több fiatal fiút agyonlőttek a ruszki itt a városban, azokat, akik szer-

vezkedtek. Hogy mi az a szervezkedés? Postás azt mondta, olyasmi, hogy, teszem azt bejutni a Rákóczi pályára, ott megvívni egy meccset a donneri srácokkal. És persze, majd ő rúgja a győztes gólt.

A tehénfejű egy szőrös csizmában állt előttünk, nagy pufajka kabátban. Kerek képe, széles pofacsontja és sok mosolygó foga volt. Óriásnak látszott, félelmetesnek, de rögtön meg is szeretttük. Volt a képén valami bizalmat sugárzó bárgyúság, később már úgy fogalmaztam: szeretet, amivel rögtön levett bennünket a lábunkról. Ahogy a parkból átvágtunk azon a rövid szakaszon, amelyet egyébként anyám megtiltott, hogy arra menjünk, engem is megbabonázott.

„Ez integet”, súgta Kukac.

„Te, ez ugrál, minket hív”, vélte Szasza. Valóban, mosolyogva ugrándozott előttünk, s jobb karjával hívogatott. Postás hátba ütött, „Na, gyerünk”.

Fogtuk a labdánkat, és odamentünk hozzá.

4.

A tehénfejű elkérte a focit, amit Postás bizonytalanul átadott neki. Dekáztatni próbált, de nagyon béna volt. Kukachoz gurította a labdát. Az vagy hatszor is emelgetett vele. A katona megtapsolta, majd váratlanul lehajolt, és átölelt engem. Megsimította az arcom. „Griska”...- súgta a fülembé.

Elővett egy gumikeretes kis tükröt a zsebéből, és egy csokit. A kezembe nyomta. Letérdelt mellém, úgy, hogy az arcomat és az övét is láttam a tükörben. „Griska”, mondta újra, és nevetett. Erős dohányszag áradt a szájából, s a pufajkájának valami különös savanyú illata ült az orromba, ami örökre bent is maradt.

Még labdáztunk egy darabig, néhány kaposvári fejcsóválva megállt, majd ránk nézve elsietett.

Füttyszót hallottunk a kapu felől, akkor a tehénfejű fölállt, mosolygott, majd mutatta, hogy menjünk. Most azonnal.

A parkban elosztottuk a csokit, keksz volt belekeverve. Pocsék íze volt, de jólesett. Főként, hogy én osztottam el. Kukac azt mondta, „ennek olyan feje van, mint egy tehénnek...” „Tehénfejű” – így Postás.

Ekkor kapta a nevet.

5.

Mindennap mentünk. Az iskola már nem érdekelt bennünket, csak az, hogy ott lesz-e, s mit kapunk tőle. Legtöbbször egy körül értünk oda. Mosolyogva kint állt a kapuban. Rövid sörte borította a fejét, s lassan ki is szakállasodott. Gubcsik volt a neve, s úgy fociztunk, hogy ledobtuk a táskákat a betonra, azok jelezték a kaput. Én voltam mindig vele. Mielőtt elkezdődött volna a meccs, és valamennyi gólnál szorosán megölelt. Kukac, Szasza és Postás is jól játszott, de mindig mi nyertünk. Mi kölykök voltunk, ő pedig egy izmos, fiatal férfi.

Sokáig meg volt az a lap, amire fölírtam, miket kaptam tőle naponta, a tükörön meg a csokin kívül, de persze, így fejből is tudom. 1. *Gyermek kesztyű* (nem tudom

hol szerezte). 2. *Egy kis bőr öv*, ezt egy nagyobból alakította át. 3. *Bicska*, csontszínű nyéllel. G. G. bevéséssel. 4. *Egy kis távcső* (ezt anyám később a színházban használta). 5. *Egy faragvány*, amely egy kutyát ábrázolt, csont volt a szájában (sokáig megvolt, az érettségikor odaadtam egy lánynak, akivel akkor jártam). 6. *Egy fotó*, amelyen ő van, egy nő és egy kisgyerek. A nő egy alacsony ló mellett áll a fiúval, mögöttük hegyek. A kép hátoldalán ceruzával ráírva: Akajev Gubcsik, Frunze. 7. *Egy érme bőrszíjon*, a vereten egy daliás szakállas férfi lovon ül, kezében egy kifeszített íjjal. (Megmutattam egy ékszerüzletben, azt mondták, Attila-ábrázolás, ezüstből van, lehet akár ezeréves is.)

Aztán a nyolcadik napon nem volt sehol.

6.

Nagyon hiányzott, még akkor is, ha a fiúk örökké azzal húztak, hogy én vagyok a tehénfejű fiacskája. Egy darabig nem foglalkoztam vele, se a barátaim ugratásaival. Volt ugyanis egy nagy balhé az osztályban. Szasza meg egy másik fiú disszidáltak. Szasza elbújt a szülei elől az asztal alá, s hallotta, amint az apja arról beszélt, hogy sokan átszöknek Jugóba meg az osztrákokhoz.

Mert most az oroszok örökre itt maradnak.

Akkor ez a barátom, ez a Szasza, meg egy másik belevaló fiú, úgy, hogy ott-hon semmit sem mondtak, egy délután összepakoltak, és disszidáltak. Vagyis csak akartak, mert Kiskorpádon az orosz járőrök elkapták őket. Az a fickó, aki rábeszélte Szaszát, később a szüleiivel tényleg disszidált, San Diegóban, Amerikában kötött ki, nemrégén haza is jött. Azt hiszem, készült is erről az egészről nemrégén egy film...

Szaszának az lett a büntetése, hogy úttörőtáborba küldték Csehszlovákiába, hat hónapig azt írogatta, hogy milyen is a jó úttörő...

7.

Másnap, amikor nem láttuk többet tehénfejűt, Kukac apját keresték a nyomozók. A munkahelyére mentek kora reggel, kiemelték a gépsorról, s a párttitkár szobájában beszélgettek el vele. Azt mondták neki, hogy alaposan bajba kerülhet, ha továbbra is az ellenséggel paktál. Két tagbaszakadt ÁVH-s vallatta, hogy mit tud, miért jártunk focizni a rendőrséghez. Kik figyelték a parkból ezeket az „eseményeket”. Mondjon neveket...

„Kérem, ilyen dolgokról én semmit sem tudok...”, felelte Kukac apja, akkor az egyik ÁVH-s rálépett a lábára, miközben közel húzta magához.

„Ne keverjük össze a hancúrt a világpolitikával! Megértettem?”

És Kukac apja megértette.

Elmondták neki, hogy ezt az Akajevet azonnal lefokozták, mert kiderült, hogy több értékes katonai tárgyat is ellopott, azonkívül őrhelyét elhagyva az utcán labdázott ellenforradalmi személyek gyerekeivel. Megfenyítették, Székesfehérvár börtönben ül. Egyetlen szerencséje, hogy a bátyja Berlinnél elesett a harcokban, hős katona

lett, s ezt beszámítják majd a büntetésébe. Ez alatt a nagyapámra terelődött a szó, hogy tudják-e, miket követünk el, mielőtt idekerültünk volna Kaposvárra?

Kukac apja biztosította őket, helyén van az esze és a szíve, és hogy ő ilyen dolgokról semmit sem tudott.

Mit követett el, kérdezte. Erre nem kapott feleletet.

Amikor hazament, a felesége megkérdezte, játszhatnak-e a gyerekek továbbra is velem. Kukac halotta, amint az apja hangját fölemelve azt üvöltötte.

„Rózsi, már te is meghülyültél? Ezek gyerekek. Értetted? Az a gyerek semmiért nem bűnös...”

8.

Azt hiszem, két hét telt el, akkor mentünk újra a rendőrség előtt. A labdámat, amit Postás hozott, éppen nekem passzolta. Egy rendőr lépett ki a bódéból, s lestopolta a lasztit.

Talán csak egy pillanatra áll meg itt az életem filmje, de pontosan emlékszem, hogy ez a rendőr nyájas arccal odaszólít bennünket. Aztán innen már sok minden kiesik, de pontosan megvan egy kép. A rendőr ordít, miközben mi meztelenül állunk a rendőrségi folyosón, s a labdánkat erőből a falnak rugdossa.

Le kellett vetköznünk, ezt parancsolta ordítva, majd fél lábon ácsorogtunk felváltva, egy óra hosszat.

Piszkos gazemberek voltunk, kis rohadékok, akik miatt ez az ország odajutott, ahol most van. Eljátszotta a becsületét a kommunisták nagy családjában. Miattunk egy orosz bajtárs börtönbe került, elveszítette józan eszét.

Megparancsolta, ha erről, ami itt történt, csak egy szót is szólunk valakinek, akkor halál fiai vagyunk. Mindenkiné felemelt kézzel esküt kellett fogadnia.

Kukac hazafelé azt mondta, hogy ő mégis beszélhet, mert a háta mögött az ujjával megcsinálta az „eskürontást”.

Később megtudtam ennek a kaposvári rendőrnek a nevét, ha most leírnám, sokan elcsodálkoznának.

9.

Amikor sírva hazaértünk, természetesen mindenki elmesélte otthon a történetet. A szülők is találkoztak titokban, de megfogadták, erről most senki sem beszél.

Feljelentés gyermekbántalmazásért? Ez ennek a kornak a gyümölcse. Amikor elcsapnak egy igazgatót, mert fejbe dobja órán almacsutkával egy gyerek, ő meg lekever egy fülest, ez is megtörténhet. Akkor a rettegés volt az úr.

10.

Nem voltunk hősök. Kunszabó Ferenc az volt, aki a forradalmi újságot vezette, még a hetvenes években is két rendőrkocsi fogta közre Kaposváron és a város széléig toloncolták. Lévai Jóska is, akit kegyetlenül megvertek, bebörtönöztek. És a többiek, akiket néha láttam sétálni a Fő utcán, amikor a főiskoláról hazajártam.

A hősöket lelövik, megölik, elpusztítják. A történetüket soha nem tudják, azt megőrzi az utókor. A három fiatal hős volt, akit lelőttek az ávosok a parkban, és az is, akit előbb fölakasztottak, de életben maradt, és a rendőrorvos segítette a halálba. A berzenceiek, az októberi sortűz halottjai, akiket évekig némán sirattak az ottani temetőben. Vagy a kisbajomi katona és az a kislány, a tízéves Margitka, akit részeg ávosok géppisztolyoztak le a szilveszteri bálban. Meg a hedrehelyiek, akiket a forradalom egyéves évfordulóján 1957-ben vertek agyon a falujuk határában.

Egyszer mutatták az egyik gyilkost, jó nevű somogyi motorversenyző lett később, az egész város ünnepelte. Egy igazgató sofőrjeként dolgozott, sok embernek intézett ezt-azt.

Istenem, milyen hamar felejtünk...

11.

Egy berlini kiállításomon azt mondta egy világhírű műkritikus, hogy a magyarok előtt főt hajt egész Európa. 48-ban és 56-ban példát mutattak Európának, 89-ben a glasznosztly velük gázolt át a kommunista világon.

Bólintottam.

Hamarjában nem tudtam semmi okosat mondani neki.

Ez van. Úgy látszik, mi magyarok bátrak vagyunk, amikor bátornak kell lenni.

Amikor más nem mer bátor lenni.

„Elfogadnál tőlem valamit?” – kérdeztem tőle váratlanul.

A zsebembe nyúltam, és odaadtam neki az ezüst érmét, a nyilazó harcossal. Akajev érmét, aki nem megölni jött bennünket Kaposvárra, s aki a fiát kereste Ben-nem, nem az ellenség fiát.

Igen, mi, magyarok, bátrak vagyunk. És aljasok is?

Akkor, abban a pillanatban felszabadult bennem ennek a mondatnak a másik fele: mi magyarok soha ne legyünk aljasok.

Soha, főként amikor a bátor a halottas ágyán fekszik.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton különdíjat nyert.)

BORBÉLY LÁSZLÓ: CAMUS MOSOLYA

„Azon gondolkodom, milyen lehet Sziszfusz; a modern Sziszfusz, aki tudja, hogy a kő, ha tízezerszer legurul is, egyszer mégis fent marad. Hosszú, sovány arca van, sárga bőre. Hadarva, majdnem dadogva beszél, igénytelenül öltözik, néha szinte kamaszosan félszeg. Szeretem, okos, tisztességes.”

(HERNÁDI GYULA: FOLYOSÓK)

Az első kép, amelyet Albert Camus-ról emlékezetem felidéz: a mosolya. Ő negyvenhét éves volt, én majdnem húsz. Számomra a mosolya mutatta meg igazi mivoltát. Olyankor bizalom, kikezddhetetlen magabiztosság és őszinteség áradt belőle. Kifejezte, hogy lakik bennünk valaki, aki, ha csak pillanatokra is, le tudja győzni a szorongást, mert több és elevenebb annál, aki fél. Soha senkivel nem találkoztam többé, akiből ilyesféle hatalom áradt. A törékeny, beteges testalkat és a filozófus-művész álarca mögött elrejtőzve lakott valaki, aki nemhogy nem félt, nem is ismerte a rettegést. Különben honnét vette volna a bátorságot ez az első pillantásra teljesen jelentéktelen külsejű emberke, hogy a francia baloldali értelmiségiek közül elsőként és leghangosabban kihangsúlyozza a kommunizmus hazug valóságát? Mialatt ötvenhat őszén bátor munkások, katonák félelmet nem ismerő nők és gyerekek együtt harcoltak a szovjet tankok ellen, Camus ahelyett, hogy bezárkózott volna az impotens-szellemi nihilizmusba, a francia értelmiség nemtetszése ellenére hangoztatta, hogy már-már beteges módon kommunista vakhitük nem egy világmegváltó eszmét táplál, hanem egy brutális célokat szolgáló ideológiát. És ezt később, Nobel-díjas íróként sem gondolta másként.

Tanárok helyett olvasmányélmények, szépírók neveltek, kenyerüket elvenni nem áll szándékomban, ezért nézd el, ha mondanivalóm néha csapong vagy esetlen, egyetlen ember mesélhette volna el szépen. Rá emlékezem.

Ezerkilencszázhatvan januárjában Franciaországban Yonne megyében az 5-ös számú főúton Villeblevin településen egy benzinkútnál kaptam munkát. Nap-hosszat töltöttem a benzint a gépkocsikba, mostam a szélvédőket, takarítottam a mosdókat, kisegítettem a konyhán. Éhbérért csináltam. A szabadságérzet, melyet akkoriban még valóságosnak hittem, némiképpen ellensúlyozta kiszolgáltatottságomat és idegenségemet. A múlt idő hajlamos elfeledtetni a rosszat, úgyhogy maradjunk annyiban: bánhattak volna rosszabbul is velem. Franciául már elég jól beszéltem, megértettem a híreket a rádióban, az írás és olvasás sem okozott annyi nehézséget, a napilapokban tájékozódni tudtam.

A naptár január negyedikét mutatott. Néha bementem az üzletbe, hogy kicsit átmelegedjek a kályhánál vagy kértem egy teát. Többnyire odakint olvastam valamelyik Magyarországról magammal hozott verseskönyvet egy kopott tonett széken. Ady, Petőfi, Arany sorai később is segítettek megőrizni az identitásomat.

Forgalom alig volt. Persze egy hathengeres, háromezer köbcentis Facel Vega sportkocsi hangját akkor is észrevettem volna, ha lánc talpak csörögnek az országúton. Ez a típus filmsztárokhoz, világhírű énekesekhez vagy gondtalan aranyifakhoz illik. Ez az éjfekete autó és utasai sehogy sem illettek össze. Az autót egy vörö-

sesszőke hajú, kissé elálló fülű középkorú férfi vezette bőrkesztyűben. Mellette egy vele azonos korú férfi ült, aki még jóformán ki sem szállt, legszívesebben máris rágyújtott volna egy Gauloises cigarettára. A sportkocsiban hátul helyet foglaló nők közül az egyik megelőzött, és rászólt, hogy „Albert, felrobbannunk mindnyáján”. „Az lenne az igazán abszurd”, tette hozzá a másik női hang, egy jóval fiatalabb. Másnapra kiderült, hogy anya és lánya utazott hátul. A sofőr szólt, hogy tankoljam tele a kocsit, csak az övé lehet, gondoltam, volt a viselkedésében egy kis góg, büszkeséggel töltötte el, hogy tekintetemet átmenetileg magához vonzotta a tulajdona. Ránézett az órájára, majd bement az üzletbe. A másik férfi utas meggondolta magát, mégsem gyújtott rá, csak a szája szegletébe tette a cigarettát. Észrevette a vékonyka kötetet, amit még mindig a kezemben szorongattam, aztán letettem a kút tetejére, hogy elkezdjem feltölteni a tankot. Végigmért, de úgy, mint egy ragadozó leendő áldozatát, mielőtt eldönti, megéri-e a fáradságot üldözőbe venni. Télikabátja gallérja fel volt hajtva, sűrű fekete haját hátrafésülte, szája sarkában a cigarettával Humphrey Bogartra emlékeztetett. Mielőtt megszólított, köszönt. Érdekes, hogy a többieknek ez nem jutott eszébe, holott nemcsak jól öltözöttek voltak, hanem udvarias embereknek is látszottak. „Szeret olvasni?”, kérdezte, mire bólintottam. Elkérte a könyvet, látta, hogy verseket olvasok. Ez fokozta érdeklődését, mert tovább kérdezősködött: „Milyen nyelven írták?”, „Magyarul”, feleltem. Kivette a cigarettát a szájából, hirtelen köhögés fogta el. „Albert, a kesztyűtartóban van a gyógyszered – szólt a hátsó ülésről az idősebb nő –, menj Michel után, vegyetek egy üveg vizet is!” Albert legyintett, nem a köhögése foglalkoztatta, megszokhatta már. Később olvastam, kamaszkora óta tüdőbaj kínozza. Egyik kérdése a másikat követte: „Magyarország? Maga magyar? Franciaországban él? Mióta?” Megérzett valamit. Mondom, ahogy a ragadozó szokta. „Magyar vagyok – feleltem –, Budapestről jöttem Franciaországba.” A viselkedése bizalmat sugallt, a kabátom belső zsebéből tárcát vettem elő, és megmutattam a fényképeimet édesapámról, édesanyámról, de köztük voltak azok is, amelyek ötvenhat őszén készültek a Baross téren és környékén, háttérben a kilótt szovjet T-34-esekkel. Lassan, egyenként nézte végig addigi életem megfakult fotóit, közben halkán, alig hallhatóan, részvéttel és szeretettel a hangjában többször mondta: „Les enfantsperdus, elveszett gyerekek.”

A valóságban alig néhány perc múlhatott el, de bennem napok peregtek le filmszerűen, egy-egy jelenetnél meg-megakadva, mint amikor a mozivásznon kimerevítve, félbemarad a megkezdett jelenet. Újraéltem és szenvedtem érzelmeket, vágyakat, fájdalmat, láttam megannyi szabadságot, halált, hazugságot idéző arcot, hangokat hallottam, de nem időrendben, ahogy megéltem attól fogva, hogy fiatal esztergályosként tagja lettem a Baross téri csoportnak, hanem álomszerű összekuszáltságban, mindig az erősebb emlék vonzásának engedve.

A Baross tér nemcsak egy forradalmi góc volt. Hanem egyben egy olyan központ is, amely a környék forradalmi csoportjaival kapcsolatot tartott, egyfajta irányító szerepet is betöltött. Fő feladatunk a rend biztosítása volt az utcákon. Felváltva adtunk őrséget a Keleti pályaudvar környékén. Egészen a Népstadionig elmentünk

járőrözni. Akinél fegyvert láttunk, az igazoltattuk. Eltemettük a halottakat. Élelmet osztottunk, ha volt miből. Ez az állapot egészen november negyedikéig, a szovjet támadás megindulásáig tartott. A szovjet páncélosok a Kerepesi út és a Fiumei út felől kezdték meg a támadást. A Baross tér 19. mellett volt egy lapos tetejű épület. A tetőről egy srác golyószóróval viszonzta a tüzet. A tankok nyomában beözönlő desszantosok mindenkit kivégeztek, akit a helyszínen találtak. Miután a harc kilátástalanná vált, többen a Péterfy Sándor utcai kórházba menekültünk ziháló tüdővel.

A francia szelíd hangja hívott vissza a jelenbe. Átadta a névjegyt. Az volt ráírva, hogy Albert Camus. Dél-Franciaországban, Lourmarin-ben élt, a templom utcájában. Kezet fogtunk. Bemutatkoztam.

Másnap mindent megírtak az újságok, a rádió is bement. Párizsba tartottak. A baleset az ötös számú főúton történt a Petit Villeblevin fogadó közelében. Camus azonnal meghalt, a könyvkiadó Michel Gallimard napokkal később, a két nőnek nem esett baja.

Franciaországban idegen maradtam, nem tudtam gyökereket eresztetni. A félretett pénzemen vásároltam egy használt Peugeot-ot, és a nyolcvanas években hazajöttem Magyarországra. Az ismerősök könyörögtek, hogy legyen eszem, és maradjak odakint, de hiába. Csak az évek múltak el, a csökönységem nem. Budapesten, magyarul kezdtem el felfedezni Camus-t. Első nekifutásra a *Közönyt* olvastam, nem tudom, magyarul miért ez a címe, a francia kiadás borítóján az áll: *Az idegen*. Az erzsébetvárosi szerszámkészítő műhelyben, ahol munkát kaptam, amolyan csodabogárnak néztek, ha ebédszünetben vagy mialatt mások az udvaron dohányoztak, kivettem a szekrényemből valamelyik könyvét és olvasgattam. Sokáig gyűjtöttem a róla szóló írásokat is. Nem lettem irodalmár, életművét megítélni nem az én tisztem, de abban biztos vagyok, hogy nincs még egy író, aki olyannyira kiállt ötvenhat után a magyarokért, mint ő. Ha azon a január negyedikén nem hal meg, egészen biztos találkozottunk volna még. Lourmarin-ben, Párizsban vagy másutt. Mindegy. A sors másképpen akarta. Ha írásain tűnődve, képzeletben megszólítom, válaszolni szokott. Az idegenek általában jól megértik egymást. Néha álmodom vele, mellettem ül, én vezetem a sportautót. Örökké mosolyog.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton különdíjat nyert.)

Három gyermekem van nekem is, a nővéremnek is, és bár mindketten elváltunk, rendre szüleimnél gyűlik össze a család, ott találkoznak az unokatesók. Hatan vannak, öt fiú meg egy lány. Apámék szívesen fogadják őket, így hát házuk rengeteg alkalommal gyerekzsivajtól hangos. Többnyire le-fel futkosnak, zajonganak, kiabálnak, de nagy ritkán – a sok játéktól kipurcanva – apám köré gyűlnek, és ő mesél. Így volt ez legutóbb is.

„Tízéves voltam '56-ban. Szüleimmel, tudjátok, Mamival és Ede papával, aki már meghalt, és két fiútestvéremmel Soroksáron éltünk, közvetlenül a Juta-domb tövében, ott, ahol november 4-én fiatal katonák, nemzetőrök és rendőrök vették fel a harcot a világ legnagyobb hadseregének katonáival szemben, és – ha hiszitek, ha nem – győzelmet arattak. Tizenhat szovjet katonát és magyar ávóست küldtek a srácok a poklra. Erről szól a mai mesém. A Juta-dombi csatáról.”

A gyerekek a földön ültek, eddig izgatottan mocorogtak, mostanra viszont elcsendesedtek, és tátott szájjal figyelték.

„Kora reggel ágyúdörgésre ébredtem, álmosan dörgöltem szemem, majd kilestem a takaróm alól. A szomszédos ágyon alvó öcsém, Laci meg se rezgett, jóízűen aludt tovább. Pedig apámék a rádiót teljes hangerőn bömböltették odakint a konyhában. „Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem! Figyelem! Nagy Imre, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke szól a magyar néphez! Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! – A kormány a helyén van! – ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

Apám nem volt sosem jó színész, de a gyerekek kedvéért olykor megpróbálkozott egy kis színjátékkal, most is eltorzított hangon, kezét a szája elé téve utánozta a korabeli híradások recsegős-ropogós stílusát. A gyerekek nevettek.

„Tudtam, hogy nagy baj van. Egy idő után csend lett, édesanyám kikapcsolta a rádiót, és az ágyúzás is nemsokára abbamaradt. Duci bátyámmal felkeltünk, és hangtalanul kiosontunk a kertbe. A reggeli köd lassan felszállt, és verőfényes napsütés vette át a helyét. Hideg, de mégis szép vasárnap délelőtt ígérkezett, madarak csiripeltek, és a közeli Duna mocsaras szagát sodorta felénk a nyugat felől fújó szél. S bár ekkor még semmi sem utalt a közelgő tragédiára, a végzet, az ország végzete már vére szomjazva settenkedett felénk.”

Apám mérnökember volt, mindig tartózkodott a pátosztól, de idősebb korára, főleg a szívmitéte óta, egyre érzelmesebb lett, és olykor-olykor még fennkölt is tudott

lenni. Én gúnyosan mosolyogtam, s talán így volt ezzel Ricsi is (14 éves kamaszként csak a kicsik kedvéért ült le „mesét” hallgatni), de a legifjabbak tátott szájjal figyeltek.

„Mint az elmúlt hetekben többször is, a kert hátsó részébe mentünk, onnan talán tízméternyire kezdődött lankás dűlőivel a Juta-domb, amelyen szétszórta, egymástól sokszor több méteres távolságban fiatal katonák tüsténkedtek. Minket, gyerekeket, lenyűgözött az egyenruhájuk, a fegyverük, pökhendi fiatalságuk, és persze a bátorságuk. Mert gyerekfejjel minden felkelőt igazi hősnek láttunk, és bevallom nektek – tudva, hogy mi történt velük azután, tudva, hogy mit is kockáztattak –, ma még bátrabbnak látom őket.

A kerítésünkön volt egy apró lyuk, épp csak akkora, hogy kifértünk rajta. Szerencsére a körtefáink meg az óriás fenyő, amely a kert közepén állt, épp eléggé takartak, így apámék nem láthatták meg, hogy most is kibújtunk és – ahogy már máskor is – felmásztunk a dombtetőre.

Az ott állomásozó katonák közül Rémiás hadnagy volt a kedvencem, Pali, ahogy a többiek és mi is szólítottuk. Most is kedélyesen üdvözölt minket, nem volt túlzottan meglepve, bár egy másodperc után összeráncolta fiatal szemöldökét, és ránk szólt:

– Lehet, hogy ma nem kéne itt lennetek, fiúk!

Bátyám azonban nem vett erről tudomást, és megkérdezte, hogy kik lőttek ma reggel. De Pali aznap egyáltalán nem volt bőbeszédű, és nem is válaszolt. Körbenéztem. Onnan, ahol álltam, jól be lehetett látni a környéket, ráláttam a verandánkra, még az asztal kockás terítője is jól kivehető volt, a HÉV-sínekre, a kihalt főútra, a szemközti festékgyárra és a távolban, a nádas mögött, a Molnár-szigetre, ahová télen korcsolyázni, nyáron pecázni jártunk a testvéreimmel.

A bámészkodás nem tarthatott sokáig, nemsokára motorzúgás tört be a lagymatag csendbe, és az enyhe ívben kanyarodó úton egy hosszú gépkocsi orra tűnt fel. Mögötte egy szovjet tank és néhány teherautó araszolt.

– Jönnék, jönnék! – kiáltotta el magát az egyik nemzetőr.

Eszeveszett futkosás vette kezdetét, mindenki a kijelölt pozíciója felé szaladt, a kívülálló számára mégis olybá tűnt, mintha egy hangyaboly összevissza menekülne a rátaposó csizmák elől.

– Tűnjetek innen! – mordult ránk az egyik katona, majd a földre kuporodott, és géppisztolyát az útra szegezte.

Bátyám rohanva megindult lefelé a dombon, én viszont földbe gyökerezett lábbal álltam ott, mint őzike a reflektorfényben. Láttam, ahogy a verandára kiszalad édesanyám, és hangosan a nevünket kiáltja. Arcán ijedség ült, tenyerét kapkodva, idegesen dörzsölgette az elegáns ruhája elé felvett konyhai kötényébe.

Ebben a pillanatban fülsüketítő robajjal hátracsapódott a tőlem alig pár méternyire álló üteg. A honvédek tüzeltek. A konvoj élén haladó Pobjeda vezetője félrerántotta a kormányt, felszaladt a sínekre, majd nagy zökkenéssel megállt. A hátsó ülésről egy ávós egyenruhát viselő férfi ugrott ki. Mellettem felkerekelt egy fegyver, és a férfi az út közepén holtan esett össze.

Újabb lövés dördült. Majd újabb és újabb. Egymást követték a mennydörgésszerű robbanások, az úton lángok csaptak a magasba, füst terített be mindent.

Valaki a földre rántott, Rémiás hadnagy volt az, de még csak felém sem pillantott, máris az utat pásztázta gépkarabélyával. Alig mertem a fejemet kiemelni az engem védő homokbucka mögül, golyók süvítettek, záporoztak körülöttünk, de gyermeki kíváncsiságom erősebb volt rémületemnél.

Odalent félelmetes volt a káosz.

Az egyik páncélos tornya lassan felénk fordult, de mielőtt lőhetett volna, bumm, hatalmas csattanás rázta meg az oldalát, és az egész harcjármű füstölögve megállt. Egy orosz katona próbált kimászni a tetején, de egy sorozat telibe találta, és szalmbabként rogyott a toronyra. Mögötte egy teherautó élesen fékezett, és a lendülettől az oldalára dőlt. Katonák zuhantak az útra, egyeseket maga alá temetett a szürke acél, mások fel tudtak tápáskodni és a szemközti házak felé futottak, kúsztak-másztak, menekültek, mint a patkányok.

De onnan is géppuskarú fogadta őket.

Mellettem folyamatosan tüzeltek az ágyúk, én a kezemet a fülemre tapasztva, szájtátva figyeltem az eseményeket. Olyan volt, mint egy régi fekete-fehér film a mozikban, amelyet lassítva játszanak le. A katonák ordítottak: – Mocskos ruszlik! Takarodjatok haza! – és egyfolytában csak lőttek.

Alattunk pedig kaszált a halál.

Öt perc sem telt el talán, bár egy végtelenségnek tűnt akkor és ott, az ágyúszó elcsitult. A főút felől kiabálás, pisztolylövések és halálsikolyok kakofóniája szállt felénk. A nemzetőrök és a honvédek üldözőbe vették a nádasba menekülő ávosokat és szovjeteket.

Ebből persze onnan, ahol feküdtem, már nem láthattam semmit.

– Most már uzsgyi haza, kispajtas! – fordult felém Pali, és én reszketve rohantam le a lejtőn a házuk felé, visszabújtam a kerítés alatt, és hamarosan a verandán álltam, a pinceajtónk előtt. Édesapám már ott téblábolt, indult volna a keresésemre, de amikor meglátott, megkönnyebbülten felsóhajtott, szigorú arca megenyhült, majd életében tán először és utoljára zokogva átölelt.”

Zalán és Marci, a két legkisebb elaludt. A többiek pár percig némán ültek, majd egymás szavába vágva kérdezősködni kezdtek.

– Pista papa, Pista papa, kik voltak azok a szovjetek?

– Pista papa, kik voltak az ávosok?

– A szovjetek azok a kommunista oroszok voltak, akik elfoglalták a hazánkat a második világháború után, az ávosok pedig azok a magyarok, akik elárulták és a kezükre játszották az egész népet – mondta apám, és hófehér hajába túrt.

– És ezért harcoltunk ellenük?

– Igen, meg azért is, mert nagy volt a szegénység, az elnyomás, és igazságtalan volt a rendszer.

– És mi nyertünk? – kérdezte Szabi, a középső fiam, aki a maga nyolc évével csak győzelmek és vereségek sorozataként látta a magyar történelem folyamatát.

– Ott a Juta-dombon mi nyertünk, igen – mondta szomorú tekintettel apám –, bár ezért azok a katonák drága árat fizettek. Nagyon drága árat. Évekkel később elfogták őket, tizenegyet halálra ítélték, és hetet ki is végeztek közülük. Köztük volt Rémiás Pál hadnagy, a mi Pali barátunk is, aki akkor még csak 28 éves volt. Végző soron pedig a forradalmat és a szabadságharcot is elbuktuk.

– Pista papa, ma már nincs elnyomás, ugye?

– Hát itt nálunk már nincs.

– És ugye nem is lesz többet? – kérdezte Csenge, az egyetlen lány.

– Nem, nem lesz mindaddig – felelte kapásból apám –, amíg születnek bátor magyar emberek, olyanok, mint Rémiás Pál volt, meg a többiek ott a Juta-dombon.

Nem tudtam eldönteni, hogy magát is meggyőzi-e arról, amit mond, vagy csak a gyerekek kedvéért eresztett el egy kegyes hazugságot. Jó lett volna ugyan elhinni, hogy a kis nemzetek és a kis emberek akarata is érvényesülhet ebben a farkastörvényű világban, hogy az igazság és a jóság felülkerekedhet a kapzsiságon, hatalomvágyon és a gonoszságon, én mindenesetre erősen kételkedtem apám igazában.

A gyerekek szeme viszont kételyek nélkül, boldogan csillogott.

– Gyertek, játsszunk 56-osat – kiáltott Tomi.

– És most mi győzünk, jó?! – vetette oda Szabi, majd elindult a csatatér felé.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Tedd le azt a kacsát, hát elment az eszed? – rivallt rá anyó a nyolcéves unokájára, aki megszeppenve engedte el a madarat. Pedig csak szeretgetni akarta egy kicsit, nem akarta bántani. Mariska öntudatosan elindult a kerekas kút felé, kiloccsantott egy kis vizet a kezére, és látványosan bevonult a házba. Meztelen lábára rátapadt a sár, már őszre járt az idő, sokat is esett akkoriban.

Még jó, hogy nem látta a mami, hogy nincs rajtam cipő – gondolta a kislány, és egy lavórban gondosan lemosta a lábát, a vizet a kertbe öntötte, és felhúzta sokkal nagyobb cipőjét. Megkereste szép színes, királynős mesekönyvét, és lapozgatni kezdte a hatalmas kanapén.

Nem sokkal később mintha szülei hangját hallotta volna. Nem értette, nem szoktak ilyen korán hazajönni. A kocsában mindig nagyon sok volt a munka, általában estére végeztek csak. De most Böske, a befogadott szegény rokon is izgatottabb volt. Mi történhetett?

A kislány megvonta a vállát, a felnőttek dolgai hidegen hagyták. Kiment az udvari vécére, és kivitte a könyvét is, ott legalább hagyták olvasni. Teljesen elmélyedt a tündérek és manók világában, a színes orosz mesekönyvek hatalmas képei és nagy betűi elvarázsolták.

Nemsokára anyja hangját hallotta, amint őt keresi. Gyorsan letakarta a vécét, kezét mosott a kútnál, és berohant a házba. Kelt tészta illata fogadta, sületlen, finoman ragadós, élesztős nyers tészta illata. Mariska ezt még a sült tészta szagánál is jobban szerette.

– Gyere, lányom, vidd el a pékhez, add oda a pénzt, és kérdezd meg, mikor mehatsz a kenyérünkért – adta ki a feladatot anyja, és a kislány kezébe tette a hatalmas szakajtot.

Gondosan le volt takarva tiszta konyharuhával. Mariska mélyen magába szívtatta a ruha szódás szagát, ami keveredett a szakajtó szalmájának és a tészta illatával.

Anyja kendőt borított a kislány vállára, és köténye zsebébe tette a pénzt. Mariska sosem értette, hogy ezt a munkát miért rá bízták. Volt egy nővére is, aki inkább otthon takarított, és egy bátyja, akiről sose tudták, hogy hol csavarog. Hol a kertjük végében futó patakon gázolt át a barátaival, vagy a szomszéd kutyákat kergették frissen letört faágakkal.

Míg ezeken gondolkodott, kiért az utcából egy másik mellékútra, amely egyenesen a térig vezetett. Furcsa, szokatlan hangok ütötték meg a fülét, ami nagyon megijesztette. Mintha ropogott volna valami, nyári estén a kertben ropogó tűz hangjára emlékeztette. Ezek a hangok azonban hangosabbak voltak, annak ellenére, hogy távolinak tűntek.

Egyszer látott, még kisebb korában, tűzijátékot. Jaj, de buta vagyok, hát biztosan tűzijáték! – gondolta, és az izgalomtól megszaporázta lépteit. Egyre gyorsabban haladt a tér felé, hogy minél előbb láthassa az érdekes jelenséget. A téren kellett átmennie, hogy a pékhez érjen, még örült is, hogy közről láthat mindent.

Amit látott, arra azonban nem számított. Földbe gyökerezett lábbal állt a tér egyik sarkán, előtte egy hatalmas fekete valami, hosszú csővel, ami éppen felé irá-

nyult. Úgy megijedt, hogy reszketni kezdett a lába, a szakajtó, mintha a kezéhez ragadt volna, és hangtalanul bámult meredten a tank csövére.

Arra eszmélt, hogy anyja hangját hallja, azt hitte, meghalt, és most megpróbálják föléleszteni. Nem vagyok halott, nem vagyok halott – hallotta saját hangját valahol legbelül, mert a szája bizony meg sem mozdult.

Az érzékek azonban nem hagyták cserben, valóban az anyja állt mögötte. Ott-honról futott utána, nehogy baja essen.

– Édes, hogy kerül ide? Meghoztam a pékhez a kenyeret – mondta a kislány, és látszott, hogy semmit sem ért az egészből.

– Utánad futottam, mert a szomszéd épp most járt erre, és nagyon megijesztett. Attól félttem, veszélyben vagy... és látod, igazam volt.

– Mik ezek, édes?

– Tankok, fiam, tankok.

– És veszélyesek?

– Azok.

– De miért vannak itt? Sosem voltak itt tankok. Félek, édes!

– Én is félek, de ha nem jutunk el a pékhez, nem lesz kenyerünk. Úgyhogy most tank ide, tank oda, átmegyünk a téren.

Anyja kendőjét, amit eddig futtában a kezében tartott csupán, a fejére borította, átkötötte vele a derekát is. A szakajtót elvette a lánya kezéből, megfogta a kezét, és együtt átmentek a tér másik oldalára. A pék hűledezett, ijedezett, majd átvette a szakajtót. A tészta még megformázta egy kicsit, a tetejét vízzel kente át, és lapátra tette. Leültette őket az udvaron, nehogy elinduljanak még.

A kenyér megsült, közben a kislány a pék kutyájával játszott az udvaron. Hallották a kerítésen belül, hogy egy férfi kiabálva puskával hadonászik, aztán egy tompa pukkanás, és egy test eldőlt a macskaköveken. Aztán újra síri csend.

Mariska még sosem látott halottat. A pék kapujától nem messze egy férfi teste feküdt, körülötte nagy tócsában állt a vér. Az asszony és a lánya futva jött ki a kapu alól, a mellékcát igyekeztek elérni, miközben minden mozdulatukat követte a középen álló tank. A hazafelé tartó utat futva tették meg.

A kenyér a szakajtóval együtt a konyhaasztalon landolt, az asszony meglódította a kislányt, és megparancsolta, hogy szedje össze a legfontosabb holmiját.

– Mindenki fogja, amit tud, lemegyünk a pincébe! Háború lesz!

A család minden tagja, aki otthon volt, futott le a borospincébe. Ki párnát vitt, ki a friss kenyeret. Apjuk vizet vitt üvegekben, Böske a gyerekeket szedte össze és őket parancsolta le. A fiú azonban nem volt sehol. Az asszony felment újra a kertbe, akkor látta megérkezni a fiát egy hatalmas puskával a kezében. Majd elájult ijedtében.

– Megbolondultál? Honnan vetted ezt?

– Valakit lelőttek az utcán, én meg fölszedtem – nevetett Bandi, de hamar lehervadt a pimasz vigyor az arcáról, mert anyja akkora pofont kanyarított rá, hogy legurult tőle egyenest a pincébe.

Böske estére gyertyát vitt le, gyufát és pokrócokat. Bandi merészkedett még föl egy kis tejért Mariskának.

– Ne félj, Maris, ha nagy leszek, megverek mindenkit! Lesz puskám, és soha többet nem kell a pincébe jönnünk.

Háború nem lett, és a forradalom, amelynek csak halvány szelét érezte meg a kis mezőségi község, elhalt. Az egyetlen halotton kívül, akit Mariska is látott, nem volt más áldozat. Az elkövetkező idők pedig elhalványítottak a történeteket. Mégis sok idő telt el, mire a kislány újra át tudott menni a téren a pékhez, és elhitte, hogy többé nem fegyverek várják, ha kenyeret szeretnének enni.

Az elesett halott helyén ma kopjafa áll. Ma is látnak a helybéliek egy idős aszszonyt arra sétálni a kutyájával, aki néha, ki tudja miért, egy szál mezei virágot és egy darab kenyeret tesz a kopjafa tövébe.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Emlékezés Tamási Lajosra

Tamási Lajos költészete 1956-ban lobbant virágjába. A megtorlás éveiben is vállalta sorsát a költő, mindig hű maradt magához és a forradalomhoz. Verseit olvasva tanúi, részesei lehetünk a nagy költői életmű kimunkálásának, fölépítésének. S megértjük, hogy a reménység forrása mindig az ember, aki megalkotja önmagát; az emberi műből sugárzó költői jellem és szellem, amely nagy elődök példái nyomán testet ölt és hatni képes. Aki ismerte, az szerette és tisztelte őt, a tetőtől talpig becsületes férfit, a szigorú, de türelmes ember különleges tulajdonságait.

Tamási Lajost nem zárták börtönbe, nem végezték ki. E forradalmár költő sorsa a halálíg tartó hűség, a csendes szembeszegülés volt. Emberi, költői arca holtig az maradt, aki ifjúkorában volt: „Vígságnak szomorú vagy, / békének háború vagy, / a tisztas nyugalomnak / gyanús vagy, de gyanús vagy. // Barátainak szétszórt / csapja csupa vérfolt, / de megriadnak látva / rajtad a szelíd tébolyt.”

Engem nemcsak Berzsenyi, Kassák vagy Vörösmarty – Tamási Lajos is felkavar, megrendít, elvarázsol a verseivel. Az ő verseit különösen szeretem. S ha elmondhatom magamról, hogy jobb, értékesebb ember lettem, akkor ezt elsősorban Tamásinak köszönhetem. Boldog voltam, hogy minden kedden közelében lehettem az Olvasó Munkás Klubban. Gyakran meglátogathattam a lakását, s tanítványának tarthatom magamat.

Nem tudnám megmondani, hogy melyik hatott rám jobban, melyik alakította döntőbben magatartásomat és gondolkodásomat. Ő maga vagy a költészete?

Mindkettő – mondhatnám pontatlanul. Mert ő embernek és költőnek egy és ugyanaz a lélek. Emberi és költői magatartásáért – micsoda világ! – vért és velőt fizetett, és fizet, változatlanul. Ki tudná megmondani, hány könyvet vettek le polcáról, hány könyve maradt megíratlan! S lettünk így mindannyian megrövidítve.

Tamási önmagáért fizet. Azért, ami lett: mérő és mérce. Nem térhetett ki a hatalmas sors elől, nem hátrált, mert nem hátrálhatott. Nem engedte meg neki önmagához való hűsége, istenadta tehetsége. Ki mondhatná neki, a szigorú önfegyelemben élő embernek: ne légy olyan, amilyen vagy, mi megbocsátunk neked, csak hajtsd le kicsit a fejedet... E költőinek éppen nevezhető kérdésre érvényes választ költő kínál; József Attila: „kuporogva csak várom a csodát, / hogy jöjjön el már az, ki megbocsát / és meg is mondja szépen, micsodát / bocsát meg nekem e farkasveremben!”

„Fütyül rám az utókor. De én is fütyülök az utókorra” – jut eszembe egy mondata, amelybe természetesen a jelenkor is beleértendő.

Hogyan is lehetne lekötözött az, akinek régóta következnek szavaiból tettei, tetteiből szavai. Életéből költészete, költészetéből élete.

Mindezt azért is mondom, nehogy bárki azt higgye, hogy a „napszámos fia” nem tudja, „honnan indult és hová ért”. „Harcolt – mondják – a hazáért. / Bánatáért / futott fegyverek között...” – Jobban tette volna, ha nem harcol – hallom az üres

lelkű cinizmust. Mondjam magam is, hogy ha nem harcolt volna, talán nem lenne olyan fonnyadt, „éhes színű”, amilyennek Julius Caesar látta Cassiust? Hogy is vannak azok a híres shakespeare-i sorok? „Tedd, hogy kövér nép foglaljon körül, / És síkfejű s kik éjjel alszanak. / E Cassius ott sovány, éhes színű; / Sokat tűnődik s ily ember veszélyes.”

A jó költők mindig gondolkodnak. Tamási nem azért szerette idézni Julius Caesart, mert császárnak képzelte magát. Neki Cassius tetszett, Kassákot is Cassiusnak látta, történetesen *Kassák temetése* című versében, melyben persze önmagát (is) látta.

„Miért ilyen élesen sovány? / Miért ilyen fehér-halovány? / Miért süt mindig a veszélynek / sugara homlokán / mint bélyeg / gyötrő és háborús? / Mért nem kövérebb? / Hát ez az, / mért nem kövérebb Cassius?”

Remek költői találat, hogy a cézár-diktátor holtában sem nyugodhat, noha éppen temetik az 1967 júliusában meghalt császárölő Kassák-Cassius. A Kassákra emlékeztető „sovány, éhes-színű”, „fehér-halovány” Tamási is ott áll Kassák temetésén, sőt „a tompa gyászdoboknak” diadalában sem nyugodhat a császár, „hiába sorakoznak mögötte / látható és láthatatlan / légiók és hóhérlégények” („akiken kidagad a hús”) fürkésző szemeinek kereszttüzeiben épp most fogan meg benne a vers, hogy féljenek is a „holtan is gyanús” költőtől.

A *Zugligeti ősz* verseinek megírása és megjelenése (1985) hosszú időszakában, a hetvenes-nyolcvanas években, egészen 1992. november 26-án bekövetkezett haláláig, az örök világosságig még sok-sok reggel „fogódzkodott a fénybe”. Emlékszem gyöngülő mosolyára, gyermeki öröme, karjának mindenséget átölelő, önmagát, az életet óvó, galaxisok mozgására emlékeztető mozdulataira, ahogy a fénysugarakat maga köré kötözi – annyira örült a *Reggelnek*, ahogy a *Nap-köszöntőnek* is. „Jóreggelt legfőbb Orvos úr, te minden / világosság teremő lángja, fénylő / csodálatos / napunk. [...] Ülven a fűszálakra, a bogár is / benned mosdik, parányi zokogását / veled szárítja / s örvend.” Aznap, a vers születésének napján, vagy talán másnapján, korán érkeztem hozzá, föl a Pagonycs utcába. Az életet ujjongva köszöntő költő képéhez most rögtön idetolakszik egy későbbi emlékem, ez már 1992-ből, életének utolsó őszeből való; lesújtva, lehajtott fejjel mondja, mintha csak magának mondaná: „Végünk van.” Nem szokott ilyeneket mondani. 1956 ősztől 1992 őszéig reménykedett. Álmait már valóban jóval korábban maga alá temette a kor – igaza van Varga Domokosnak.

Feleségétől, Magdustól és Lajos verseiből tudom: ő soha nem félt semmitől és senkitől. Végül mégis beleőrült a félelembe. Az üldözési mániába? A sötét angyal megalázta? Hiába fordult az Úrhoz? „Szólíts indulásra, / holnap, hogyha kell / csak segíts, hogy könnyen / szabaduljak el” (*Fohász*). Csoda, hogy megőrült? Valóban üldözték.

Kórházi ágyon feküdt kimerült szívével, felesége napról napra látogatta. – Ha-

jolj csak ide hozzám! – intett Magdának. – Nézd csak! – súgta fülébe. – Jönnek. Értem jönnek! – S a kórházi műszerek égő-vibráló-vérszomjas „szemére” mutatott.

Most is ott áll azon a dombon, „az elhagyott zászló alatt”, látom, ahogy látatta: „az erdő vad futás”; „folyik az őszi gyilkolás”. Látom a kezét, amint levélként aláhull, látom a hulló magyar szabadságot. Hallom a hangját: „Silány győzelmeimnek vesztese is csak én vagyok.” Hallom a forradalmár végső, de feloldandó igazát: „Állok a dombon bekerítve / a nyári lobogó alatt; / oly védtelen vagyok, hogy szinte / szabadnak érzem magamat.”

Tapasztaltuk, s nem nyugodhatunk bele, hogy az írók társadalma is elfelejtette Tamási Lajost, és nemcsak őt! Felejtette harminchárom éven át, 1956 után, felejteti 1989 óta is. Feltámadt akkor újra egy reményteli pillanat: Budapesten és a világ sok-sok országának rádiójában, terein, pódiumain megszólaltak Tamási Lajos versei. Úgy tűnt, elérkezik végre Magyarországra a függetlenség, a demokrácia, a szabadság rendje. Az *Oly sok viszály után* című antológiába nagyon szép csokor verset adott közlésre a költő, erős verseket, köztük a *Piros a vér a pesti utcán* címűt, amelyről harminchárom éven át hallgatni kellett. Az 1957 elején megjelent *Keserves fáklyából* kicenzúrázott költeményeit új versekkel egészítette ki a költő. De aztán hamarosan újra megjelent Tamási homlokán a kiújult veszély sugara; kicsit még áltattuk magunkat, hogy elszélednek az üldözők. Rosszabb történt. Meghalt a költő; eltemették, s elfelejtették. Egy versét emlegetjük azóta is: „Piros a vér a pesti utcán, / munkások, ifjak vére ez, / piros a vér a pesti utcán, / belügyminiszter, kit lövetsz? // Kire lövettek összebújva / ti megbukott miniszterek? / Sem az ÁVH, sem a tankok / titeket meg nem mentenek.”

Emlegetjük Tamási 1956-ban „elhíresült” versét, de költészetének egészéről hallgatunk. „Hányszor kell meghalni?” – mondta előttem 1992-ben. 1956 decemberében, elhurcolása előtt néhány órával telefonon, orosz akcentussal figyelmeztette egy hang: „Ön van nagy bajban.” S a robotok már másnap hajnalban elmentek érte (*Fémes csikorgás*). Nagy költőelődjét megszólító *Születésnapomra* című versében Tamási Lajos ezután úgy futhatott, egészen haláláig, s azon is túl, mint „aki csatából menekül s már / elérte a kukoricást, / s csak / nem szűnnek a dobajok mögötte”. Utolsó kötete, a *Zugligeti őszi*, melyben a *Kassák temetése* is olvasható, 1985-ben jelent meg. Az „elhagyott zászló alatt” akkor még hét évet bírt ki haláláig; állva a dombon, „bekerítve”. Az őszi gyilkolásban „oly védtelen vagyok, hogy szinte szabadnak érzem magamat” – írta. Ebben a mi elárult-elfáradt-elhúzódo magyar tragédiánkban keserűen kemény iróniával állapította meg, hogy „már silány győzelmeimnek vesztese is csak én vagyok”. (A többi mind megadta magát, vagyis a többi mind győz-

tes... haha!) Kívül-belül egyre jobban hasonlított a „világ végére került” sovány, „kegyetlenül megformált emberre”, a rendíthetetlen Kassákra. A nem egészen hetven évet élt Tamási Lajos legtöbbször Kassák Lajost becsülte, Kassákot örök példaképének tekintette. Egyénisége, hite, meggyőződése, zsarnokságot gyűlölő magatartása, „a munkásnak igaz hazát, a munka boldog templomát” álmódó becsülete, jóságra, szépségre sóvárgó igazságszeretete, vállalt feladata mellett kitartó hűsége valóban őhozzá tette hasonlónvá. A Nagykönyiban született, Pesterzsébeten felnőtt Tamási Lajos a mindenkori császároknak ugyanolyan örök ellensége volt és marad, amilyen Kassák-Cassius.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

I.

„Lassanként koszorúm bimbaja elvirít” – ezzel a szép természeti képpel fejezi ki a közelgő időskor, a *Közelítő tél* eljövételét Berzsenyi Dániel. Pedig még várhatott volna, mindössze hatvan évet élt.

Hetvenhét éves vagyok, ahogy hívják a korombelieket: „szépkorú”. A szó jelentéstartalmán lehet vitatkozni, egy dolog azonban tény: rengeteg élményben (jóban és rosszban) részesülhettünk: háborúban és békében. Így van mire emlékeznünk, ha este későn sem jön álom a szemünkre, vagy hajnaltájt, ha már nem tér vissza az áhított álom. Emlékeim nagyon gazdag tárházából szeretnék visszaidézni egy eseményfüzért 1956 októberéről.

Tizenhét éves voltam, a városi leánygimnázium második osztályába jártam. Ez a kor életem tavasza, az ifjúság útkereső, szívet és szemet nyitogató időszaka. Szegény – egyszer jogtalanul megalázott családban – szüleimmel, leánytestvéreimmel szerényen, de szeretetben, harmóniában éltünk. Jó tanuló voltam, talán szép is, és átélhettem az első szerelem romantikus boldogságát.

Ahogy jeleztem: emlékezem. Csak olyan eseményeket idézek vissza, amelyek hatvan év távlatából is mainak tűnnek. Előrebocsátom, ösztönös cselekvéseim a váratlanul berobbanó hírek és megmozdulások hatására csábítottak a pillanatnyi történelem zajló sodrásába. Emlékeimet cafrangok nélkül, a maguk egyszerűségében, de nagyszerűségében idézem vissza, és eközben újra a tizenhét éves, második osztályos gimnazistának érzem magam.

Csupán csak emlékezem...

II.

1. A „pacsirta” csak zenélt és zenélt...

Kora reggel volt, anyu már a konyhában tüsténkedett, reggelit és tízórait készített a munkába induló férjének és három lányának. Apu ébredés után bekapcsolta – most is, mint mindig – a „pacsirtát”, nemrég vásárolt büszke tulajdonunkat, a rádiót. Éppen zene szólt. Aztán nem akarta abbahagyni, csak zenélt és zenélt. Apukám mérgesen ráncolta fáradt homlokát, és amúgy somogyiasan megjegyezte: „Mi a rossz van ezzel a vacakkal, csak nem döglött be máris?” Végtelen türelmű édesanyám most is – mint mindig – nyugalomra intette. Aztán egyszer csak végre megszólalt a „pacsirta”, és azt jelentette, hogy Magyarországon kitört a forradalom – majd újra csak zenélt. A monoton zene és az elhangzó közlemény hatására döbrent csend lett körülöttünk, rémülten néztünk egymásra. Szüleim is próbálták eldönteni, mi legyen, hogyan folytassuk a napot. Végül úgy döntöttek, mindenki teszi a dolgát a megszokott módon: megy a munkahelyére és az iskolába. Apukám azt mondta, körülnéz a városban, és ha bármilyen, a családunkra veszélyes dolgot lát vagy hall, azonnal hazasiet. Anyukám erőltetett magabiztossággal és szokásos kedves, de most aggódó mosolyával kísért bennünket kis családi házunk kapujáig. A búcsúpuszi után elindultam én is, az utolsó kanyarból még visszaintve az értünk aggódó, kétségek között maradó anyukámnak.

2. A katonák csak mentek, mentek...

Családi házunk a városszélen állt, körülötte kisebb dombok, erdőrészek. Iskolába menet így kb. egy kilométert kellett megtenni az első igazi városi utcáig. Ebben az utcában két hatalmas épület volt – laktanyák. Mindig siettem elhaladni előttük, mert a rengeteg ablak szinte mindegyike tele volt kiskatonákkal, akik incselkedve lekiabáltak nekem, én pedig lányos zavaromban egy nyelvnyújtással reagáltam.

Ezen a napon üresek voltak az ablakok, és belülről furcsa zajok hallatszottak. Igyekeztem összefüggést keresni az üres ablakok és az útközben tapasztalt jelenség között. Ugyanis a házunkat bőven elhagyva legalább húsz-huszonöt szaladó katonával találkoztam. Meg is kérdeztem, hova szaladnak, és miért. Azt hittem, büntetésben vannak, ugyanis a házunk előtti rét abban az időben katonai gyakorlóhely volt, és a tizedesek gyakran büntették a „kopaszokat” futással is. Az egyik katona szűkszavúan, lihegve azt válaszolta a kérdésemre: „Csak haza.” Akkor ebből semmit nem értettem, de később megtudtam, szökevények voltak, akik egyenruhájukat levetve a környező házak lakóitól kaptak egy-egy civil ruhadarabot. Aztán a katonák csak mentek, futottak tovább...

3. A tanár úr csak mondta, mondta...

Az osztályomba érve örömmel tapasztaltam, hogy a létszám teljes: harminchat. Az első óránk földrajz volt, ennek tanára pedig az iskola akkori igazgatója, akit nagyon szerettünk és tiszteltünk tudásáért, bölcsességéért és közvetlenségéért.

Mikor az osztályba lépett, harminchat fekete köpenyes, fehér galléros diáklány kérdő tekintetével találkozott. Megérezve a válaszadás igényét, komoly-derűs arccal ennyit mondott: „Kislányok, bizonyára hallották, hazánkban forradalom van. Önök ezután fognak szép, jó életet élni. Üljenek le.”

Ezt követően folyamatosan beszélt. Csak mondta, mondta, magyarázta az elhangzott állítását. Biztosan érdekesen és okosan szólt, mint mindig, de én nem tudtam odafigyelni. Nem értettem, miért „ezután”, hiszen eddig nem mondták, hogy most csúnya és rossz. Gondolatok zakatoltak a fejemben, a tanár úr pedig csak mondta, mondta...

4. A csillag hullott, a színész szavalt, az oroszkönyvek égtek, csak égtek...

Második óránk magyar irodalom volt osztályfőnöknőnkkel. Becsengetés után percekkel tantermünkbe lépett három negyedikes lány, és közölték a tanárnővel, hogy mindenkinek az udvarra kell vonulnia. Ez a tanterem a régi zárda épületében volt, mert az anyaiskolában helyhiány adódott.

Kimentünk. Ott állt a városi (általunk is nagyon megszeretett) színház ismert, tehetséges színésze, és lelkesen szavalta a *Nemzeti dalt*. Megilletődve hallgattuk, az utolsó versszak refrénjét a leánytömeg vele együtt harsogta.

Eközben éljenést, tapsvihart hallottunk a közelből. Ennek okát rövidesen láthattuk is: a szomszédos városháza magas tornyáról néhány férfi verte le a vörös csillagot.

Egyszer csak az egyik negyedikes bekiabált: „Égessük el az oroszkönyveket!” A parancsszóra rohantunk és hoztuk, aztán a máglyát meggyújtották. A csillag lehullott, az oroszkönyvek égtek, csak égtek...

5. A tömeg csak kiabált, csak kiabált...

Az iskolából hazafelé az akkori Fő utcára értem. A Megyeháza előtt óriási tömeg gyűlt össze. Kíváncsian közeledtem, és már távolról hallottam a morajló gyülekezet kiabálását. Leginkább a „Szabadságot, függetlenséget!” hangzott el. Az erkélyen városunk egyik ismert (és elismert) tanára beszélt. Hozzám csupán mondatfoszlányok jutottak el, mivel a tömeg folyamatos tapssal és éljenzéssel fejezte ki egyetértését, és ígérte, hogy mindent megtesz szabadsága kivívásáért.

Gondolataimba vissza-visszatért a tanult anyag, a mindennapi életem és a hallottak közötti ellentmondás. Próbáltam magyarázatot találni, de nem sikerült.

A már említett laktanyához közeledve kicsit megijedtem. Ott is tömeg, még hatalmasabb. Féltem ugyan, de a lábaim odavezettek. Az összegyűltek ott is kiabáltak. A laktanya nyitott kapuja mögött tankok sorakoztak fel, innen-onnan a katonáknak szóló utasítások hangzottak. A tömeg pedig átszellemülten lelkes hívó szóval ismételte: „Magyar honvéd, állj közénk.” Én némán, ijedten álltam, majd igyekeztem utat törni az embersokaságon át. Hirtelen valaki megállított, és kipirult arccal, jellegzetes mozdulattal biztatott az „aktív” részvételre. Mit tehettem? Velük együtt agitáltam a katonákat a csatlakozásra. Lassan sikerült utat találnom, szapora léptekkel indultam haza, tudtam, anyám türelmetlenül vár. Még messziről is hallatszott, ahogy a tömeg kiabál, csak kiabál...

6. Hívtak, hát mentem...

Az élet folyt tovább az iskolában. Orosz helyett németet tanultunk, hittanóra a nagytemplomba jártunk. A városban napirenden voltak a tüntetések, szobrokat döntögettek, embereket fogtak el, vittek börtönbe. Aztán gyülekezési és kijárási tilalmat rendeltek el. Beszélték, hogy több parancsszegőt agyonlőttek, sokat pedig letartóztattak.

Egyik nap a három negyedikes gimnazistalány ismét megjelent a tantermünkben. Tüntetésre hívtak bennünket, amelynek fő célja az egyik megölt gimnazista fiú sírjának megkoszorúzása volt. Elmondták, hogy a színházparkban szétszórtan kell várakozni, és a megadott időpontban, az általuk bemutatott sípjelre a színház előtti szobor körül kell összegyűlnünk.

Otthon készülődni kezdtem, anyám kemény hangon érdeklődött hirtelen távozási szándékom felől. Először azt mondtam, biológia szakkörre megyek (akkoriban még az orvosi egyetemre készültem, emiatt ez jó indoknak tűnt). Anyám azonban csak rám nézett, és tudta, ez nem igaz. Kénytelen voltam bevallani az igazságot, amit meghallva kemény tiltás és ajtózáras következett. Sápadtan, zokogva kértem, engedjen el, mert nem akarok hazaáruló lenni. A negyedikesek ugyanis közölték, aki nem jön el, az hazaáruló. Én nem lettem az...

Délután, a megadott időpontban, az ismert sípjelre, a kijelölt helyen pillanatok alatt együtt volt a diáksereg. A temető (Nyugati-tüskevári) felé vezető út első állomása az OTI előtti Petőfi-szobor volt. A szervezők koszorúztak, egy fiú verset mondott, ugyanis a koszorúzást a két gimnázium közösen szervezte. Itt már rengeteg járókelő csatlakozott hozzánk, második állomásunkhoz, a Kossuth-szoborhoz érve már éneklő, jelszavakat skandáló tömeggé duzzadt a diáksereg. Itt is koszorúztunk. Ahogy továbbindultunk, egy teherautóra lettünk figyelmesek, melynek platóján két padsoron fegyverüket kézben tartó katonák ültek. A temetőig végig követtek bennünket. A koszorúzás, búcsúztató után visszaindultunk, a teherautó mögöttünk. A Berzsényi utca közepe táján egy benzinkút volt. Mire odaértünk, megelőzött bennünket, a katonák parancsszóra leszálltak, és előreszegezett fegyverrel vártak bennünket. Az első sorokban álló szervezők közül néhányat elvittek, majd a tömegbe küldte az akció parancsnoka a katonákat „egy kis szemlélődésre”. Ő maga is „kicsit körülnézet”, így láthattam közről őt. Az arca még mindig előttem van, a szavait pedig jól megjegyeztem: „Tüntetünk, kislány, tüntetünk?” Jóval később, úgy december táján a belváros egyik utcáján haladtam, mikor váratlanul megpillantottam a velem szembejövő katonatisztet. Ő volt. Mellém érve erőltetett mosollyal, gúnyos hangon szólt hozzám: „Kislány, nem megyünk tüntetni?” Valójában megijedtem, a kezem-lábam remegett, de az ifjúság dühös dacával válaszoltam: „Majd legközelebb” – aztán felemelt fejjel, büszkén mentem tovább. Váratlan, spontán esemény volt – hirtelen kibukó, „csak azért is” válasszal.

Hívtak, hát mentem...

III.

Csak egy pofon volt – nem fájt...

Október vége, november eleje lehetett. Az első szerelmemmel sétálgattunk a színházparkban, már sötétedett. A kijárási tilalom kezdetéig csak pár perc volt, és egymástól legalább húszpercnyi járásra laktunk, kértem, ne kísérjen haza. Éppen elbúcsúztunk a Kapos folyó hídján, amikor a semmiből előtűnt a nálam tíz évvel idősebb bátyám. Ő már nős volt, feleségével és hároméves kislányával a nagyobb nyugalom reményében hozzánk költöztek a városközpontból.

Fel sem ocsúdtam, pofon csattant az arcomon, dühös szavai kíséretében: „Eszeteknél vagytok? Szívbeteg anyánk már a legrosszabbra gondolt.” Életemben először ütöttek pofon, megdöbbsentem.

Őzikeszemű szerelmem letörölte kibuggyanó könnyeimet, majd elindult az este sötétjében.

A bátyám bocsánatot kért a pofonért, amire „Nem fájt, megérdemeltem.” volt a halk válaszom. A pofonra ma is emlékszem. Igaz, hogy megérdemeltem, de fájt...

Néhány hónap múlva őzikeszemű disszidált, lassan emlékké vált.

IV.

Csak olyan eseményeket idéztem vissza, amelyek hetven év távlatából is mai-nak tűnnek.

Ösztönös cselekedeteim a váratlanul berobbanó hírek és megmozdulások hatására csábítottak a pillanatnyi történelem zajló sodrásába. Emlékeimet cafrangok nélkül, a maguk egyszerűségében – de számomra a maguk nagyszerűségében – idéztem vissza. Csupán csak emlékeztem...

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton különdíjat nyert.)

CEY-BERT RÓBERT GYULA: KAPOSVÁRTÓL A CORVIN KÖZIG

Az 1956-os szabadságharc a mai napig meghatározó szerepet játszik életemben, döntéseimben, ítéleteimben. 1956 októberében, amikor megtudtam, hogy kitört a szabadságharc, egy gondolat foglalkoztatott egyfolytában: felmenni Budapestre és együtt harcolni a szabadságharcosokkal. Biztos voltam benne, hogy 1848. március 15-éhez hasonlóan a magyar történelem egyik legcsodálatosabb szabadságharca indult el Budapesten.

Felmenni Budapestre azonban nem volt egyszerű. Kaposváron jártam a Tánácsics Mihály gimnáziumban, 200 km-re Budapestről. A vonat és buszközlekedés leállt. Az Ég azonban mellém állt. Október 25-én délelőtt egy teherautó megállt a kaposvári Fő utcán, idősebb férfiak és asszonyok kapaszkodtak fel rá. „Véletlenül” arra jártam.

– Pestre mennek. Az orosz tankok szétlövik őket teherautóstul – súgta valaki rémülten.

– Itt az alkalom, hogy felmenjek Pestre! – ujjongtam magamban.

Gondolkodás nélkül a sofőrhez mentem, és megkértem, hogy vigyen fel Pestre. Először nem akart felengedni, de hosszú rábeszélés után sikerült meggyőződnöm, és felszállhattam a teherautóra. Természetesen eltitkoltam, hogy miért akarok Pestre menni. Boldog voltam, hogy sikerült feljutni a teherautóra. Elértük Budát. A teherautó megállt.

– Túl veszélyes teherautóval tovább menni. Szálljanak le, és menjenek gyalog – mondta a sofőr.

Mindenki leszállt, és mentek tovább. Budapestet egyáltalán nem ismertem, fogalmam sem volt, hogy hol vagyok, merre menjek tovább, hol töltöm az éjszakát.

– Egy kapualj talán jó lesz – gondoltam magamban.

Nem voltam túl melegen öltözve, vékony ballonkabát volt rajtam, de reménykedtem, hogy valahogy kibírom az éjszakát, és másnap megtalálom a szabadságharcosokat. A fegyverropogás fog irányítani. Egy arra járó fiatalember, látva tanácsatlanságomat, megszólított.

– Eltévedtél? Melyik utcát keresed?

Hirtelen nem tudtam, hogy mit válaszoljak. Találomra mondtam egy utcanevet, amelyről többször hallottam az utóbbi napokban a rádióban.

– A Bródy Sándor utcába szeretnék menni.

– Jól eltévedtél, a Bródy Sándor utca Pesten van és nem Budán. Nem pesti vagy?

– Kaposvári vagyok.

– Gyere velem, én is Pestre megyek. Siessünk, este hat után kijárási tilalom van.

Nyakunkba vettük a lábunkat, és gyors lépésekkel mentünk a számomra ismeretlen budai utcákon. Útközben a beszélgetés során kiderült, hogy a társam egyetemista, részt vett az október 23-i tüntetésen, és ott volt a rádiónál a Bródy Sándor utcában, amikor az ávósok belelőttek a tüntető tömegbe.

– Miért akarsz a Bródy Sándor utcába menni? Rokonaid laknak a környéken?

Az elbeszélése alapján úgy éreztem, hogy megbízhatok a kíséremben, és őszintén elmondtam, hogy a szabadságharc kitörésének a híre hozott fel Budapestre, harcolni akarok, nem ismerek senkit Pesten, és nem tudom, hogy hol töltöm az éjszakát.

– Veszélyes vállalkozásba vágta a fejszédet. A szabadságharcot a kommunista kormány ellenforradalomnak tekinti, szovjet páncélos alakulatokat hívott Pestre a felkelés leverésére. Borzalmas mészárlások történnek. Statárium van, akit fegyverrel elfognak, azonnal agyonlövik. Túl fiatal vagy még a harchoz, a legjobb lenne, ha visszamennél Kaposvárra.

– Nem akarok visszamenni, azért jöttem, hogy harcoljak!

– Gondold meg magad. A ruszkik mindenkre lőnek, aki kimerészkedik az utcára, még a kevés nyitva tartott pékség előtt sorban álló emberekre is rálőttek tegnap. Fogtál már fegyvert a kezeden?

– Még nem.

– Hogyan akarsz akkor harcolni?

– Belejövők. Biztosan vannak a szabadságharcosok között olyan fiatalok, akik először nyúltak fegyverhez és gyorsan megtanulták a fegyverhasználatot.

Az egyetemista, látva konok, makacs elszántságomat, elmosolyodott:

– Gyere velem a Veress Pálné utcai kollégiumba, ott találok neked egy ágyat.

Felsőhajtottam.

– Köszönöm, jó Istenem, megvan a szállásom éjszakára.

A kollégiumban kaptam egy ágyat, sőt a menzán még vacsorát is. Jól indult pesti tartózkodásom. A menzán mindenki az utcai harcokról beszélt. Az elbeszélésekből kiderült, hogy a legnagyobb harcok a Nagykörúton és az Üllői úton zajlottak. Benzines üvegekkel sikerült több szovjet páncélost felgyújtani.

– A tank hátulján lévő motorházra kell dobni az égő kanócos benzines üveget, az égő benzin befolyik a szellőző nyílásokon és felrobbantja a motort – magyarázta az egyik diák.

A beszélgetés fő témája az utcai harcok mellett a Parlamentnél történt tömegmészárlás volt. Egy bölcsészhallgató ott volt a Kossuth téren, a több ezer fős tüntetésen, és elborzadva mesélte, hogy az ávósok a háztetőkről tüzet nyitottak a békésen tüntető fegyvertelen tömegre, folyamatosan lőtték a pánikba esett, menekülni próbáló embereket. Rengeteg asszony is volt a tüntetésen. Halottak százai maradtak vérbe fagyva az aszfalton.

– Úgy hallottam, hogy az ávósok mellett az oroszok is lőtték a tömeget – szölt közbe valaki.

– A téren orosz harckocsik is voltak, és valószínűleg ők is lőttek. A nagy zűrzavarban nem lehetett tudni, hogy honnan jöttek a lövések, csak annyi bizonyos, hogy a háztetőkön megbúvó ávósok kezdték a lövöldözést.

– Hogyan úszta meg?

– Szerencsém volt, a Földművelésügyi Minisztérium előtt álltam, és amikor elkezdődött a lövöldözés, bemenekültem az árkádok alá. A megmenekült emberek mind arról beszéltek, hogy fegyvert szereznek, és addig harcolnak, amíg ki nem nyírják az ávósokat és a ruszkikat – fejezte be a hallgató a borzalmas mészárlás történetét.

– Nekem is gyorsan fegyvert kell szereznem, de hogyan? – tűnődtem magamban.

Másnap a reggeli után csatlakoztam egy rokonszenves diákhoz, akinek puskája volt. Az előző nap átesett a tűzkeresztségen. A közgazdasági egyetemre járt. Családjával egy éve menekült Magyarországra az erdélyi Székelyudvarhelyről. Nem bírták elviselni a magyarellenés román elnyomást. Átmentünk a Kálvin téren, és az Üllői úton megindultunk a Nagykörút irányába. Csend volt az utcákon, se villamos, se busz nem közlekedett, autókat sem lehetett látni.

Az Üllői út és a Nagykörút kereszteződésénél kiégett orosz harckocsik és páncélos csapatszállítók körül az összegyűlt emberek izgatottan találgatták, hogy mikor indul el az újabb szovjet támadás. Majdnem mindenkinél fegyver volt, puska vagy a „gitárnak” keresztelt orosz géppisztoly. „Meztelennek” éreztem magam fegyver nélkül közöttük.

A nagy többség 20–30 éves fiatalember volt, de sokan voltak hozzám hasonló gimnazista korúak, sőt még fiatalabbak is, 12–14 éves kamaszok.

– Hát te hol hagytad a „gitárodát”? – kérdezte kissé fennhéjázón egy 14 év körüli, „gitárjával” büszkén sétáló fiú.

– Tegnap érkeztem Pestre, még nem tudtam fegyvert szerezni – szabadkoztam zavartan.

– Akkor legalább fogj egy benzines üveget.

– Hol talállok benzines üveget?

– Menj a Corvin közbe, a mozi mögötti benzinkútnál töltik a palackokat.

Átmentünk Atillával az úttesten a Corvin közhöz. A Corvin mozi előtt felállított páncéltörő ágyú előtt csoportosultak a fegyveresek. Egy bicegő, féllábú emberrel beszélgettek, akivel később megismerkedtem, a páncéltörő ágyú kezelője volt, mindenki Falábú Jancsinak hívta.

Nagy örömömre a benzinkútnál három benzinnel megtöltött palackot kaptam. Benedvesítettem benzinnel a zsebkendőmet, csíkokra téptem, és kanócot készítettem. Visszamentünk a Körútra, és beszélgetésbe elegyedtünk az emberekkel.

– Mikor jönnek a ruszki tankok? – volt a beszélgetés fő kérdése. Katonaviselt emberek is voltak köztünk, szívesen segítettek a fiataloknak a fegyverek használatának és újratöltésének a megismertetésében. Nyolc óra körül kiáltások hallatszottak.

– Négy ruszki tank a Boráros térről!

Pillanatok alatt eltűntek az úttestről és a járdáról az emberek, elfoglalták harcállásukat a környező házak emeleti ablakában és a kapualjakban.

A legsodálatosabb az volt, hogy senki sem adott parancsot, mindenki spontánul, ösztönösen viselkedett, szabadon döntötte el, hogy az elkövetkező percekben mit fog csinálni, harcol vagy nem harcol, és ha harcol, hol harcol.

Atillával a Práter utcával szemben lévő kapualjban helyezkedtünk el. Különös feszültség volt bennem, amelyben összekeveredett az ismeretlen halálos veszélytől való félelem és a mindenre kész szenvedélyes harci láz. Alig vártam, hogy megérkezzenek a tankok, és túllegyék a tűzkeresztségen.

Az orosz harckocsik lassan jöttek. Sorozatlövéseikkel megállás nélkül pásztázták a Körút két oldalán fekvő házakat, hogy elriasszák az ablakok mögött rejtőz-

ködő szabadságharcosokat a támadástól. A fiatalokat azonban nem ijesztette meg a félelmetes géppuskasorozatok fülsiketítő kelepelése, lőtték a tankokat, és dobálták a benzines üvegeket.

Az élen haladó tank elérte az Üllői út kereszteződését, és amikor megérkezett a Corvin köz elé, eldőrdült a mozi előtt felállított páncéltörő ágyú. A hernyótalpat találta el a lövés, a tank tovább ment, lefutott a szétszakított hernyótalpról, és megállt a Práter utca közelében. Hullottak rá a benzines palackok. Atila ügyesen eldobta az égő kanócos üvegét, és eltalálta a motorházat. Nagy igyekezetemben és izgalmam-ban rosszul dobtam, és a benzines üvegem a tank mögött robbant szét az aszfalton.

De se baj, a tank égett, a megrémült legénység kinyitotta a torony csapóajtáját, és menekülni próbált az égő harcokcsiból. Dörögtek a puskák és a „gitárok”, az oroszok nem jutottak messze.

Hirtelen „égszakadás-földindulás” mennydörgéssel felrobbant az égő tank, a széttört palackokból kifolyó benzin megtette a hatását.

Nem volt idő sokat gondolkozni, már közeledett a következő tank. Több ágyúlövést leadott a Körút és az Üllői út sarkán lévő házra, ahonnan szinte minden ablakból repültek a benzines palackok. A második emelet külső fele ledőlt. A tank elérte a Corvin köz bejáratát. Eldőrdült a páncéltörő ágyú, a ruszki tank lefutott a hernyótalpról. Repültek a benzines palackok. Ezúttal nyugodtabban dobtam el a benzines üveget, és eltaláltam a tankot. Megismétlődött az előbbi jelenet, az égő tank nagy mennydörgéssel felrobbant. A két másik tank nem mert továbbjönni, elkanyarodtak, és az Üllői úton kereket oldottak a Kálvin tér irányába.

Fergeteges győzelmi kiáltozás kezdődött.

– Győztünk! Győztünk! Kinyírtuk őket! – kiabálták a diadalittas emberek.

Mindnyájunkat büszkeséggel töltött el, hogy szembeszálltunk a világot rettegésben tartó szovjet Vörös Hadsereggel, és legyőztük a ránk támadó vöröspáncélosokat.

A csatának azonban még nem volt vége.

– Három tank a Borárosról!

Sikerült újabb benzines palackokat szerezni, és behúzódtam a kapualjba. Meglepetten vettem észre, hogy Atilát nem láttam sehol. A nagy ünneplésben elment valahová. Vártuk a tankokat. Már messziről lőtték a géppuskáikkal, és az ágyúlövésekkel sem takarékoskodtak. Félelmetesen süvítettek a lövedékek a Körúton. A sarki ház külső fele leomlott. Iszonyatos lövöldözéssel közeledtek. Nagy megdöbbenésemre észrevettem Atilát egy túloldali kapualjban, nevetve integetett és várta, hogy a lövöldözés csillapodjon és átjöhessen hozzám. A tankok a házakat lőtték, és Atila nagy lendülettel, meggondolatlanul elindult. Találat érte, az úttest közepén, a villamos síneknél elesett, és nem mozdult.

– Nem hagyhatom, hogy eltapossák a tankok – futott át rajtam a rémisztő gondolat.

– Meg kell menteni!

Kirohantam, Atilához szaladtam, és bevonszoltam a kapualjba. Mell-lövés

érte, a vér elöntötte a kabátját. Hál'Isten előkerült egy orvostanhallgató, aki foglalkozott vele. Közben az első tank elérte a Corvin közt, megszólalt a mozi előtti páncéltörő ágyú, megkapta a több tucat benzinesüveg-adagját, kigyulladt, és nagy ézengéssel felrobbant. Hasonlóan járt a második tank is, de a harmadiknak sikerült elmenekülnie. Még fergetegesebb győzelmi kiáltozás kezdődött. A szabadságharcosok kijöttek az utcára, világgá kiáltották a diadalukat.

Nem ünnepeltem velük. Atilla lelki testvérem és harcostársam sebesülése mélyen megrázott és elszomorított. Az orvostanhallgató bekötözte a sebet.

– Robi, ne haragudj a történetekért. Örültséget követtem el, hogy át akartam futni az úttesten. Kézigránátokat kaptam, és át akartam hozni hozzátok. Fogd a puskát, neked adom, nekem már nem lesz rá szükségem. Elfogyott minden erőm, úgy érzem, nem sokáig élek.

– Atilla, nyugodj meg, nemsokára itt a mentő. A kórházban rendbe jössz, és megünnepeljük a győzelmünket.

– Kinyirtátok a tankokat?

– Igen.

– Csodálatos! Ne adjátok fel a harcot! Ne engedelmeskedjete a ruszki és a kommunisták megadásra felszólító fenyegetéseinek. Folytassátok a harcot!

– Folytatni fogjuk.

– Ha győztök, az erdélyi magyarokat és a székelyeket se felejtsetek el. Lélekben velünk vannak, ha itt lennének, ők is harcolnának.

– Nyugodj meg, nem felejtjük el őket!

Hál'Isten, a legjobbkor érkeztek a mentők, egyelőre nem közeledtek tankok, csend volt. Egy fiatal orvos érkezett egy szőke, kedves arcú, rokonszenves, gimnazista korú mentős lánnyal. Segítettem betenni Atillát a mentőautóba.

– Ne adjátok fel! Isten áldjon! – rebegte alig hallhatóan Atilla, amikor betették a mentőbe.

Reménykedtem, hogy élni fog. Később tudtam csak meg, hogy a magyar szabadságharc hősi halottjaként ért a Péterfy Kórházba. Útközben, a mentőben meghalt.

Végtelenül lesújtott a hír, és szomorú voltam a sok örvendező ember között. Nem mentem oda senkihez, megrendülten, céltalanul bolyongtam a körúti járdán, és valahogy eljutottam a túloldalra, a Corvin mozihoz. Ott még több diadalittas ember volt. A nap hőseit, a páncéltörő ágyú kezelőjét, Falábú Jancsit ünnepeleik.

Egy bajszos, fekete hajú fiatalember lépett hozzám.

– Mi a neved, öcsém?

– Robi.

– Pesti vagy?

– Somogyi vagyok. Kaposvárról jöttem fel Pestre.

– Megfagyott az ereimben a vér, amikor megláttalak, hogy a legnagyobb golyózáporban kiszaladsz a sebesültért. Biztos voltam benne, hogy téged is lelőnek, és eltaposnak a közeledő tankok. Isteni szerencséd volt! Ki volt a sebesült?

– A barátom, Székelyudvarhelyről menekült diák.

– Én is erdélyi vagyok, Szamosújváron születtem. Ez a szabadságharc minden magyar szabadságharca, bárhol is éljen. Örültség volt, amit tettél, de igazad volt, egy barátot nem szabad cserben hagyni. Gratulálok a bátorságodért – kezet szorított, és bemutatkozott.

– Pongrátz Gergely vagyok.

Nem folytathattuk a beszélgetést, felhangzott az újabb ütközetet jelentő kiáltás:

– Tankok a Borárosról!

Ezúttal a körút Corvin köz oldalán találtam egy kapualjat. Folytatódott a harc. Dörgött Falábú Jancsi ágyúja, dobáltuk a benzines palackokat, és nagy mennyiségű dörgéssel robbantak fel a vörös csillagos páncélos támadók.

Késő délután szüntek meg a szovjet támadások. Közel húsz kiégett tank bizonyította, hogy a magyar szabadságért küzdő pesti srácok győzelmet arattak az egész világot rettegettségben tartó szovjet páncélosok felett. Szívmelengető örömet csak Atilla sebesülése szomorította el. Imádkoztam érte, és reménykedtem, hogy felgyógyul. Akkor még nem tudtam, hogy mire megérkeztek vele a Péterfybe, meghalt.

Kezdett sötétedni. Nem mentem vissza a Veres Pálné utcai kollégiumba, hanem egy új pesti gimnazista fiúval a Práter utcai iskolába mentünk. Az egyik tanteremben szorítottak nekünk helyet, a padlón aludtunk, és még pokrócot is kaptunk. Több tucat fiatal szabadságharcos zsúfolódott össze a tanteremben. Társaink felháborodottan mesélték, hogy a közeli Üllői úti Kilián laktanyába befészkelődött magyar harckocsi század parancsnoka egyetlen lövést sem adott le az oroszokra, viszont az átellenben harcoló szabadságharcosokra lövetett. A laktanyába menekült fiatal fegyvereseket a legnagyobb golyózáporban kizavarta az utcára. A legtöbbjüket az oroszok lelőtték.

*

Másnap, október 27-én, folytatódtak a szovjet támadások, és tovább növekedett a kiégett harckocsik száma. Már nekem is volt „gitárom”. A harcok során a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium tanulójaként pesti srác lettem, büszkén hordtam a rangot jelentő „gitárt” és a 7.65-ös tiszti pisztolyt. Sok fiatal lány is harcolt velünk. Bátorságban és vakmerőségben nem maradtak el a fiúk mögött. A legbátrabbak azonban a mentős lányok voltak. Önkéntes mentősként szedték össze a sérülteket és szállították a kórházba. A legnagyobb golyózáporban is kijöttek a sebesültekért. Az orosz tankok a mentősökre is lőttek. A rokonszenves szőke gimnazista mentős lányt, akit akkor ismertem meg, amikor Atillát a mentőkocsiba vittük, másnap az Üllői úton a kilőtt mentőkocsi mellett holtan láttam viszont. A sofőrt és az orvost is halálos találat érte.

A magyar szabadságharc fegyver nélkül harcoló, életüket mentő hősi halottai!

Mindez azonban tovább erősítette az elszántságunkat, küzdőszellemünket. A halálfélelmünk eltűnt. A hazaszeretet lélekerősítő tüze kiégette belőlünk a félelmet, a rosszat, az önzést, a kicsinyességet, és rendületlenül vitt előre a körúti harcokban.

Az '56-os szabadságharc hátránya is, előnye is volt a szervezetlenségünk. Ki alakultak ellenállási gócpontok a Corvin közben, az Üllői úton, a Nagykörúton, a Tűzoltó utcánál, a Royal Szállodánál, a Széna téren, ahol a vezéregyéniségek megpróbálták megszervezni és irányítani a fiatal szabadságharcosokat. A fiatal fegyveresek többsége azonban nem tartozott sehova. Odament, ott harcolt, ahol a legjobban dörögtek a fegyverek. Volt, amikor több ezren voltunk a Corvin köz, az Üllői út és a Nagykörút kereszteződésének körzetében, majd másutt csoportosultunk, és folytattuk a harcot. Ez megnehezítette és megzavarta a szovjet hadvezetést, mert nem tudták, hol milyen erőkkel állnak szemben.

A Corvin köz, az Üllői út és a Nagykörút kereszteződése azonban a szabadságharc legnagyobb hírű, legnagyobb presztízsű központjává vált. A kiégett, felrobbant orosz harckocsik nagy száma bizonyította az ellenállási központ eredményességét. A Corvin köz népszerűségében fontos szerepet játszott Pongrátz Gergely és testvérei félelmet nem ismerő, elszánt és emberséges magatartása. Pongrátz Gergelyt minden fiatal szabadságharcos meghittén Bajusznak nevezte. Karizmatikus, érzelmmel teli, céltudatos, bátor személyiségét csodáltuk. Sugárzott belőle a rendületlen lelkierő, a hit, a hazaszeretet.

A fiatal szabadságharcosok egyhangúan megválasztották a Corvin köz parancsnokának. Pongrátz Gergelytől kaptam a szabadságharc legnagyobb kitüntetését, amikor gratulált és kezet fogott velem, hogy kirohantam a golyózáporba sebesült barátomért.

1956. október 28. – november 3.: a magyar boldogság csodálatos napjai

Vasárnap, október 28-án megtörtént a csoda! Győzött a szabadságharc! Álmunk valóra vált! A statáriumokat hirdető, ellenforradalomról beszélő, megadásra felszólító kommunista miniszterelnök, Nagy Imre bejelentette a rádióban, hogy megértette a magyar nép szabadságvágyát, a szabadságharc nemes célkitűzéseit és tárgyalásokat kezdeményez a szovjet vezetéssel az orosz csapatok Magyarországról való végleges kivonásáról, és támogatja, hogy az ország elinduljon az igazi demokrácia irányába. Megbocsátottuk Nagy Imrének korábbi ellenséges magatartását, és örömmel állapítottuk meg, hogy végül is magyarsága erősebb volt, mint a Szovjetunióhoz való hűsége. A szovjet csapatok elhagyták Budapestet, és elindultak a tárgyalások a szovjet megszálló erők Magyarországról való végleges kivonásáról. Úgy éreztük, hogy győztünk, és sikerrel szembeszálltunk a világ legfélelmetesebb hadseregével, s legyőztük a világot rettegésben tartó Vörös Sárkányt!

Életem legboldogabb hetét éltem át október 28. és november 4. között. Aki ezeket a csodálatos napokat nem élte át, sohasem értheti meg, hogy mit jelent az, amikor egységesen dobban a magyar szív, az ember büszke a magyarságára, végtelenül boldog, és hálát ad az Istennek, hogy magyarnak született. A 907-es pozsonyi győzelem és az 1456-os nándorfehérvári győzelem öröme rengethette meg így és foghatta össze egységbe a magyar szíveket. Micsoda furcsa „véletlen”, hogy a nándorfehérvári diadal után a szabadságharc pontosan 500 évre tört ki... A csodás győzelem

lelki sokkhullámai soha nem látott egységbe kovácsolták a magyarságot mindenütt a hajdani Nagy-Magyarországon.

Felhőtlen örömmüket tovább fokozta a lélekerősítő hír, hogy a kommunisták által fogva tartott Mindszenty bíboros prímást a magyar honvédek kiszabadították, és a harcos lelkű magyar főpap a szabadságharc mellé állt, és méltatta a fiatal szabadságharcosok félelmet nem ismerő, hősi helytállását. Nagy Imre továbbra is bizonyította, hogy a szíve magyar, őszintén kiáll a nemzetért. Tiltakozott az újabb szovjet csapatok törvénytelen beözönlése ellen, kinyilvánította az ország semlegességét, és kilépett a kommunista államokat tömörítő Varsói Katonai Szövetségből.

Október 28-a után, újpesti gimnazista harcostársam unszolására átköltöztünk a Royal Szállodában erős ellenállási központot kialakító szabadságharcosokhoz. Nemzetőrök lettünk, az utcákon rendfenntartóként, fegyveresen, piros-fehér-zöld karszalaggal járőröztünk. Nem zavarta senki a rendet. Még a zsidányok és a tolvajok is jó magyarok lettek, a kilőtt ékszerüzletek kirakatából egyetlen ékszer sem tűnt el. Az utcákon nagy faládákban pénzt gyűjtöttek a sebesültek és a hősi halottak hozzátartozóinak megsegítésére. Gyorsan megteltek a ládák. Nem tudtuk, hogy ki tette ki a ládákat, ki ürítette ki őket. Megbízunk egymásban! A szabadságharc becsülettörvénye ott dobogott minden szívben. Megnemesedtünk, jobbá, magyarabbá, önzetlen összefogásra képes magyarokká váltunk!

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton különdíjat nyert.)

BÁTHORY GYÖNGYVÉR: BESZÉDES FALAK, SUTTOGÓ FALU

Békésen, szelíden ünneplő ifjak és idősek a helyi kultúrházban. Egy kis somogyi falu népe hitt a szívében lépett át 1957-be. A harmincéves Lacinak és a tizenhárom éves Margitkának azonban csupán néhány perc jutott az új esztendőből. Életüknek kegyetlen sortűz vetett véget. A gépfegyverek másik oldalán helyi és környékbeli karhatalmisták. Bortól és hatalomtól megrészesülve kegyetlenül gyilkoltak. 1956. december 31. Kisbajom.

Rendezett utcák, virágos közterek, egy élhető kis somogyi település. A Rinya mente igazi ékszerdobozának tűnik Kisbajom. Mégsem tudom teljesen átadni magam a csodának. Valahogy a múlt nyomozó érzése telepedik rám, amikor belépök a polgármesteri hivatal ajtaján. Hatvan évvel ezelőtti, szörnyű sebeket készülök feltépni.

– Éjfél lehetett, amikor két részeg karhatalmista a szomszédos kocsmából a Kultúrházba érkezett. Itt szinte az egész falu összegyűlt, hiszen az új, 1957-es esztendőt ünnepelték – kezdi a tragikus szilveszter felidézését Major László. Apám is itt szórakozott, amikor a két gépfegyveres rendőr felment a színpadra, és úgy döntöttek, véget vetnek a mulatságnak. Mivel egyidős volt velük és jól ismerték egymást, úgy gondolta, biztosan nem lehet gond, ha megkéri őket, hadd folytatódhasson az egyébként rendkívül békés ünnepelés.

A harmincéves katona így félelem nélkül indult el a színpad felé. Ám mielőtt bármit is kérhetett volna, már meg is érkezett az embertelen válasz. A két ismerős ÁVO-s gondolkodás nélkül tüzet nyitott. A zárt térben a történetek hatalmas erővel repültek ki a fegyverekből. Egyenesen az ünneplő tömeg felé.

– Édesapám azonnal meghalt. A golyó pedig olyan erővel és sebességgel hatolt át a testén, hogy még a mögötte álló Julika nénit is megsebesítette – rekonstruálja a történetet László, aki mindössze négyéves volt, amikor apját értelmetlenül és kegyetlenül megölték.

– De hát ismerték egymást? Falubeliek és egyidősek voltak? – fakad ki belőlem a szörnyűségek hallatán. – Pontosan így van, de ez akkor nem számított... jön Lászlótól a sommás válasz. Végh Gábor polgármester már számtalanszor hallotta a hatvan évvel ezelőtti történetet, ám mint mondja, ezt az embertelenséget hat évtized után sem lehet megemészteni.

– Ez a kontroll nélküli hatalom, amikor nem számít semmilyen emberi és erkölcsi norma. Amikor a gyilkosság érdem lehet, ez a diktatúra legnagyobb veszélye – elemzi tühegyes pontossággal a történeteket a falu első embere. A kommunista hatalom fegyverei nemcsak egy ifjú katona életét vették el. Egy tizenhárom éves gyerek lány jövője is hamvába holt azon az éjszakán.

– Margitka nagyon szép, mosolygós kislány volt. Az egész falu szerette az unokatestvéreket – meséli Erzsi néni. Aki azt mondja: azon az éjszakán érezni lehetett, hogy valami nagy baj történik majd. Az ÁVO-sok ugyanis már a kocsmában is vitakoztak, verekedtek.

– Én a bálban, apám a közeli kocsmában szórakozott. Egyszer csak szóltak,

hogy rohanjak, mert verekedés tört ki az italozóban. Én akkor gondolkodás nélkül édesapám és a karhatalmista közé álltam, egyiket erre, másikat arra löktem. Még ma is kiráz a hideg, ha arra gondolok, minket is megölhettek volna... – emlékszik vissza a tragikus szilveszterre Magdus néni. Már hazafelé tartottunk, amikor lövéseket hallottunk. Majd rögtön utána hatalmas riadalom lett, kiabálás és sikoltozás hangja töltötte be az egész falut – meséli az asszony. A lövöldözés után pánik tört ki, volt, aki az ajtón keresztül, míg más az üveget kitörve az ablakon próbált menekülni. Magdus néniék azon az éjjelen már nem mertek visszamenni a Kultúrházhoz, másnap halották, hogy mi is történt. Ám 1957. január 1-jén már nyoma sem volt a szilveszteri hangzavarnak és riadalomnak. Helyére fájdalmas némaság költözött.

– A családban beszéltek a történetekről? – kérdezem az idős asszonyt. Magdus néni – aki mind ez ideig tényszerű pontossággal tárta fel az eseményeket – hirtelen érzékenyül. Mintha hatvan év elhallgatott fájdalma ülne az arcára, szemébe könny szökik, hangja elcsuklik. – Nemhogy a családban, a településen sem mert senki semmit szólni. Nem kérdezett, nem beszélt a falu.

Ezt a közel hatvan évig tartó némaságot, kegyetlen hallgatást törte meg a falu vezetése. Végh Gábor polgármester egy emléktáblát álmodott meg, amelyet aztán 2013. december 31-én, ötvenhét évvel a szörnyű események után avattak fel.

– Úgy gondoltam, hogy nekem mint polgármesternek kötelességem emléket állítani az elhunytaknak. Emlékezni és emlékeztetni az embereket a fájdalmas múlt-ra. Ekkor – egy kicsit félve ugyan –, felkerestem Major Lászlót és családját, akik egy kis gondolkodás után elfogadták a meghívást az emléktábla-avatóra – meséli a település polgármestere. Major László ugyan édesapját vesztette el a tragikus szilveszteren, ám sokáig ő sem tudta, mi is történt valójában a végzetes éjjelen.

– Nem beszéltünk róla, ha pedig szóba került, akkor is csak félmondatok hangoztak el, de kizárólag suttogva. Én pedig még kicsi voltam, hogy összerakjam a képet. Aztán felnőtt fejjel már mertem és tudtam is kérdezni. Gimnáziumi éveim végén jártam, amikor szembesültem az igazsággal, hogy apámat ÁVO-s katonák ölték meg. Amikor évtizedek után érkezett a kérés Végh Gábor polgármestertől, megmondom őszintén, gondolkodási időt kértem... – meséli László. Ahogy mondja, lélekben fel kellett készülnie arra, hogy szembesüljön a múlttal.

– Végül is úgy gondoltam, hogy a táblaavatás velünk vagy nélkülünk, de mindenképp meglesz. Elsősorban édesanyámat kellett felkészíteni az eseményre, hiszen épp arra készültünk, hogy újra átéljük édesapám utolsó éjszakájának és tragikus halálának történetét.

Aztán, mintegy három évvel ezelőtt emlékezni gyűlt össze a falu. S végre olyan mondatok hangozhattak el, amelyek eddig csak a tragédiát átéltek gondolataiban léteztek.

– Egyszerre volt furcsa és felszabadító érzés, hiszen volt bennünk valami megmagyarázhatatlan erő. A közös sors, amelyet így vagy úgy, de mindnyájunknak át kellett élni. Az évtizedes, lelkek mélyén lerakódott teher pedig egyszerre szabadult fel. S akkor már senki sem volt egyedül a fájdalmával.

A teljes katarzis és ezzel együtt a bocsánatkérés azonban elmaradt. Az emléktábla-avatásra ugyanis hiába várták az egyik gyilkos ÁVO-s katona jelenleg polgármesterként dolgozó fiát.

– Én készen álltam arra, hogy kezet nyújtsunk egymásnak – mondja Major László, amikor immár együtt lépünk be a Kultúrház ajtaján.

Hátborzongató belegondolni, hogy a ma már iskolai műsoroknak, ünnepélyeknek és kulturális programoknak helyet adó épületbe hatvan évvel ezelőtt erőszak és kegyetlenség költözött. Az pedig még borzasztóbb tény, hogy a szilveszterkor gyilkoló rendőrök mindössze négy-öt hónapot töltöttek börtönben, a népítélet azonban az ő esetükben sem maradt el. Kisbajom polgármestere egy sokatmondó történetet elevenített fel.

– Sok évvel a tragédia után, a szomszédos település egyik éttermébe tértem be, amikor egyikőjük ott ült az asztalnál teljesen egyedül. Rám köszönt, én vissza. Majd így szólt: „Már Te sem ülsz le egy ilyen sz.r ember mellé, ugye, Gábor?”

Ez az életkép pedig azt igazolja, hogy senki sem menekülhet a bűnei elől. S bár a két ÁVO-s katona a rendszertől igen, a jóérzésű emberektől sosem kaphat felmentést szörnyű tetteért.

– A tehetetlen düh még mindig munkál bennem, ám ami ennél is fontosabb, hogy ne engedjük elfelejteni, hogyan is tette be a kommunista diktatúra kegyetlensége a lábát egy békés kistelepülésre – mondja László.

Aki, bár édesapját elvesztette, egy új összetartó közösségre lelt Kisbajomban.

– A táblaavató ünnepségen újra egymásra találtunk egy régi általános iskolás barátommal és családjával. Azóta pedig már a Kisbajomi Baráti Kör Egyesület is tagjaivá fogadott engem és a feleségemet. Rendszeresen összejárunk, és értékes időt töltünk együtt – meséli László. Aki immár a faluvezetéssel közösen próbál memortót állítani a tragikus szilveszternek.

– A leghőbb vágyunk, hogy egy igazi emlékművet állítsunk az áldozatoknak és családjaiknak. Egy különleges térplasztikát álmodtunk meg, amihez már „csak” pályázati forrásra várunk – fogalmazza meg vágyait Kisbajom polgármestere. Úgy érzem, a huszonnegyedik órában vagyunk, sajnos, az akkoriak közül nagyon sokan már nincsenek velünk. Így a mi nemzedékünk felelőssége, hogy emlékezzünk és emlékeztessük a mögöttünk jövő fiatalokat is. Ma azért harcolunk, hogy holnap már ne kelljen suttognunk, hanem bátran kiálthassuk az égbe a múlt szörnyűségét és igazságtalanságát. Ha ez megtörténik, már nemcsak papíron, hanem lélekben is szabad lesz a nemzet...

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton II. díjat nyert.)

TÁL GIZELLA: HÉTSZER NYOLC

Az elhatározás, hogy elköltözzünk Veszprémből, évek óta érlelődött bennünk. Nehezen éltünk, magányosak voltunk a városban. Anyám testvérei és a nagymamám is kifosztva, igen nagy szegénységben a Káli-medencében éltek. Elvette a tsz kis földcsekéjükét, nagyanyám tehénkéjét is behajtották a közösbe. Apám, árva lévén, egy tapolcai unokatestvérével ápolhatott csak rokoni kapcsolatokat. Idős, gyermektelen asszony volt, Erdélyből származó férjével ők is úgy gondolták, nem lesznek annyira egyedül, ha a közelükben élünk. Apám a mentőknél dolgozott, hamar talált munkát, gépkocsivezetőre Tapolcán is szükség volt, s egyszer csak egy üres lakás is adódott.

A búcsú számomra nem nyúlt túl hosszúúra, nem voltam óvodás, nemigen voltak pajtásaim, csak a város széli ház előtti nagy réttől és a kerttől volt nehéz megválnom. Ott töltöttem addigi pár évem mindennapjait, ismertem minden tücsköt, bogarat, virágot, gyomot, középen a két orgonabokrot, amelyek töveihez dugták el szüleink tavasszal a húsvéti ajándékokat, pár piros tojást, sztaniolpapírba csomagolt, nagy fülű grillázsnyulat, bátyámnak néhány ólomkatonát, nekem egyszer egy hatalmas, piros ruhás rongybabát. Attól kezdve elválaszthatatlan társam lett a ruhája színeről Piroskának keresztelt baba. A hónom alatt cipeltem naphosszat, megmutattam neki a hóvirágokat, az ibolyát, az árvácskákat, figyelmeztettem a bogáncsra, amelyben egyszer úgy meghemperegtem, hogy édesanyámnak le kellett vágni a hajamat, másképpen nem tudtam megszabadulni tőle. Egész nap babusgattam Piroskát, télen szánkón húztam a hóban, fejvesztve szaladtunk a konyhába a tavaszi, nyári esők, zivatarok elől, miközben állandóan beszéltem hozzá. Azt is megsúgtam neki egy este, holnap elköltözzünk innen. Egy másik városba.

A ponyvás tetetű teherautó már reggel hétkor odatolatott a ház elé, feneketlen étvággyal nyelte el a szekrényeket, ágyakat, asztalokat, székeket, dobozokba csomagolt lábasokat, tányérokat, bögréket, lepedőkbe csavart ruhákat, egy csupor disznózsírt, darabka szalonnát, amit a nagymamától kaptunk, egy kiló kenyeret, hogy ne kelljen azonnal boltba szaladni, amikor megérkezünk. S még maradt hely ott fenn anyámnak és a színjeles elsős bizonyítványát kezében szorongató testvéremnek is. Apám, kezemben Piroskával, ölébe vett a sofőr melletti ülésen.

A város szélén katonák, rendőrök álltak, azt hittem, hogy csak búcsút intenek nekünk, de az autó lassított, majd megállt. Egy vállán puskát tartó egyenruhás kikérdezett bennünket, kik vagyunk, hova megyünk. Belestek a csomagjainkba, egyikük kivette a kezemből a babát, mintha keresne valamit, végiglapogatta a lábától a feje búbjáig. Amikor végre visszakaptam, mintha piszkos lenne, a kezemmel leporolgattam a ruháját. Alaposan áttanulmányoztak minden iratot, s addig nem engedtek tovább, amíg a tapolcai lakáskiutalási papírt nem látták. Az út során ez többször is megisméltódott, utoljára még Tapolca határában. El nem tudtuk képzelni, mire a sok igazoltatás, alig vártuk, hogy végre megérkezzünk. A szürke lakásokkal zsúfolt udvarban a csupa kíváncsi új szomszéd szinte bemutatkozás helyett egymás szavába vágva sorolta, Pesten tegnap kitört a forradalom, este még a Sztálin-szobrot is ledöntötték, ma reggel gyülekezési és kijárási tilalmat rendeltek el...

Ott álltunk a sárban, a letakart bútorok között, szemerkélő esőben. Nekem persze fogalmam sem volt, mi az a forradalom, Sztálinról is csak a rádióban hallottam, de borzasztó szerencsétlennek éreztem magam. Apám mindenestre megtiltotta, hogy kilépjünk a kapun, ami tovább növelte bennem a szorongást, a bezártság érzetét. Szét se néztünk új otthonunkban, azonnal bekapcsoltuk a rádiót. Felcsendült az Egmont-nyitány, majd Nagy Imre miniszterelnök szólt a rádió hullámhosszán a nemzethez a vérontás elkerülését, a harcok beszüntetését kérve. Vérontás, Nagy Imre újra a miniszterelnök – ez már tényleg forradalom, vélekedett apám, de szüleim jobban hittek a Szabad Európa Rádiónak, arra csavarták a jó öreg Orion keresőgombját. S jobbára ott is maradt a következő két hét során. Hol öröm, hol szomorúság tükröződött az udvar népének arcán, attól függően, mit hallottak a hírekben, mit láttak az utcán, s főleg melyik oldalon álltak.

Anyám sokáig halogatta a kicsomagolást. Ha valami kellett, kihúzta a holmik közül. Egy éjszaka megértettem, miért. Amikor azt hitték, mi már alszunk, anyám azt mondta apámnak, menjünk el, amíg még nyitva vannak a határok. De apám maradni akart. „Itt hagynád öreg, beteg édesanyádat?” – vetette a szemére. „De mi lesz itt, ha nyakunkon maradnak a muszkák? Milyen jövő vár a gyerekekre?” – replikázott anyám. „Most már biztos semmi nem lesz úgy, ahogy eddig volt, semmi nem maradhat a régiben” – bizakodott apám. Amúgy is megrendült világom végleg összeomlott. Másnap el sem mozdultam anyám mellől, hátha mond valamit, hova megyünk. De nem hozta szóba, én meg nem buktattam le magam, mert arra már megtanítottak, hogy nem illik hallgatózni.

Mi aztán maradtunk, de az udvarban eggyel kevesebben lettünk. A szomszédból eltűnt egy húszéves fiú. Négygyerekes édesanyja sírva panaszkolta, napok óta semmi hír nagyobbik fiáról, becenevén Mucóról. Aztán néhány nappal később a bizonytalanságnál is jobban megrázta, amikor Mucó azt üzent a Szabad Európa Rádión keresztül, hogy úton van Ausztráliába. Édesanyja keservesen elsíratta, mintha csak megérezte volna, hogy soha többé nem ölelheti már át. Addig azt hittem, hogy a sírás csak a gyerekek privilégiuma, nem láttam még felnőtt embert sírni. Zavaromban én is hullattam a könnyeimet, nem ismertem a nagyfiút, így biztos nem őt sirattam, hanem inkább az elveszett, felhőtlen gyerekkoromat, amit örökre magába zárt a veszprémi kert és a rét.

*

Apám október 27-én ünneplőbe öltözött, temetésre ment. Majdnem kollégája lett Tóth Istvánnak, a forradalom egyetlen tapolcai halálos áldozatának. Október 25-én, este lőtték le a város határában, miközben teherautóval gyümölcsöt fuvarozott a környező falvakból. Naponta többször is fordult, majdnem ugyanannyiszor igazoltatták, mígnem azon a végzetes estén nem volt elég, hogy csak ismerősként intett az odavezényelt katonáknak, nem állt meg. Valószínűleg közben őrségváltás lehetett, és egyikük agyonlőtte. Óriási tömeg volt a temetésen, mesélte apám, gyászba borult az egész város. Nem tudtam igazán felfogni, hogy mit jelent meghalni, de

nagyon sajnáltam az apámnál nem sokkal fiatalabb, huszonöt éves gépkocsivezetőt, és végtelenül haragudtam a gyilkos katonára, annál is inkább, mert vagy ő, vagy valamelyik társa motozta meg Piroskát egy nappal korábban.

Apám naponta hozta a híreket: az épületekről leverték a címereket, a vörös csillagokat, megnyitották a börtön kapuit, a pártbizottság épületének ablakain kido-bálta és az utcán elégette a tüntető tömeg a vörös zászlókat, képeket, pártbrosúrákat, könyveket, ledöntötték, darabokra zúzták a temető bejáratánál emelt szovjet katonai emlékművet, vasutasok, AKÖV-ös dolgozók, gépkocsivezetők, tanárok, diákok és katonák tömege egyként állt a forradalom mellé. Elzavarták a kommunistákat, ávosokat, egyiküket, a KISKER igazgatóját kis híján meglincselték, egy bíróról meg úgy hírlett, a katolikus templom harangtornyában rejtőzött el.

*

Éppen nagyapám sírjára vittünk virágokat, gyertyákat november 1-jén, amikor hallottuk, hogy Nagy Imre bejelentette az ország semlegességét. „Nem volt hiába a sok »Ruszkik, haza!«” – mondta jelentősegteljesen apám anyámnak, aki jól értette a célzást, és a szokásosnál is szorosabban ölelte át az édesanyját.

Aztán november 4-én elszállt minden remény. Hajnali öt órakor a Szovjet-unió által hatalomra emelt Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nyílt levelet olvastatott be megalakulásáról az Ungvárról sugárzott rádióadásban. Egészen a rendszerváltásig úgy tudta a világ, hogy Szolnokról szolt az üzenet. Egy hatalmas márványtábla hirdette csupa nagybetűvel a hazugságot a „forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulásának emlékére” a megyeházán a következő felirattal: „Történelmi tény, hogy a szorongatott Magyar Népköztársaság forradalmi erői 1956. november 4-én innen hirdették meg az ellentámadást a szocialista Magyarország győzelméért. /Kádár János/” Aztán húsz perccel később, majd többször megismételve, Nagy Imre drámai szózatát sugározta a Szabad Kossuth Rádió: „Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.” A világ nem sietett a segítségünkre, az orosz medve eltaposta a rövid magyar szabadságot, 10 óra 7 perckor örökre elnémult a forradalom rádiója, a Szabad Kossuth Rádió is. Az Egmont-nyitány baljós előjelnek bizonyult, megismétlődött a XVI. századi németalföldi szabadsághős tragédiája.

A hideg, rossz hangulatú telet még kilátástalanabbá, szomorúbbá tették a le-tartóztatások. Apám nem győzte számba venni, hány munkatársát, ismerősét vitték el, zárták börtönbe.

Hiába jött a tavasz, a nyár, csupa fásult arc vett körül. A közeli Varjú vendéglő-ből még minden hétvégén átszűrődtek hozzánk a forradalom napjaiban megismert, slágerré vált dallamok, az *Oly távol, messze van hazám* és az *Ahogy lesz, úgy lesz*. Hi-ába tiltották be itthon mind a kettőt, a Szabad Európa Rádió továbbra is sugározta, és minden szombaton könnyezve elénekelte a közeli Varjú étterem közönsége is.

Számomra úgy lett, hogy szeptemberben elkezdődött az iskola, az agymosás. Piroska egyre többet üldögélt magában a fotelben, míg birkóztam a betűkkel, a számokkal. Apám segített agyamba vésni az egyszeregyet. Úton-útfélen kérdezgette:

– Mennyi hétszer nyolc?

Gondolkodóba esem.

– Mikor volt a forradalom? – próbált segíteni.

– 48.

– A másik?

– 56 – vágtam rá határozottan, mert otthon soha nem hangzott el az ellenforradalom szó. S ehhez tartottam magam akkor is, amikor később már én tanítottam a kisfiamat a hétszer nyolcra. '56 igazságára.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Rádiós voltam 1956. október 23-án

1954-ben fejeztem be tanulmányaimat az ELTÉ-n. Magyar szakos voltam, a XVI–XVII. század irodalma volt közelebbi szakterületem. Diplomadolgozatom a kuruc költészet stilisztikai elemzése volt. Pais Dezsőnek, Tolnai Gábornak és Klaniczay Tibornak írtam, megjelent az ITK-ban – senki másé az évfolyamon. Felajánlották, legyek aspiráns, vagy tanársegéd. De olyan ellenszenves volt a versenyfutás az állásokért, hogy nem mentem el az aspiránsvizsgára, és kijelentettem, tanár akarok lenni, amikor már lassan minden állást kiosztottak. Egyetlen lehetőségem maradt: a Rádió. Korábban már készítettem az Ifjúsági Osztálynak egy összeállítást Csokonai költészetéből, a szerkesztővel, egyetemi hallgatóként, a Nyelvészeti Intézetben szoktam találkozni. Tehát a munka nem volt egészen ismeretlen, magam pedig gyerekkoromtól nagy rádióhallgató voltam. Hallgattam Kosztolányi Dezső verseit, komoly zenét, Ádám Jenő népdal félórát, ahogy kedves hangján énekelte: „Egy gyenge kis-madár hozzám kezd járni”. Ezért mentem Vargyas Lajos népdal speciálkollégiumára, s készítettem később az Irodalmi Osztályon néprajzi műsorokat.

Miután a Személyzeti Osztály elfogadta az egyetem ajánlását, 1954. július 15-én felvettek szerkesztőnek az Irodalmi Osztályra.

Hamarosan egy kész műsor kéziratát adta a kezembe Dalos László, egyik első kedves főnököm, Zrínyi Miklósról: mi a véleményem róla? Egyáltalán nem tetszett, Füsi József állította össze, akkor még nem hallottam a kitűnő olasz-fordító íróról, unalmas, sablonos írás volt. Ezt meg is mondtam Dalos Lászlónak, ő a véleményemet elfogadta, és rám bízta, csináltassak jobbat. Kapóra jött ez nekem, a dezertált régi magyarosnak, nagyon szerettem Zrínyit. Albert Gábor évfolyamtársamat javasoltam, akivel megbeszéltem, hogy kellene ezt jól megcsinálni. Az OSZK-ban dolgozott, egyformán gondolkodtunk, ebben a témában egyformán felkészültek voltunk, ismertem írói képességeit. Megcsináltuk a szöveget, Dalos László elfogadta, kiadták a rendezőnek, aztán kivettem egy hét szabadságot, mert összeházasodtunk. Az első esküvői fényképről lemaradt a fejünk, új fényképezés kellett. Bementünk a városba, s egyúttal a Rádióba, ahol éppen készült a stúdiófelvétel. Forró hangulatban, lelkes színészeket találtunk, és boldog rendezőt, Solymosi Ottót, aki azt mondta, úgy szól ez a szöveg, mint egy hatalmas kórus. Ez történt 1954. november elején; egy év múlva a Rádióújságban nyilatkozott Kodály, hallotta a műsort, akkor fogant meg benne a *Zrínyi szózata* című oratórium, ezért a Rádió együtteseinek mutatták be először a Rádióban, aztán a Zeneakadémián. Ott voltunk Gáborral, büszkék és boldogok voltunk.

1955. október 24-én született a fiam, négy hónap szülési szabadság járt akkor, egy-két hónapot rátettünk talán, de hamarosan visszamentem dolgozni. Így néhány hónap munka adatott még nekem a forradalom előtt. A Petőfi Kör a közelben működött, talán a Puskin kertben, hallottam, hogy kiabáltak, „ne fényképezzenek”, Déry Tibor hangján hallottam, „nehogy rossz lovak helyett szamarakat kapjunk”. 1956 júliusában az OSZK dolgozóit tudósztűrésre vitte Keresztury Dezső a Trefort utcai

rendelőbe, ott Gábort visszahívták, beszűrődése volt. Pár hét szaladgálás után a budakeszi tüdőszanatóriumba került, egyik kedves kolléganője segítségével.

A Zrínyi műsor címe az volt: *Ne bánts d a magyart*, Zrínyi prózai munkáiból válogattuk. Megtehetjük, mert ez már a Rákosi-rendszer összeomlásának határán történt. Már az egyetemen is a professzor orra előtt mentünk el az órájáról, még köszöntünk is neki, aztán kimentünk a napfényes Duna-partra. Ez folytatódott a következő két évben, és csúcspontját '56 október 23-án érte el, mikor Gábor szanatóriumban volt, nekem egyéves volt a fiam, így mi kívül maradtunk. Mégis, 1956, a forradalom, és leveretése, az utána következő terror, egész életünkre rányomta bélyegét. Mi nem mentünk el; *Mi pedig itt maradtunk* – Gábor egyik regényének a címe, de belső emigrációban éltünk, állandó feszültségben, szegényen, elnyomottan.

Ott voltam Rajkék újratemetésén, rázott a hideg, mikor Rajk kisfiát láttuk az anyjával a pódiumon, és hallgattuk a politikusok szenvedélyes beszédeit. A tömeg izzott a felháborodástól, valaki mellettem azt mondta: most ezeket kellene! tudniillik, akasztani, a politikus szónokokat. Akkor rossz idő volt, hideg, szeles délután, de '56 őszén nagyon sokat sütött a nap, 23-án is. Már napok óta hallottuk, hogy tüntetés lesz, nekem elegendő volt a korábban kötelező felvonulásokból, de ez más volt. A Rádió reformkommunistái, ahogy később nevezték őket, kollégáim, Halda Alíz, Lehel Judit, a rendező Zsurzs Éva, meg mások, s mi többiek is izgatottan latolgattuk, mi lesz. Aztán híre kelt, hogy betiltották. Ez döntött, akkor megyek.

Kora délután volt, meleg napsütés, a Bródy Sándor utcából a Puskin utcán át siettünk a Rákóczi út felé. Ott már teljesen elöntötte az utat a tömeg, láttam egyetemi marxista szemináriumvezetőnket nyitott tetejű autóból lelkesen jelszavakat kiabálni. Tánczos Gábor volt, aki később öngyilkos lett. Most ott az emléktáblája a Múzeum utcában a TIT épületén. Együtt indultam kollégáimmal a rádióból, aztán olyan testvériségben, ahogy ötven évvel később a Fidesz felvonulásokon, beolvadtunk abba a tömegbe, amely a Műgyetemtől indult, s most a Bem térre ment a Margit híd mellett épült, azóta lebontott hídon át Budára.

A Bem téren a laktanya nyitott ablakában a katonák csomagolópapírra festett Kossuth-címert lengettek, de lehet, hogy lyukas zászlót is. Úgy viselkedett a tömeg, mint egyetlen test, amelynek kiadja a parancsot az agy. Most azt mondta: a Parlamenthez! Kezdett alkonyodni, egyre sűrűbb lett a sokaság. Mire odaértünk, besötétedett, október végén rövidek már a nappalok. S hallottam az emlékezetes beszédet: Kedves Elvtársak! A tömeg: Nincs elvtárs! Kedves barátaim! A tömeg zúg. Kedves magyar testvéreim! Taps. A Parlament tetején égett a vörös csillag. Az emberek kiabáltak: oltsák el! Valaki darab idő után visszakiabált: nem tudjuk eloltani! Nem emlékszem, végül eloltották-e. Mások emlékeznek, hogy igen. Később mesélték erzsébeti ismerősök, hogy Szabad Nép példányokat gyűjtottak meg, mint a fáklyát, azzal világítottak. Ilyet én nem láttam, de láttam rádiós kocsit, ilyenekkel készítettük akkoriban a külső felvételeket. Örömmel, hogy a tömegből kiszabadulhatok, benyitottam. A kocsi mennyezetig tele nagy, narancssárga Agfa magnószalag dobozokkal,

mellette idegenek, azt mondják: Rádió! Mondom: én is. Rám meredtek, de akkor már ugrottam ki. Nem tudom, kik lehettek, vagy belügy, vagy külföld.

Akkor elindult a sokaság, de már nem boldogan, a sötét gyűlölet hömpölygött az Andrásy úton, a Sztálin-szobor felé. Találkoztam Vargha Balázssal, akit negyed-évesként ismertem meg a Rákóczi-kiállítás rendezése közben, ahová, mint jeles régi magyaros egyetemistát delegáltak, s rádiósként már dolgoztam vele. Együtt mentünk tovább, mert már veszedelmes volt a sötétség, meg a tömeg, amely most úgy határozott, hogy a Sztálin-szobrot akarja ledönteni. Én messze voltam, mikor az eleje kötelekkel próbált elbánni vele, de nem volt erre senki felkészülve. Aztán megtudtuk, hogy Csepelről hoznak lángvágót, most is látom a fehér ruhás embert, aki száll a levegőben a lánggal, és mondták, hogy már dől a szobor. Úgy gondoltuk, most ez rendben van, menjünk a Rádióhoz.

Akkor már nem lelkesen mentünk, hanem szinte kötelességből, fáradtak is voltunk, aztán nekem közöm is volt a Rádióhoz. Semmit nem akartam csinálni, csak ott akartam lenni, hiszen történésznek is indultam, ez pedig történelem. Így érzett és ezt tette az emberek többsége, néhány hőst meg áldozatot kivéve. Nem tudom, merre mentünk, nem tudom, hány óra volt, este volt, sötét volt, azt hiszem, a Nagykörút felől mentünk a Bródy Sándor utcába, a Rádió mellett a Múzeum felé. A Múzeum körút felől katonai autók jöttek, rajta megrettent kiskatonák. Az emberek fegyvert kértek tőlük, azok szótlanul, mereven ültek, a Múzeum körút és a Sándor utca sarkán égett egy autó. Én teljesen józan önkívületben voltam. Bementünk Balázssal a Múzeumkertbe, ő akkor elköszönt, hazament, én is haza készültem, de várnom kellett, a könyvtárba vezető kapumélyedésbe álltam, mert már lőttek. Hogy honnan, nem tudom, de én a kapuhoz tapadva vártam, mikor hagyják abba, hogy haza tudjak menni. Előttek füttyöltek a golyók. Nem félttem, teljesen józan voltam. Ilyen vagyok, a bombázáskor sem félttem. Csak elképzelt dolgoktól félek. Érkeztek emberek sebesülten – nyissák ki a kaput! Persze, nem nyitották ki. Gondoltam, ezek itt, szegények, hogy gondolják, hogy azon a magas vaskerítésen be tudnak menni a Rádióba?! Vagy a nehéz nagykapun? Arra is gondoltam, szólni kellene, hogy a Múzeum utcai kocsibejárón könnyű lenne. Aztán, ahogy hallom, történt is. De azok ott, szegények, a technikusok, akik benn vannak, mert megy az adás, mi lesz velük, ha ezek bemennek?

Mikor egy darabig nem lőttek, elindultam a Kálvin tér felé, ki a másik kapun, ott felvett többünket egy kenyérszállító furgon, és elvitt a Határ útig. Talán hazáig, Erzsébetre. Be volt csukva a hátsó ajtó, ettől kitört a pánik: nyissák ki! A sofőr hátraszólt: Mi bajuk? Nyissák ki! Kinyitotta, nyitott ajtóval hajtott. De lehet, hogy ez máskor történt, viszont más ilyen hazatérésre nem emlékszem. A fiam aludt a kocsijában, órák óta elkészítve, hogy hazavigyem. Anyám egy utcában lakott velem, ő vigyázott a fiamra. Felháborodva fogadott. – Hol voltál! A fia születésnapján – akkor volt éppen egyéves Gábor –, a férje szanatóriumban, és ő nem jön haza! – Forradalom van, anyám! Természetesen semmiről nem tudott, a rádiót sem hallgatta. Mindegyre nem engedett el hazulról egy darabig.

Nem volt közlekedés, Gábor aztán gyalog hazajött Budakesziről, bent volt a szanatóriumban, hallott az ottani eseményekről, de ő sem vett részt semmiben, beteg volt, de a családját látni akarta. Telefonunk sem volt, nem tudtunk egymásról semmit. Aztán bementünk Pestre, s feliratkoztunk a szerveződő Petőfi Pártba.

A bukás után alig lehetett dolgozni, de így is a mi kezünkben maradt a rádió, amit feladni nem akartunk, túl kellett élni, és megőrizni 1956 hitét. Volt író sztrájk, és szélső-vad kormánybiztos a Rádióban, aki raportra rendel, és agresszív hisztériával lehord, mert Reviczky Gyuláról készült összeállításom címe: *A világ csak hangulat*. Én akkor még csak Reviczkyre vonatkoztattam a műsor címét, ő már áthallást szimatolt, Ahogy később aztán valóban így is dolgoztunk, és soha nem ejtettük ki a szánkon, és soha nem írtuk le, ezt a szót: „ellenforradalom”.

Emlékirat

Ötvenhat után
tán ötvennyolcban
Bukarestben
hivatalosan a Rádióban,
mert
nem ismerek senkit,
veszélytelen vagyok,
teljesítik a tervet.

Először külföldön
először kell egész nap
franciául beszélnem.
hullafáradtan fekszem le
minden este.

Lázás a világ
román kollegák
lengyel kollegák
forró szimpátiával
kérdéznek
amennyire lehet és merünk.
Ha csődöt mond francia tudásom
latinul keressük a szavakat
mit tettem én a
forradalom alatt
huszonharmadikán
jártam az utcákat és
sütött a nap és aztán
nagyon besötétedett
sajnos hál' Istennek
gyermeket őriztem utána

Mindenki tudja,
besúgókkal vagyunk bekerítve
suttogni
fodrász búrája alá,
mondd el otthon
itt maradunk, nem házasodunk össze,
veletek vagyunk.

És dicséri a román kollegina
kislány a magyar filmet

és Cundrea, a szép albán
vékony fekete fiú
akit majd kollegáim
lelkesen emlegetnek
meg a másik szőke, alacsony

mi volt huszonharmadikán

Valahol vidéken
pártház szálláson
elsuttogják volt bosszúállás
náluk is.

Először látok tengert,
sós a víz talán vérzik a fogam,
lengyel kolleganő
suttog, jó nektek, csak egyetlen
határ a szabadság
lengyel kollega
Henry Wreziem
minden füttyszóra
összerezzen
Párizsban ellenállt
a német megszállás alatt.

Másodszor
a fél-román kísézővel
napokig semmiről beszélünk,
aztán megmutatja a
lepusztított hegyoldalt.

A másik, csak közömbös
dolgokról fog jelenteni.

A harmadikat feddő tekintettel
figyelik: fiam, fiam,
kihagy pár órát, tudja,
magyar nyelvű vallásos könyvet kell
postára adnom
bukovinai címre.

Átengedte a határőr,
cirkuszoltam,
írják fel a magnómat
a kazettákat
különben elvennék hazafelé.

Tehát postára megyek,
eligazít egy néger
gyenge angolsággal
kérdezni merem.

A lengyelek, a lengyelek
ötvenhat napos délutánja
sötét és sűrű éje.

Hatvannyolc után Prága.
Mert nem ismerek senkit,
hivatalos küldetés
először Prágában,
a Týn templom,
sugárzó ifjú pap
vén folyó öreg híd
kolozsvári testvérek
Sárkányölő Szent György

A Rádióban
éppen arra jár
egy takarítónő
mikor elmondom
a magyar referensnek
hangosan, hogy a
magyarok velük éreznek.

Semmit nem szól
este majd
Lucerna nevű pincében
harsány fúvószena
másnap nem adják le a nevem
vár egy ismeretlen
a kapuban,
maga megőrült,
tele vagyunk spiclikkel

keresse fel barátaimat
Budapesten.

A városban
ülünk valami magaslati
cukrászdában
velünk egy költő,
tündököl mint
Weöres Sándor
ötvenhat és hatvannyolc
a kolleganő nem magyar,
de Madarász.

Nyílik az ibolya, közel a Húsvét.
Támadjatok fel, fiúk,
megöntözni a hervadót.

TRIZNER LAURA: SZERELEM A FORRADALOM IDEJÉN

Dédnagyamám, akit én Dédinek, ismerősei Erzsónak hívnak, Budapesten született. Épp annyi idős volt 1956-ban, amikor a fővárosban kitört a forradalom, mint most én. Állítólag hasonlítok rá, hasonlóan álmodozó és kíváncsi vagyok, mint ő volt ekkor.

Szeptember vége van, Dédimék budai kis házának virágokkal túlszűfolt teraszán ülök.

Letekintek a teraszról kedvenc városomra. Látom a Dunát és csodálom a régi épületeket, melyek ha beszélni tudnának, biztosan sok érdekes történetet árulnának el az 1956-os szabadságharcról.

Dédnagyamám felé fordulok, hiszen ő ott volt, ő tudja, mi történt a forradalom idején.

Amint rátekintek, örömmel nyugtázom, hogy így, hetvenhét évesen még mindig ápolt és szép. Arcán és kezén aprócska ráncok árulják el a korát. Egy fonott, kipárnázott székben ül, gobelinképet varrogat, amely egy szerelmes párt fog ábrázolni.

Kérdőn néz rám tengerkék szemével.

– Mesélj, Dédi, mi történt 1956-ban itt, Budapesten? – kérem őt. Dédnagy arcáról egy pillanatra eltűnik a mosoly, és nagyot sóhajt.

– Érzelmekkel, vágyakkal és álmokkal teli időszak volt – mondta.

Odamentem Dédihez, leültem mellé. Készen álltam az időutazásra. Tudtam, hogy egy olyan világot tár elém, amely számomra még ismeretlen. Behunytam a szemem, s hallgattam Dédim lágy hangját. Ő pedig visszavitt az időben.

– 1956-ban Magyarország számomra a világ közepe volt. Tizenennyolc évesen szerettem volna megváltani a világot. Tele voltam álmokkal. Úgy éreztem, én vagyok a legszerelmesebb lány e világon. Attila huszonegy éves volt, a Műegyetemen tanult.

– Ki az az Attila? – kérdeztem érthetetlenül.

– Ne türelmetlenkedj! – szólt rám Dédi, és folytatta. – Ő szabad idejében atlétizált, én pedig zongorázni tanultam a szigorú Sári néninél, akinek budai lakása épp a futópálya mellett volt.

Egy márciusi délután zongoraóráról jöttem ki a ház kapuján, amikor épp Attila jött velem szembe. A magas, vékony, barna hajú fiút már messziről észrevettem.

Ő is nézett engem. Zavaromban az összes kottafüzetem elejtettem. Segített összeszedni. Így kezdődött – mondta Dédi. – Beszélgetni kezdtünk, és hazakísért. Attilával ettől kezdve szinte mindennap találkoztunk.

Az Erzsébet híd pesti oldalánál laktam szüleimmel, egy bérház második emeletén. Szerény otthonom közelében felfedeztünk egy fákkal teli, csendes kis parkot, benne egy árnyékos helyen lévő padot. Ez volt a mi kettőnk szigete. Órákon át ültünk délutánoként szerelmesen összebújva, beszélgettünk, és fogtuk egymás kezét. Együtt képzeltek el a jövőnket.

1956. október 1-jén, a tizennyolcadik születésnapomon Attila meglepett egy gyűrűórával.

Azt mondta, hogy az idő nem létezik, a szerelmünk örök, és már semmi nem tudja megakadályozni, hogy mi ketten a jövőben együtt legyünk.

Ekkor még nem tudtuk, hogy csak egyetlen dolog lesz, ami el fog választani bennünket egymástól, az a távolság...

Egy dologról nem beszéltünk soha; a feszült politikai helyzetről, ami az országban egyre jobban eluralkodott.

1956. október 23-a egy átlagos keddi napnak indult.

Attilával előző estén sétáltunk. Boldognak éreztem magam. Nem vettem észre, hogy gondolatai egészen máshol járnak.

Kedd reggel szüleim a munkahelyükre, én a budai iskolámba igyekeztem. A 6-os villamossal utaztam, amely tömve volt utasokkal. E napon csak a Nyugati pályaudvarig közlekedett a villamos, ott le kellett szállnunk. Még ekkor sem sejtettem, hogy mi készülődik.

Álmodoztam, gyönyörködtem az épületekben. Gyalog folytattam az utam a Margit híd felé.

A Duna felé haladva a tömeg egyre nőtt. Sok fiatal jött át a hídon, közben röplapot osztogattak, amelyen az egyetemisták 16 pontból álló követelése volt olvasható. Egy csapat lány állt meg előttem, hívtak, tartsak velük a Parlamenthez, hiszen ma úgysem lesz tanítás. Bár én soha nem foglalkoztam a politikával, velük tartottam.

Útközben megtudtam, hogy tegnap éjszaka a Műegyetem diákjai elhatározták, tüntetni fognak azért, hogy a szovjet csapatok kivonuljanak hazánkból. Követelni fogják a kormány átalakulását, a szólásszabadságot, a többpártrendszert és a bebörtönzött emberek szabadon bocsátását. A Sztálin-szobor helyett pedig az 1848–1849-es szabadságharc mártírjainak emlékművét akarják látni. Az ifjúság tiltakozik az államvédelmi hatóság agresszív fellépése ellen.

Sodortak az események, a százezres hazafias tömeg.

Hallottam és láttam Nagy Imrét beszélni a néphez az Országház erkélyéről. Meg akarta nyugtatni a tömeget, s kérte, békével menjünk haza. A tömeg egy része a Hősök terére sétált, ahol ledöntötték a Sztálin-szobrot, másik része a Rádióhoz szietett. Én a Múzeumkertbe mentem.

Délutánra itt is több tízezres tömeg gyűlt össze. A tüntetők kivágták a szovjet címert a nemzeti színű zászlókból.

Egy pillanat alatt háborús övezet lett a csodálatos Budapest. Felhők jelentek meg az égen. Lövést hallottam.

– Ránk lőttek!– kiáltott valaki.

A következő lövés után mellettem összeesett egy fiatal nő. A mellkasát érte a lövés.

Hirtelen pánik tört ki, mindenki futni kezdett, és ordították, hogy az ÁVO-sok lőnek ránk.

A tömegben a szabadságharcosoknál is megjelentek a fegyverek. Eddig ezt észre sem vettem.

Földbe gyökerezett a lábam. Mibe keveredtem, hol vagyok?

Reggel még álmodozva sétáltam Budapesten, délután pedig vége lett a világnak. Az ég is siratott bennünket... Csöndesen szemerkélt az eső.

Egy épület sarkánál álltam és fogalmam sem volt, hová induljak. Egyszer csak valaki hátulról erősen megfogta a jobb könyököm, és hátra rántott maga felé.

Ebben a pillanatban egy puskagolyó csapódott a ház falába, épp oda, ahol álltam korábban. Remegtem félelmemben...

A férfikezek óvón és erőteljesen fogtak. Amint felnéztem, megláttam azt a barna szempárt, amelyet annyira szerettem. Ati nézett le rám féltőn, ám szikrázó haraggal. Szorosabban hozzábújtam, s miközben körülöttünk zűrzavar uralkodott, mintha megállt volna az idő. Nem akartam, hogy véget érjen ez a pillanat. Ekkor vettem észre, hogy Attila oldalán fegyver lóg. Ő a szemembe nézett és azt kérdezte:

– Miért vagy te itt? Egyáltalán hogy kerülsz ide? – majd mikor látta, hogy az arcomra csorgó könnyeim törölgetem, még szorosabban magához ölelt. – Nem szabad itt lenned! Bajod eshet! Haza kell menned azonnal! – mondta kissé ingerülten.

– Miért nem mondtad el, mire készültök? – kérdeztem zokogva. – Ennyire nem bízál bennem? Ennyire nem számítok neked?

– Mondtam volna el, hogy éjszakánként röplapokat gyártunk az egyetemen, fegyvereket szerzünk, hogy egy új, szabad hazát építsünk? Nem akartalak veszélybe sodorni! – válaszolt Ati. – Veszélyes itt lenned, Erzső, haza kell menned! – hangja tele volt féltéssel.

Nem tudom, hogy sikerült Ati öleléséből kibontakoznom. Már sötétedett, amikor kisírt szemmel hazaértem.

Semmit nem aludtam ezen az éjszakán. Ha tudtam volna, hogy a szerelmem mire készül az egyetemista társaival, lebeszéltem volna őt arról, hogy a hazájáért és a szabadságért küzdjön?

Másnap Nagy Imrét kinevezték miniszterelnöknek, és elhitették a magyarokkal, hogy egy szabad, demokratikus, független Magyarország született. Az oroszok elhagyják Magyarországot!

Majd a kisebb összecsapások egyre súlyosbodtak, a szovjetek a jugoszláv, a lengyel és kínai vezetés támogatásával november 4-én megindultak Magyarország ellen.

Esélyünk sem volt a világ legerősebb hadserege ellen győzni, amikor az 1130 harckocsi elindult a magyarok ellen. Az oroszok túlerőben voltak. A nyugati országok nem segítettek. A harcunkat egyedül kellett megvívni.

A szovjet tankok és a fegyverek óriási pusztítást végeztek Budapest utcáin.

1956. november 11-én az utolsó ellenállók is elvéreztek. A forradalom elbukott. Aki részt vett benne és túlélte, menekülni kényszerült.

Megtorlások következtek, Atinak mennie, menekülnie kellett. A hit, a remény és a hazafiasság nincs többé.

November utolsó napján láttam őt utoljára. Tizenennyolc évesen nem mehettem vele Amerikába. Öleltük egymást, megígérte, amint tud, visszatér hozzám. Engednem kellett, minél messzebb Magyarországtól, tőlem...

Decemberben családommal mi is menekültünk. Svájcba. Még időben, hiszen 1957 januárjában lezárták Magyarország nyugati és déli határát. A forradalom leve-rese után csaknem 180 000 ember hagyta el hazánkat.

1957-ben Kádár János amnesztiát hirdetett. Azt ígérte, hogy azoknak, akik engedély nélkül elhagyták az országot, de bizonyos határidőn belül hazatérnek, nem esik bántódásuk.

Már ez évben Budapesten karácsonyoztunk. Nem bántottak minket. Nem mindenki volt ilyen szerencsés, hiszen a hazaérkezők közül is volt, akit halálra ítélték.

Már negyedik éve semmit nem hallottam Attiláról. Azt gondoltam, hogy örökre elfelejtett.

1960-ban ismertem meg Dédnagyapádat, akihez még abban az évben férjhez mentem. Kinyitottam a szemem. Dédi arcát néztem.

– Mi történt Attilával? – kérdeztem halkán.

– 1989-ben, Nagy Imre újratemetését követően magyar földre léphettek azok, akik Amerikába disszidáltak. 1989. október 1-jén, épp a születésnapomon, egy levél volt a házunk postaládájába dobva. Reszkető kézzel bontottam fel a levelet, amelynek feladója Attila volt. Lerogytam az ágyra, és remegve olvastam kézzel írt sorait. Olda-lakon keresztül írta, mi minden történt vele, miután elhagyta Magyarországot. Any-nyiszor olvastam, hogy kívülről ismerem a levél tartalmát, melynek lényege így szólt: „Próbáltam veled felvenni a kapcsolatot, miután sok nehézség után Ameriká-ba kijutottam. Csak annyit tudtam, hogy Svájcba költöztél. Odautaztam 1959-ben, hogy megkeresselek és feleségül vegyelek. Veled akartam leélni az életem. Ám hiába kutattam utánad, senki nem tudott rólad semmit...”

Több barátomat, akik Magyarországra visszatértek, börtönbe zárták, vagy ki-vegezték, mert a forradalom szervezésében közreműködtek. Új életet kellett kezde-nem, távol tőled. Nem volt más választásom.

Amerikában mérnöki diplomát szereztem. 1971-ben feleségül vettem egy amerikai lányt, akitől két fiam született. Egy céget alapítottam, ahol már a fiaim is dolgoznak. Ők amerikai állampolgárokként nevelkedtek... Pár hétig még Pesten maradok, látni szeretnék. Ha tudsz, gyere el ma délután 16 órakor a „mi” szigetünkre. Várni foglak. Ölel: Attila.”

Több, mint harminc év telt el, mióta nem láttam őt... A tér, ahol nem jártam már sok-sok éve, most még szebb volt, mint valaha. Magas, elegáns, férfi állt háttal nekem, zsebre dugott kézzel. Már majdnem mellé értem, amikor megfordult és te-kintetünk találkozott.

Átöleltük egymást, hosszú percekig álltunk így, egyetlen szót sem szoltunk.

Attila törte meg a csendet pár perc elteltével és boldog születésnapot kívánt nekem. Egy ezüstösen csillogó, fekete, szív alakú követ nyomott a kezembe.

Ekkor Dédinek eszébe jut valami, feláll, s bemegy a szobába. Hamarosan ki-jön hozzám a szív alakú kövel. Szó nélkül belecsúsztatja a kezembe. Érdekes meleg-séget érzek a tenyeremben, amint fogom a sötét, csillogó tárgyat. Dédi folytatja a történetet.

– Több órán át meséltünk egymásnak az életünkről. Elmondtam, hogy sokszor imádkoztam azért, hogy boldog legyen a távolban.

E napon láttam őt utoljára. Ettől kezdve minden év október első napján felhív telefonon, boldog születésnapot kíván nekem. Beszélgetünk, mint két régi, jó barát. Valami kapocs van közöttünk, amely soha nem szakadt el...

Dédi nagyot sóhajtott. Ezzel jelezte számomra, hogy az időutazás véget ért. Besötétedett. A teraszról letekintve csodás ékszerdobozként ragyog Budapest.

Dédnagyapám jön ki lassan hozzánk a házból, s csendben leül mellénk. Megfogja mindkettőnk kezét, majd egy-egy puszit nyom a homlokunkra.

Eszembe jutnak dédnagyamama sokat emlegetett szavai, hogy minden törtézésnek oka van... Annak, hogy Dédim itt van és nem a világ másik végén élete első szerelmével, ez a szeretni való dédnagyapám az oka, ez a kedves, néha morcos, ám csupa szív ember. Dédnagyamám utolsó szerelme...

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázaton I. díjat nyert.)

SZARVAS FERENC: EGY FORRADALMÁR VISSZAEMLÉKEZÉSE

Az 1956. október 23-án kezdődő forradalmunk a szívünkben élt, és elérkezett az idő a cselekvésre.

Az első világháborúban az osztrákok háborúba vitték a magyar férfiakat.

A harcra nem képzett fiatal emberek szembenéztek kiképzett katonákkal, és az életüket csak a puskájukra szerelt szuronnal védték.

A háborúból hazatért magyar katonák között nagyon sok rokkant volt, akik még urasági cselédnek sem voltak alkalmasak. Édesapánkat tizennyolc évesen front-ra vitték. Amikor súlyos idegbetegen hazajött, a teste tele volt gránátszilánk okozta sebhelyekkel.

Az első világháborúból visszatért katonák a gyermekeiktől várták a szebb jövőt, és ezért a haza szeretetére nevelték őket.

Kenyérből soha nem laktunk jól, de már kisgyerekként is azt kiabáltuk, hogy „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország! Nem, nem soha!” Az iskolában és a levante foglalkozásokon is ezt nevelték belénk.

A második világháborúban idegileg rokkant, nyolc kiskorú gyermeket egyedül nevelő édesapánkat is elvitték katonai szolgálatra. Az állam nem segítette az ott-hon maradt családokat, a hadisegélyből éhen is halhattunk volna, ezért már tízévesen napszámban dolgoztunk.

1945 után idegenek, a szovjetek irányították az életünket. Bennünk élt a tenni akarás, és felvirradt 1956. október 23. A forradalom a szívünkéből pattant ki, előtört, mint beborult égbolton felhők mögül a napsugár.

A rendszerváltás előtt reményét láttuk az elnyomás alóli felszabadulásnak, Nagy Imre újratemetésén egy fiatalember beszédet mondott, és lelkesítő szavait azzal zárta, hogy „Ruszkik haza!” Akkor börtön is lehetett volna a büntetése, de kimondta azt, ami a szívünkben élt.

Huszonkilenc éves nőtlen, tartalékos katonatiszt voltam. Egy Pest megyei válság központjában dolgoztam tisztviselőként Budapesten a VIII. kerület Üllői út 2. szám alatti ház első emeletén.

1956. október 23-án a Szabadság híd budai oldaláról induló csendes menetben, szép sorban jövő fiatalokhoz csatlakoztam a Kálvin téren. Amíg a Kossuth térre értünk, egyre többen lettünk. A Parlament előtt senki nem fogadott bennünket. Még egy ideig vártunk. Azt mondták, hogy Nagy Imre fog hozzánk beszélni. A fiatalok egy része velem együtt hazament, de nagyon sokan ottmaradtak.

Hazafelé menet csoportok alakultak, tervezgettük, mit kellene tennünk, hogy ez az elnyomó rendszer megváltozzon.

Irányítást nem kaptunk, olyan hangulat alakult ki, hogy ne hagyjuk abba az elkezdett mozgalmunkat, folytassuk tovább. A Petőfi szellemében nevelkedett fiatalok okos ötletekkel álltak elő a rendszer megváltoztatására.

Budapest VII. kerületében, a Barcsay utca 6. szám alatti házban albérlőként laktam. Csoportokhoz csatlakozva értem haza. Aludni nem tudtam, visszamentem az utcákhoz lévő fiatalokhoz.

Reggel meg kellett jelenni a munkahelyünkön. Csak a történelekről beszélhet-

tünk, véleményünket el kellett hallgatni, nehogy az igazgató, a személyzetis vagy a párttitkár meghallja. Az igazgató úgy döntött, hogy aznap nem dolgozunk; hazaküldött bennünket.

Megtudtam, hogy Gáti József közismert színész csapatot szervez a New York-palota előtt. Jelentkeztem nála, kaptam egy katonaköpenyt, sapkát és egy fegyvert. Szolgálatot teljesítettem azon a helyen mindaddig, amíg a szovjet katonák el nem jutottak a New York-palotáig.

Megakadályoztuk a fosztogatást, a rombolást a környéken, mert a börtönökből nem csak ártatlanul elítélt politikai foglyok szabadultak ki, hanem gyilkosok, rablók is, akik megnehezítették a szabadságért harcolók dolgát. Védjük a forradalom tisztaságát. Fegyverhasználatra nem került sor, már a jelenlétünk is visszatartó erővel hatott a bűnözésre hajlamos emberekre.

Katonai kabátban és puskával vállunkon teljesítettük a feladatainkat.

Sajnos, elkövettem egy hibát, amit később megbántam. A körút és a Barcsay út sarkán lévő bútorüzletház teteje égett. Az otthonom miatt aggódtam és ez arra késztetett, hogy társammal együtt fegyveresen szaladtam haza. A házmester engedett be, és néhány lakó látott bennünket. Hála Istennek, a tűz nem terjedt át a házunk tetejére, de az esetnek az lett a következménye, hogy évtizedeken át félelemben éltem.

Visszamentünk a szolgálati helyünkre.

Bíztunk a nyugati világ segítségében, de magunkra maradtunk.

November 4. után sem menekültünk a tankok és a gyalogos szovjet katonák elől. Bezártuk a New York-palota kapuját. Fegyveres orosz katonák dörömböltek, próbálták betörni, de hála Istennek, nem sikerült, így maradtunk életben.

A Dohány utca és a körút sarkán, a palota oldalán megállt egy szovjet tank lövöldöző katonákkal. Elérkezett az idő a harcra. Az épület első emeletén tartózkodtunk. Molotov-koktélt készítettünk, Gáti engem jelölt ki, hogy az ablakunk alatt álló tankra rádobjam. Meggyújtottuk az üveg tetején lévő kanócot, kidobtam az üveget és húsz percig az ablak alatt feküdve vártuk a hatást, de az akciónk meghiúsult, és hallottuk, hogy a tank továbbment.

Gáti József úgy ítélte meg, hogy menekülnünk kell, még mielőtt visszajönnek a kegyelmet nem ismerő, felfegyverkezett szovjet katonák. Azt mondta, gyalogosan nem tudjuk elhagyni a palotát, ezért mentőket hívott, akik az Osvát utcában vártak bennünket. A menekülés nem volt egyszerű, a New York-palotát elhagyva egy magas falon másztunk át, amikor egyik társam a lábát törte. A mentők szirénázva vittek minket a Keleti pályaudvar környékén szolgálatot teljesítő csoporthoz.

Néhány nappal később leraktuk a fegyvert, katonaköpenyt, sapkát, elköszöntünk egymástól, és mindenki hazament, mert a pályaudvar környékét megerősített szovjet hadsereg szállta meg.

A hazánk szabadságáért szolgáltunk.

Budapest, 2016. augusztus 28.

PÁSZTOR BERTALAN: ÉRCNÉL MARADANDÓBB...

Festőművész barátom vesszőparipája a fotóztatás. Nem magát fényképezteti, hanem legjobb festményeit. Nem olcsó szeszély, de van benne ráció. Ha képeit megvásárolják, elviszik, s előbb-utóbb megfakulnak a színek, elmosódnak a kontúrvonalak, majd végleg kikopnak az emlékezetből, a fénykép viszont megőrzi, visszaidézi még a színárnyalatokat is; előnye még az is, hogy a kis képek egy borítékban elférnek, nem foglalnak el nagy helyet. Mivel az idős mester életműve színes és szerteágazó, rengeteg szebbnél szebb fotó készült festményeiről.

*

Barátságunk kezdetén, amikor a fővárosból ide, a Duna-parti városba költözött, meglátogattam otthonában. A nappaliban ültünk, kagylófotelben az asztal mellett. A fotókat nézegetve megakadt a szemem a *Műcsarnok helyett* című festményén. A nagyméretű kép jobb oldalán kis keretben (kép a képben) két fej látható, egyiknek a szája van leragasztva, a másiknak a szeme. Önkéntelenül megkérdeztem tőle: Miért?

– Hosszú történet, de rövidre fogom – mondja visszamerengve a viharok által szabdaltd időre. Közben előveszi szivardobozát, megkínál, de nem fogadhatom el; rágyújt, nagyokat szippant. – A Műegyetemen tanítottam ábrázoló geometriát, amikor Sztálin születésének hetvenedik évfordulója közeledett; Rákosiék felszólították a festőművészeket, hogy készítsenek portrét a nagyvezérről. A megrendelést elengedtem a fülem mellett. Nem szeretek portrét festeni. Az emberek arca – időtől, tértől, és a hangulattól függően – folyton változik. A termékeny pillanatot kiválasztani roppant nehéz.

Itt, két füstkarika között hosszasan elgondolkozott.

– Ha én megfestettem volna Sztálinnak azt az arcát, amely bennem élt, ajjaj... Egy ecsetvonást sem húztam, mégis sok bajom származott belőle...

– Mert kilógtál a sorból?

– Nem mondták, de éreztették velem; vegzáltak, a kákán is csomót kerestek. Túléltem. De lassan oszladozott a sötétség: világosodott – a fejekben is. Elérkezett a várva várt október... És – mint ismeretes – a Műegyetem hallgatói, hogy képszerűen fejezzem ki magam: magasra emelték a forradalom lobogóját.

– És a professzorok? – kérdezem.

– Ők is... együtt vonultak az utcára... a Bem-szoborhoz. Én azonban nem meneteltem velük. Dolgoztam. Linóleummetszetet fabrikáltam. A plakáton a fekete síkból – metonimikusan – egy világító kéz emelkedik a magasba, s alatta – fehér szalagon – egy mindannyiunk által ismert idézet:

... ESKÜSZÜNK:

HOGY RABOK TOVÁBB

NEM LESZÜNK!

A sokszorosított példányokat a forradalom harmadik napjától a hallgatók lelkesen vitték a felkelők közé. Néhány nappal később – a keleti tankok megjelenése után – legkedvesebb tanítványom elmondta, hogy a Móricz Zsigmond körtéren, az

egyik kapu mellett, a járdán, a házfal közvetlen közelében egy fiatal feküdt. Holtában is a puskáját szorongatta. Kiletét kutatva – egy vöröskeresztes nővér – a zakója belső zsebében, szépen összehajtvá az én plakátomat találta meg.

– Vagyis a szíve fölé tette a metszetet? – pontosítanám a mester szavait.

– Talán helyesebb így: a szívébe zárta a forradalmat: *a mi forradalmunkat*.

– Ez nagy elégtétel a művész számára...

– Elégtétel?

– Felemelő történet... Ecsetvégre kívánczok.

– Meg lehet ezt festeni? Elfogultság nélkül? Ez a fiú, divatos szóval: pesti srác, fegyvert fogott – a szabadságért. Legdrágább kincsét, az életét adta érte. Hogy mit éreztek a szülei, a testvérei, amikor eljutott hozzájuk a gyász hír?... Ezt ecsettel kifejezni... lehetetlen. Az ember nem azért születik, hogy kioltás az életét. Olykor, ha eszembe jut, ma is furdal a lelkiismeret: lehetséges, hogy halálát én is előidézttem.

– Hősi halálát... – vetem közbe.

– Igen. Ez egyszerre felemelő és lehangoló érzés. Abban az országban, amelyről álmodozom, nem meghalni kell, hanem élni – a szabadságért, és meghódítani nap mint nap: értelmes munkával.

– Még nem kaptam választ a kérdésekre: Miért van ragtapasz a két alak arcán?

– Miért?... Miért? – ismétli kérdésem, hogy időt nyerjen, s közben megint meggyújtja szivarját; szippant kettőt, hármat, újra fölparázlik a szivarvég, de nem nyeli le a füstöt, nem mérgezi tüdejét. – Azért, hogy szó nélkül, vakon kövesse a vezér útmutatásait – ez a hatalom elvárása. Aki ezt nem teszi... Folytassam?... Plakátom miatt kirúgtak az egyetemről. Festményeim nem állíthatták ki a Műcsarnokban – éveken át. Az ecsetet viszont nem vehették ki a kezemből. Több akkori képem eleven tiltakozás az alkotói szabadság megsértése ellen...

És te, mit tettél a forradalom idején?

– Hát... Ezt még röviden sem lehet elmondani, olyan bonyolult.

– Miért? Van időnk, szívesen meghallgatom.

– Egy eset ötlik fel bennem, pontosabban: egy eset két oldala, és mindkettő kiegészíti a fenti történetet.

– Ne mondd, máris izgalmas!

– Valamelyik nap... hogy melyiken, már nem tudom, a Rákóczi úton bolyongva mohón szívtam magamba a forradalom levegőjét, és arra lettem figyelmes, hogy az EMKE előtt vagy mellett, a népbüfé közelében nagy a mozgás: nyüzsgő a tömeg. Ágaskodnak, kiabálnak, tolakodnak, széles gesztusokkal magyaráznak valamit. Ezt látnom kell, közéjük állok, mozdulatlanul, kíváncsian hallgatok; összevissza röpködnek a szavak:

...felmásztak az emelvényre... kötelet akasztottak a nyakára... húzták-vonták, de szilárdan állt a talpán... Sztálin...

Most már kezdem érteni... A hangzavarban a szobor avatásának eseményei hirtelen megelevenedtek az emlékezés képernyőjén... Bennünket, egyetemi hallgatókat kivezényeltek a Dózsa György útra... A karszalagosok rendezték a sorokat.

...hozzatok lángvágót... neki a csizma szárának...

Az emelvényen a magyarországi helytartók: Rákosi, Gerő, Farkas és a többiek... Tizenkettes sorokba állítottak bennünket, minden hallgató kezébe furcsa virágcsokrot adtak; az első négy sor pirosat, a második fehérét, a harmadik zöld színűt kapott. És elindultunk, vezényszóra, fegyelmezetten, mint a katonák, és vezényszóra emeltük fel és vettük le a virágcsokrot, fel és le, fel és le. Szörnyű látvány volt! Művirágokkal jeleztük a nemzeti színű zászlót. A műanyagipar akkor még gyermekcipőben járt, egyik csokor virág színe sem volt tiszta... Az emelvényen mégis megtapsolták ízléstelen mutatványunkat.

– Lelkesen emelgetted?

– Bölcsészkarra jártam... az értelmes ember cselekvését belső indíték motíválja; a kényszer, az erőszak idegen tőle. Tettem, tettük, amit tennünk kellett. Abban a közegben nem tehettem mást...

– Az ember választó lény, nincs olyan helyzet, amelyben ne lehetne választani: jó és jobb, rossz és rosszabb között...

– Hazugságköpenybe burkolták az embereket: népi demokráciának nevezték a diktatúrát, munkáshatalomnak a klikkuralmat; függetlenségnek a kiszolgáltatottságot... Nem beszélve az értelmiség lefejezéséről, a koncepciók perekről... Bevallom, kezdetben magam is hittem az eszme tisztaságában.

... a lángvágó szinte harapta a csizma szárát...

Valaki beszédben méltatta a lánglelkű vezér érdemeit, aztán lehullott a lepel a monumentális szoborról...

...meghúzták a kötelet... hatalmas robajjal lezuhant... darabokra tört... nagykalapáccsokkal nekiestek... ütötték, verték, ahol érték...

Itt az emberektől nem látok semmit a szoborból, csak a sűrűn koppanó kalapácsütéseket hallok...

...a fejét üsd, hogy meg ne sántuljon...

Egy újságíró tolakszik elé, kezében egy szobordarab, azt mondja, eladja. A nyugatiak keményvalutával fizetnek érte. Rám szól: tolakodjak én is, már nem sok van belőle.

...a fülére csapj... az könnyen letörik...

– Hogy került ide a ledöntött szobordarab? – kérdezem magamtól, jó hangosan, hogy a szomszédom is hallja.

– Az egyik leleményes sofőr – tájékoztat a mellettem álló ősz hajú úr – megragadta a kötelet, és odahurkolta járművéhez. És nyakánál fogva húzta-húzatta az utcákon, mint egykor Akhilleusz Hektor holttestét Trója várfala alatt.

– Rossz párhuzam – mondom –, Hektor hősként esett el, és görög ellenfele bosszúból gyalázta meg a trójai vár védőjét. Sztálin nem hős, hanem önkényúr volt: zsarnok...

– Vezetésével legyőzték a hitleri Németországot – polemizál velem egy ismeretlen szemüveges férfi.

– A zsarnok kegyetlen, erőszakos – vágok vissza határozottan –, mindenkit el-

tett láb alól, aki nem értett vele egyet: sőt... ártatlanok millióit száműzte Szibériába, országnyi lakosságot telepített át egyik helyről a másikra...

Elhallgatok, érveimet nem sorolom tovább, mert vitapartnerem faképnél hagy; szétszéled a tömeg, mi több: egyedül maradok a kis utcában. Tekintetemmel keresem a szobrot, csak hűlt helyét találok. Eltűnt... elfogyott...

A töredékek, remélem, nem állnak össze soha egésszé, de az eszme részei mélyen befészkeltek magukat a káderek tudatába, és hol nyíltan, hol burkoltan tovább élhetnek.

János szívja, szívogatja kubai szivarját, de nem parázslík. Megint meggyújtja, és sűrűn eregeti a kék füstöt, majd bölcsen megszólal:

– A remény kevés... írd meg...!

– Te tetteiddel támogatad a forradalmat, én meg csak szemléltem az eseményeket...

– Láttad, átélted, magadévá tetted; az élménynek, az érzelmenek létfontosságú szerepe van az ember életében. Érzelmi azonosulás nélkül nem ünnep az ünnep. A ma élő emberek többsége hallomásból és könyvekből ismeri az '56-os eseményeket, de a forradalom, a mi forradalmunk nem állapot, hanem folyamat: nap mint nap meg kell küzdenünk érte, nem külső parancsra. Az írás, miként a festés: cselekvés, és a jól megírt mű – az ókori római költők hitvallása szerint – ércnél maradandóbb. Mindenekelőtt azért, mert nemcsak az értelemre hat, hanem az érzelmekre is. No, de abbahagyom a filozofálást, hiszen te vagy a bölcsész, te ezt jobban tudod, mint én – nagyot szippant, ismét izzik szájában a szivar, és hogy engem ne zavarjon a füst, fújja, fújja a füstfelhőket a nyitott ablak felé. – Írd meg, hogy az önkény, a zsarnokságra való hajlam soha és sehol ne erősödjék meg!

– Egy fecske nem csinál nyarat – aggályoskodom.

– Ez igaz, de ha mindenki szívvel-lélekkel valóítja meg önmaga lehetőségeit, akkor a zsarnoki hajlam nem tud kifejlődni az emberekben. Svájcban, Svédországban nem alakult ki a diktatúra. Miért?

Nem válaszolok a kérdésre. Igaza van, mégsem adom fel pozíciómat, tovább aggályoskodom:

– Ha tollat vennék a kezembe, a bonyolult témát terjedelmes könyvben kellene kibontanom.

– Nyugdíjas vagy, rengeteg a szabadidőd.

*

Beszélgetésünk óta eltelt másfél évtized, s a könyvem nem készült el, de a forradalom néhány lapját megírtam. Ennek főszereplője János, akit nem tántorított el '56 szellemétől sem a hatalom tiltó szava, sem a hivatalnokok gáncsoskodása; ecsetével élete végéig végezte – saját szavait idézve „értelmes munkáját”: festett. Bátran és szabadon.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

HORVÁTH GÁBOR ISTVÁN: TISZTASÁGI ELLENŐRZÉS

Ott kezdődött az egész történet, amikor befordult a sarkon az orosz tank. Addig minden olyan volt, mint egy izgalmas játék. Az iskolát gondosan lezárták, azt mondták, hogy akik megpróbálták bemenni, a gondnok, Karcsi bácsi a vasrácsok mögül egy karjelzéssel mindenkit elküldött. Otthon sem hitték el, hogy az iskolában vagyunk, mert valahogy azokban a történelmi időkben nem értek rá velünk törődni.

Miénk volt az egész város, az emberektől nyüzsgő pályaudvaroktól át a Duna túlsó oldalán ásítóan hívogató hegyekig. Ha valahol fegyverropogást hallottunk, nekivágtunk szaladni toronyiránt. Még fogadtunk is egymással egy kockacukorban, hogy ki találja el legpontosabban a helyszínt, ahol a harcok folyhattak.

Persze az sem változtatott semmin, hogy egy szép őszi napon bejöttek az oroszok.

Azért vigyáztunk arra, ha valahol erős tűzharc volt, onnan ajánlatos volt vilámgyorsan eltűnni. Pontosan tisztában voltunk azzal a ténnyel, hogy bennünket igazából senki sem akar bántani. Tejfölös szájú kölykök voltunk, tele életerővel és vággyal. Eléggé vegyes társaság volt a miénk: a mindig elegáns, kicsit úrias Félixről a sportos, csibészes Kareszig bezárólag.

A sűrű lövöldözés zaja csalt oda bennünket abba a szűk józsefvárosi mellékutcába. Meg lehetett állapítani, hogy a jobbról látható nagy, szürke színű háztömb túloldalán lehet a nekünk való csetepaté. Lassítottunk, mert ilyenkor könnyen kaphat egy eltévedt golyót az ember fia.

Akkor tűnt fel az orosz tank. Azon vigyorogtunk, milyen ügyetlenül próbált meg bejönni a szűk utcába. Kidöntött pár lámpaoszlopot, kitört egy lombos fát lassú manőverezése közben. Nevetségesnek tűnt, ahogyan a lövegtorony csövével himbálózva próbált beállni menetirányba.

Majdnem megtapsoltuk a mutatványát, amikor elkezdett löni a fedélzeti géppuskájával. Már elég régen játszottunk a halál angyala közelében, így egyből kitisztult tompa agyunk: ennek a fele sem tréfa. Szinte vezényszóra, egyszerre vágódtunk le az utca macskakövére, és elkezdtünk indián módon kúszni a legközelebbi kapubejáró felé.

Csak egy pillanatot szusszantunk, máris rohantunk be a lépcsőházba. Előbb a pince felé akartunk eltűnni, aztán mégis a padlás tűnt a legjobb megoldásnak. Még az első lépcsőfordulóhoz sem jutottunk, amikor szembe futottak velünk általunk ismeretlen fiatal fiúk.

Első ránézésre csak pár évvel idősebbek voltak minálunk. Felhevültek, koszosak voltak, de vidámnak tűntek mind.

– Tiszta a levegő erre felétek, srácok? – vetette oda futtában nekünk az egyik fiú, akinek bal válláról egy géppisztoly lógott le.

Ekkor vettük csak észre, hogy mindegyiküknél van fegyver bőven. Több tucat katonai gépkarabély és pisztoly volt a birtokukban. Döbrent zavarunkat észrevéve egyikük ránk vigyorgott:

– Adtunk egy kicsit a ruszrik pofájára!

A géppisztolyos fiú már a kapuból szólt vissza nekünk:

– Mit álltok ott, mint a Bálám számara? Tűnjetek el innét, mint a kámfor!

Ebben a pillanatban rontott be egy orosz rohamcsapat üvöltve a lépcsőházba. Leadtak néhány rövid sorozatot a mennyezetre, de csak a hatás kedvéért. Amelyik srác nem dobta el egyből a fegyverét, annak vércse módra kitépték a kezéből. A géppisztolyos fiú a pincejáró felé rohant, de egy pontos lövés megállította őt, eltalálták a jobb lábát. Aztán felrángatták a földről, és a többiekkel együtt kituszkoltak mindenkit az udvarra.

Feltartott kézzel álltunk a szomszéd ház tűzfala előtt. Csak a vérző lábú fiú kuporgott a fal tövében halálsápadtan. Aztán előkerült egy magas rangú, ősz hajú, aransujtásos tiszt. Véghallgatta figyelmesen az osztagparancsnok jelentését, aztán ránk mutatva mondott neki valamit határozott hangon. Partizán filmekben és történeteken nőttünk fel, így semmi kétségünk nem volt, hogy mi fog következni ezután.

Azt hiszem, én mindig gyáva kis nyuszi voltam, így belenyugodva a dolgokba, vártam az elkerülhetetlent. De valami mégis történt. Ránéztem a többiek rémült, dermedt arcára, és egy örült, kósza ötlettől vezérelve kiléptem a sorból, egyenesen a parancsnok elé. Még mielőtt valamelyik katona visszalökött volna a helyemre, elkezdtem oroszul kiabálni:

– Mit akarnak tőlünk, mi még gyerekek vagyunk, nem csináltunk semmit! Ez nem a mi háborúnk!

Szerencsére elég jól beszéltem oroszul, mert nyelvi tagozatos osztályba jártam. Erős hangomra felfigyelt a tiszt is, és rendre utasította katonáit. Aztán ő is kiabálni kezdett: szerinte mi dobtunk Molotov-koktél a rohamkocsijukra. Ez a nyitott tetejű, nem harctérre készült jármű felülről védtelen volt. Most az előbb kapott találatot, ketten bent égtek, a többiek égő fáklyaként ugráltak ki belőle, miközben lötték őket a tetőről. De most megvagyunk, elkaptak bennünket. Végre megkapjuk azt, amit megérdemlünk.

Én közben végig kétségbeesetten hajtogattam a magam igazát. De a lelkem legmélyén tudtam, hogy itt már nem segít semmi és senki ebben az igazán történelmi helyzetben, ahová az élet, a sors szeszélye és forgandósága sodort minket.

A tiszt beszédem közben végig a hadonászó kezemet nézte. Hosszú, idegtépő csend után rám szólt, hogy menjek vissza azonnal a falhoz, a társaim közé.

Ez után végigment előttünk, és egymás után kezdte kiemelni a sorból a mi gyerekbándánk tagjait, majd mutatta, hogy mindenki mutassa meg a tenyerét.

Gyorsan rájöttem hirtelen döntésének mozgatórugójára, úgymond trükkjére. Mindenkinél azt nézte meg, hogy kinek milyen tiszta a keze. Mert aki ellenük harcolt, az romos tetőkön, poros, piszkos padlásokon közlekedett, a fegyver fogása és a puskapor nyomot hagy, és ez meg is látszott a kezükön. Egyértelmű volt minden.

Bennünket a válogatás után néhány atyai pofon kíséretében kilöktek az utcára Isten hírével és nevében. Úgy volt, hogy a többieket ott helyben azonnal kivégzik, de valamilyen furcsa döntés folytán Ungvárra vitték őket a fiatalkorúak büntetőtáborába, ahonnan egy év múlva élve, egészségesen kerültek haza mind.

Mindezeket Karesztől tudtam meg, akivel húsz év múlva, Bécsben, a híres sétálóutcán hozott össze újra a közös sors és a múlt. Ő is a mi bandánkhoz tartozott, de az óta a bizonyos szép őszi nap óta egyszerűen eltűnt, felszívódott.

Ismerősei, rokonai, barátai hiába szidták meg ezért, ő ezután már nagyon ritkán mosott kezet, legalábbis így mondta a családi fáma és tartotta meg az emlékezet.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

VERES TAMÁS NÉ (KISS KATALIN): AZ APÁM KABÁTJA

Koromsötét éjszaka volt. Sötét, súlyos felhők borították az eget. Az ősz elterpeszkedett a tájon, végleg elsöpörte a nyár nyomait. 1956. november 5-e volt.

– Elmegyek – mondtam halkan. Nem láttam az anyámat, mert sötét volt, de tudtam, a szeme bepárásodik, és vékony, kis, agyondolgozott keze megrebben az ölében, mint egy madár. A csend elterpeszkedett a sötét szobában. A bútorok körvonala egy pillanatra kirajzolódtak. Egy teherautó ment el a ház előtt, fénye egy pillanatra bevilágított. Újra sötét lett.

– Gyere velem.

– Nem mehetek, megvárom apádat! Te menj, ott biztonságban leszel!

Az ott szó bizonytalanul remegett a levegőben. Azt sem tudom, hová megyek? Ott minden idegen lesz, még én is. Valahogyan már most hiányzik minden, pedig még el sem mentem. Hiányozni fog a kapu mellett az orgonafa, az öreg ajtó nyikordulása, a folyó kék szalagja, a napfény, ahogyan játszik a víz tükrén. Pedig ugyanaz a nap süt ott is. Ott valahol, ahová megyek.

– Gyere velem, anya! – elképzeltem, ha itt hagyom, naptalanná válnak a napjai, a csend körülöleli, és a várakozás tölti ki minden percét. Apára is vár még. Apám német és angol nyelvet tanított a gimnáziumban. Haza sem tudott jönni a háború végén. Egy bizottság ellenőrizte a hazatérő katonákat, még a pályaudvaron.

– Adja ide az iratait. Igazolja magát.

– Maga a jobb oldali sorba megy.

– Én haza megyek.

– Oda megy, ahová mondjuk! – mordult rá a tiszt, és fegyvert fogott az apámra.

A kabátját odaadta a mögötte állónak, hogy jutassák el hozzánk. Így adott életjelet magáról. Őt elvitték, valószínűleg Kistarcsára gyűjtőtáborba, majd Brassóba, és onnan több ezer társával együtt a Szovjetunióba, munkatáborba. Azóta nincs semmi hír róla.

– Menj, indulj! Most még sötét van, most még biztonságosan elindulhatsz. – Anyám hangja most szinte parancsoló volt. Mint gyerekkoromban.

Felugrik, olyan a mozdulata, mintha sokkal fiatalabb lenne. Egy papírba csomagol valamit.

– Vidd magaddal. Vedd fel ezt a kabátot, az apádé volt. Legalább melegít. Indulnod kell. Ne búcsúzz, csak menj, ne nézz hátra. Vajon tudja, mi történt október 25-én?

Beszédet mondtam a többi egyetemistának. A párom ott állt mellettem. Hirtelen sorozatlövést adott le valaki. A lövés őt találta el. Aztán még egy lövés süvített el mellettem, de nem talált el. Csak ennyit mondott még a szerelmem.

– Szeretlek, mindig is szerettelek.

Egyre vértelenebb lett a szája. Behúztuk egy kapu alá, de már nem élt. Rohantam az anyjához, hogy baj van. Mint egy filmen rögzültek bennem a mozdulatok. Az anyja jajongva ölelte meg, teljesen összeguborodott, ahogyan odatérdelt mellé.

– Anya, elmegyek.

– Indulj! – Hirtelen átölel az anyám. Érzem a szívverését.

Nagyon sötét van. Nappal a tankok felszántották a macskaköves utat, a kövek egymás után fordultak ki ezeréves helyükről. Megbotlok bennük. Sietnem kell. Az apám kabátja a bokáig ér. Hányan indultak el vajon ezen az éjszakán? Az eső elered, a sapkám már átázott, és az apám kabátja magába szívja a vizet. Érzem, egyre nehezebb. Már dereng, amikor a gyülekezőhelyre érek. A teherautó ponyvája alatt hallgatagon ülnek szorosan egymás mellett az emberek. Az álmatlanság mély karikákat rajzol az arcokra. Egy fiatal pár ül a teherautón, mindkettőjük vállán alszik egy-egy kisgyerek. Ők is útra kelnek. Mindenki maga elé néz, nem beszélgetnek, a csendet csak a gyerekek szuszogása töri meg. Megfogom a kapaszkodót, ami segítségével én is fellepek a platóra. Én sem nézek senkire. A teherautó már zsúfolásig teli van emberekkel. Már nem férnek el többen. Végre elindul a kocsí. A köd szürkévé varázsolja a reggeli derengést. Nem lehet látni semmit. Nem lehet tudni semmit. A kisgyerek felsír az anyja karján. Éhes. Az anyja nem hozott magával semmit, csak a gyereket és egy palack vizet. Megnézem, mit adott nekem az anyám. A csomagban két alma és három pogácsa volt. Átadom a fiatalasszonynak. Nemet int a fejével, de a keze nyúl a csomag után. Nagyot fékez a teherautó, majd megáll. A vezető kiszáll.

– Itt van az út vége. Néhány métert tesznek ebben az irányban, és átlépték a határt. Odaát már várják magukat.

Lassan álmatagon kászálódnak le az emberek. Közömbösnek tűnnek, a lépéseik tétoavák. Lassan vánszorognak, mintha minden lépés nehéz lenne. Az apám kabátja nagyon nehéznek tűnik. Szinte húz a föld felé. Az emberek szétszélednek. Én egy bozótos részhez érek. A sűrű ágak belekapaszkodnak a kabátba, nagyon lassan haladok. Az arcomba vág egy ág, ami felsérta azt. Végre kiértem a bozótosból, de itt meg beleragadok a sárba. Nem tudom, mióta megyek már, éhes és szomjas is vagyok. Már délutánra jár az idő, talán eltévedtem. Most meg az eső is eleredt. Hangokat hallok, már este van. A felhők szürkén, rongyosan lógnak a levegőben. Apám kabátja már tiszta sár. Hirtelen emberek vesznek körül. Nem értem a beszédüket, pedig beszélem a német nyelvet. A kimerültségtől csak a hangok értek hozzám, az agyam nem fogta fel a szavakat. Azt érzem, segíteni akarnak. Valaki egy szendvicset ad a kezembe, van, aki a termoszból meleg teát önt. Autóval visznek valahová. Ez a gyűjtőhely. Itt osztják szét az embereket, ki hová fog menni. Hosszú sor, várni kell. Most már én kerülök sorra.

– Kérem az irataid – a magyar tolmács szinte már gépiesen mondja. Sok a menekült.

– Add ide a kabátod, kapsz egy másikat, ami tiszta és a mérete is jó rád.

– Ezt nem adhatom. Apámé volt – a kabát kétszer körülérne, és majdnem a földig ér.

– Azért csak vedd el ezt a kabátot, így le tudod váltani, hiszen az apukádé teljesen átázott.

Megmutatják a zuhanyozót, ahol tisztálkodni lehet és a matracom, ahol le tudok pihenni. Nagyon fáradt vagyok, mégsem jön álom a szememre. Zakatolnak a gondolataim, képek tűnnek elő a lehunyt szemhéjam mögött. Az elmúlt jó pár nap

eseményei. Nem tudok elaludni. Esni kezd a hó, és hideg szél fúj. Hordja, kotorja a havat, rázza, tépázza a fákat. A csupasz ágak hajladoznak, sírnak a szélben. A táborban meleg van. Többnyire nézek ki az ablakon és várok. A kabát zsebében egy Mária-képet találtam. Mária Magyarország védőszentje. Magyarország Mária országa. Az apámmal volt ez a kabát és ez a kép, akkor is, amikor...

– Már lezárták a határt – a szomszéd matracon szólal meg egy fiatal nő, aki altatni próbálja a kisgyerekeit. A hangja síróra sikeredett, pedig látszott rajta, hogy uralkodik a vonásain.

Az osztrákok 1957. január 15-én lezárták a határt, a magyar kormány pedig elrendelte az osztrák–magyar határ újbóli elaknásítását.

Nehéz út volt visszafelé, de hazajöttem. A határon golyók süvítettek el mellett. Elfogtak. Amikor hoztak Budapestre, láttam a rommá lett házakat, a tankok nyomait az utcákon. Sírtam. Már lassan tavaszodik, ez a második tavasz, amit itt töltök. A nyár is beköszöntött már, mire elvittek kihallgatásra. A férfin egy fekete bőrkabát volt. Fényes, fekete csizmát viselt.

– Milyen nyelven beszélsz?

– Csak magyarul beszélek – a hazug szó önkéntelenül csúszott ki a számon.

– Hazudsz! – ordította, közben nyál fröccsent az arcomba. Olyan közel tolta az arcát, hogy láttam a gyűlölettől eltorzult arcát, és éreztem a pálinka gőzét a leheletén.

Az első ütés ekkor ért. Ökölrel az arcomba vágott. A vér a számba csorgott, éreztem az édeskés ízét.

– Kémkedni jöttél vissza!

– Nem vagyok kém. A hazámban szeretnék élni.

– Már az apád is kém volt! Angol- és némettanár. – A hangja rekedt volt és gúnyos.

Ekkor ért az első rúgás. Földre zuhantam, és megpróbáltam védeni magam. Hatalmas rúgás érte a fejem. Aztán nem emlékszem semmire. Most itt, a cellámban ébredtem. A nap besüt a rácsok között. Jólesik a napsugár, mozdulni nem tudok. Mindenem fáj. Egy madár repül el a kéklő messzeségben, kitarja hatalmas szárnyait. 1958 júniusa van, de azt nem tudom, hányadika.

Takaróm nincs, az apám kabátjával takarózom. Meleg van, de én mégis fázok. Csak az eget látom a rácsos ablakon keresztül, amin besüt a nap. A zárkatársam fölém hajol.

– Jól megvert az az állat. – Halkan beszél. Együttérzés van a hangjában.

– Kivégezték őket – mondja még, és nagyon szomorú a hangja.

Nem kérdezem meg, kiket, mert pontosan tudom. Az őr benéz a cellába, és csak annyit mond:

– Kuss legyen.

Mit tehettek velük, ha engem is megkínóztak, csak azért, hogy visszatértem a hazámba. Mit tettek akkor övelük? A kérdés beleragadt a gondolataimba. Nem kellett félelmet bennem, inkább erőt adott. A kihallgatás során rám mért ütések, rúgások daccá kovácsolódtak bennem, ami védte a hitemet. Hitemet a szabadságban.

Már nem vittek el többet kihallgatásra. Várom, mikor hoznak ítéletet. Talán a következő tárgyaláson. Az édesanyám csak azután látogathat meg.

– Van valami mondanivalója az ítélethozatal előtt? – kérdezte a bíró, és az orrára igazította a szemüvegét.

– Igen, bíró úr. Megvetek mindenféle erőszakot. Mindegy, hogy keletről vagy nyugatról jön, vagy a föld másik feléről, mindegy, az erőszaknak mindig áldozatai vannak. Magyarország a hazám, itt vannak a gyökereim, és én itt kívánok élni.

– Ezt nem tudta előbb? Mielőtt elhagyta az országot?

– Amikor meghallottam, hogy lezárták a határt, tudtam, hogy vissza kell jönnöm. Hogy itthon élhessek, hiába lennék a föld másik részén szabad, ide vágynék mindig. Nekem a szabadság itthon kell!

– Elég! – mondta a bíró ellentmondást nem tűrően.

Azután felolvasta az ítéletet. A feszültség dobol a dobhártyámon, mintha a szívem itt lüktetne a fülemben. Nem is értem a paragrafusokat. Az egyetemet nem folytathatom, a büntetés letelte után sem. Osztályidegen vagyok. Hét évre ítélték.

Nem leszek ennek a rendszernek soha a kiszolgálója. Nem leszek párttag soha. Talán egyszer ki tudok menni, és meglátogathatom az igaz magyarok sírját, akik hittek a szabadságban. Hittek az életük árán is. Ezt a vágyat egy nemzetből nem lehet megfélemlítéssel kiirtani, mert ott él az emberek szívében.

1989. június hó 16-a van. A Hősök terén állunk a tengernyi tömegben a férjemmel és a fiammal. Tavaly még könnygázzal és gumibottal felszerelt rendőrök kergettek szét bennünket. Kimegyünk utána a régi szerelmem sírjához. Emlékezem rájuk, és a szabadság ízére, amit 1956 októberében éreztem.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Az 1956-os októberi forradalom Magyarországon a fennálló társadalmi rend és az államhatalom gyökeres és tartós megváltoztatását tűzte ki célul. A szovjet fegyveres beavatkozással rövidesen szabadságharcra alakult forradalom ugyan nem érte el célját, de egy kis nép erkölcsi győzelmét jelentette a világ akkori egyik legfőbb hatalmával szemben, és ez – később derült ki, ma már tényként kezelik a történészek – a kommunizmus végének kezdeteként értékelhető.

Október 23-án az egyetemisták tüntetéséhez százezrek csatlakoztak, ledöntötték a Sztálin-szobrot és elfoglalták a Rádiót annak kapcsán, hogy a tömeg által megfogalmazott kéréseket nem akarták beolvasni. Gerő Ernő még aznap este a szovjeteket hívta segítségül, bár ezt csak október 28-án fogalmazták meg.

Október 31-én az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) vezetősége feloszlatta a széthullóban lévő pártot és Magyar Szocialista Munkáspárt néven új párt alakításáról döntött.

A Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának október 31-i ülésén Hruscsov gyengeségnek minősítette az engedékenységet, és a fegyveres „rendcsinálás” mellett döntött Magyarországon és Lengyelországban. Elhatározását támogatta Kína kommunista pártja is. Az USA pedig azzal bátorította, hogy az október 29-én kitört szuezi válság (arab–izraeli háború kapcsán) kifejezésre juttatta, hogy nem tekinti potenciális katonai partnerének sem Magyarországot, sem Lengyelországot. Hruscsov tájékoztatta az ún. szocialista országok vezetőit a beavatkozásról, amelyhez megszerezte a jugoszláv vezetés egyetértését is. Az új szovjet csapatok már október 31-e előtt megkezdték bevonulásukat Magyarországra.

November 1-jén Nagy Imre megbeszélést kezdett Andropov szovjet nagykövettel, amelynek eredménytelensége után a kabinet egyetértésével bejelentette a diplomátáknak a Varsói Szerződés azonnali felmondását és az ország semlegességét. Este nyolc órakor rádióbeszédben ismertette döntését a lakossággal.

Nem sokkal ezután hangzott el Kádár János beszéde az MSZMP megalakulásáról. Beszédét korábban vették fel. Kádár János ugyanis a november 2-ra virradó éjjel Münnich Ferenc társaságában már úton volt Moszkvába, ahol némi vonakodás után elvállalta a neki szánt szerepet, a szovjet döntés alapján ekkor „megalakult” magyar forradalmi munkás-paraszt kormány vezetését.

November 1–3. között a belpolitikai helyzet konszolidálódni látszott. A munkástanácsok és a helyi forradalmi szervek beszüntették a sztrájkot, november 3-án Nagy Imre átalakította a kormányt, tagjai Kádár János (ismeretlen helyen tartózkodott), Losonczy Géza, Szántó Zoltán és Maléter Pál honvédelmi miniszter (MSZMP), Tildy Zoltán, Kovács Béla, B. Szabó István (FKGP), Bibó István, Farkas Ferenc (Petőfi Párt), Kéthly Anna, Fischer József, Kelemen Gyula (SZDP).

November 3-án este a nem sokkal korábban kiszabadított Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek – a kormány felkérésére – rádiónyilatkozatot adott, amelyben az egyházat ért sérelmek orvoslását sürgette.

November 2–3-án a szovjetek megtévesztő tárgyalásokat kezdeményeztek a csapatkivonásról. A november 3-i tárgyalásokon a Maléter Pál honvédelmi miniszter

vezetésével részt vevő delegációt a szovjet hadsereg tököli főparancsnokságán – a feloszlátott ÁVH néhány tisztje és Piros László volt belügyminiszter jelenlétében – Szerov KGB-elnök letartóztatta.

November 4-én hajnalban a szovjet katonai erők megindították támadásukat. A túlerőben lévő szovjet alakulatok Budapesten és több vidéki városban csak a szabadságharcosokkal vívott heves harcok után érték el céljukat. Csepelen még november 11-én is harcok voltak. (A honvédség irányítás híján védekezés nélkül tűrte, hogy a szovjetek lefegyverezzék.) A fegyveres összecsapásoknak mintegy 2700 magyar áldozata volt. Nagy Imre családjával, néhány munkatársával és az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának több tagjával és azok családjával elfogadta a jugoszláv nagykövetség által felajánlott menedékjogot.

November 7-én szovjet harcokcsikon Budapestre érkezett Kádár János, aki „hivatalosan” csak ekkor vette át kinevezését. (Kérdés, persze, hogy kitől.) A Moszkvához hű Kádár a katonai ellenállás letérése után ellenséges országot talált. A tiltakozás számos formája közül kiemelkedett a Bibó István tervezetén alapuló, a volt koalíciós politikusok által készített, a világpolitikai helyzet ismeretében reménytelen „decemberi kibontakozási javaslat”. Jelentős volt a munkástanácsok tevékenységét összehangoló Nagybudapesti Központi Munkástanács megalakulása november 14-én. Számos illegális sajtótermék is megjelent.

Kádárék, akik a Budapesten tartózkodó szovjet vezetőkre és a szovjet hadseregre támaszkodtak, elvetették a tárgyalásos politikát. November 9-től volt ÁVH-sokból, tisztekből és pártfunkcionáriusokból ún. karhatalmi ezredet (népnyelven pufajkásokat) szerveztek.

November 22-én, a szovjetek kezdeményezésére a szabad elvonulásukat garantáló magyar–jugoszláv államközi egyezmény megkötésével (?) kicsalták Nagy Imréeket a diplomáciai védettséget jelentő jugoszláv nagykövetségről és Romániába szállították.

Az akkori román kommunista vezetők lelkesen üdvözltek Kádár János szovjet sugallatra létrehozott új kormányát, és aktívan támogatták a magyar titkosszolgálat újjászervezését is. Gheorghe-Gheorghiu Dej kormánya a magyar tragédiát arra használta fel, hogy totális ellenőrzés alá vonja Romániát és törvényes okokat találjon a nemzeti kisebbségek, a más nézeteket vallók, az ún. osztályidegen elemek megfélemlítésére, eltávolítására, csírájában fojtva el bármilyen próbálkozást a magyar forradalommal való szolidaritás megnyilvánulására.

Következésképpen az 1956-os magyarországi szabadságharcnak Románia-szerte viselték a legdurvább következményeit. 1956 őszén viszont nemcsak Magyarországon, hanem világszerte még reménykedtek abban, hogy új, szabad világot lehet teremteni.

Milyen volt Románia a magyar forradalom napjaiban?

A lakosság első spontán megnyilvánulásait – nemcsak a magyarokét, hanem a románokét is – részben azokból a helyzetjelentésekből ismerhetjük, amelyek a tartományi székhelyekről a párt Központi Bizottságához a magyar forradalom másnap-

jától befutottak. Ezekből a jelentésekből egy csokorra valót már jó évtizede kiadott egy román történészcsoporthoz. Az 1956. október 26-i, tartományonként összeírt jelentésből tudjuk például, hogy a brassói Ernst Thalmann művek munkásgyűlésén tendenciózus kérdések hangzottak el arról, hogy honnan szereztek az „ellenforradalmárokat” fegyvert, hogy miért kellett a szovjet csapatoknak beavatkozniuk, s miért csatlakoztak a munkások az ellenforradalomhoz.

Lugoson szórólapokat találtak a következő felirattal: „Nem akarunk oroszul tanulni!”

Aradon, a TEBA üzemben a munkásnők az élelmiszer-ellátás helyzetét feszegették, mondván, hogy Magyarországon is bizonyára ezért tört ki a felkelés.

A magyar forradalom visszhangja a Kárpátokon túlra is eljutott. A Suceava tartományi pártbizottság beszámolt arról, hogy egy kizárt párttag kijelentette: jobb, ha abbahagyják a kollektív gazdaságok és társulások szervezését, mert láthatták, mi lett a vége Magyarországon és Lengyelországban. Bukarestben hat központi utcában és parkban találtak a magyar forradalommal való szolidaritásra szólító röplapokat.

A Központi Bizottsághoz beküldött tartományi jelentések egy-két nap múlva megírtak, majd teljesen eltűntek az „ellenforradalmi megnyilvánulások”, mert a helyi pártszervek rájöttek, hogy ezekkel saját maguk imázsát rontják, és elkezdődtek az elítélő nagygyűlésekről szóló jelentések.

A spontán megnyilvánulások mellett sokkal komolyabb szervezkedésekre is sor került, elsősorban az egyetemi központokban.

1956. október 24-én Kolozsváron a Képzőművészeti Főiskolán tartott diákgyűlésen résztvevők közül három egyetemi hallgatót tartóztattak le, közülük a VI. éves Balázs Imrét és Tirnován Videt gyorsított eljárással el is ítélték.

Október 30-án a temesvári Műszaki Egyetemen tartottak nagy diákgyűlést, amelyen nemcsak diákjóléti és egyetemi követelések hangzottak el, hanem a társadalmi és politikai életet érintők is. Itt egy csoport diákot már a gyűlés után le tartóztattak, majd másnap az érdekükben tüntető diákok ellen kivezényelt belügyi karhatalmi alakulatok több mint háromezer egyetemi hallgatót hurcoltak el a kisbecskereki szovjet laktanyába, ahonnan a csapatok az ezt megelőző napon indultak el Magyarország második lerohanására. A december közepén megtartott temesvári diákperben aztán harmincegy diákot ítélték el (Romulus Tașcă és Teodor Stanca).

Kolozsváron a Babeș Egyetemen a forradalommal szolidaritást vállaló röpcédulák jelentek meg, november 1-jén pedig a Bolyai Tudományegyetem diákjai fekete szalaggal a ruhájukon vonultak a Házsongárdi temetőbe, hogy emlékezzenek a forradalom hősi halottaira. A szervezők és résztvevők letartóztatására és elítélésére 1957 májusában–szeptemberében, illetve 1959 februárjában került sor.

Bukarestben a diákok egy csoportja november 4-re tervezett utcai tüntetést, a szekuritáé azonban tudomást szerzett az előkészületekről, és a kezdeményezőket, valamint az Egyetem téren gyülekezőket letartóztatták és elítélték. Hasonló, bár szerényebb méretű megmozdulásokra került sor Brassóban és Krajován is.

A magyarországi forradalom leverése után a Bolyai Tudományegyetemen

a bölcsészkar diákszövetségi vezetők (Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György és Kelemen Kálmán) továbbra is ragaszkodtak a közösen kidolgozott programtervezet néhány előzőleg kidolgozott pontjához, ezért november 17-én letartóztatták és februárban el is ítélték őket. Nem sokkal később sor került egy második „Bolyai-perre”, amelynek vádlottjait, Dávid Gyula tanársegédet és Bartis Ferenc elsőéves magyar szakos hallgatót a Házsongárdi temetőben történekleért, Páskándi Gézát a Várhegyi-féle diákszövetségi program támogatásáért vonták felelősségre. A fő cél azonban a Bolyai Tudományegyetem felszámolása volt, ezt készítette elő 1959 februárjában a harmadik Bolyai-per, amelyben két tanársegédet (Varró Jánost és Lakó Elemért), valamint három hallgatót (Péterfi Irént, Vastag Lajost és a képzőművészeti főiskolás Páll Lajost) ítélték el. A Bolyai-perекhez számíthatjuk más egyetemi hallgatók: Jamandi Emil, Szilágyi Árpád és az akkor már végzett Kósa Bálint elítélését is.

Az „egyetemegyesítés” hangulati előkészítéséhez tartoznak hozzá a kolozsvári protestáns teológiai intézet református és evangélikus hallgatói, illetve unitárius tanárai elleni perek is. Ezekben 1959 tavaszán 26 hallgatót és már végzett fiatal lelkészt, illetve tanárt ítélték el.

A letartóztatások mellett a megtorlás másik formája a megbízhatatlannak ítélt egyetemekről való eltávolítása volt. A bukaresti egyetem irattárából előke-rült egyetlen, 1957 őszéről való dosszié például 400 kizárási határozatot tartalmaz. A Szovjetunióban tanuló román diákok és doktoranduszok közötti tisztogatások következményeként 21 fiataalt rendelték haza a magyar forradalom alatt tanúsított „meg nem felelő magatartásuk” miatt. Soós Ferenc teológust, Halmay Pál műegye-temi hallgatót és hat társukat „terrorista szervezkedés” vádjával állították bíróság elé 1958 novemberében. (A két említettet halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték.)

Természetesen az 1956-os erdélyi szervezkedések nem csak az egyetemi köz-pontokat érintették. Sok embert azért ítélték el, mert a forradalmat rágalmozó pro-paganda ellen léptek fel. Ilyen volt például a gyulakutai Veress Sándor, aki társaival román és magyar nyelvű felvilágosító leveleket küldözgetett szét az országba. Ötüket 1957 júniusában tartóztatták le, és összesen hetvenhárom évre ítélték el. 1957 őszén több olyan per indult, amelyben a szekuritáté szervezatként próbált beállítani em-bereket, s ennek megfelelően nem 3–10 év javítófogház, hanem 10–25 év szigorított börtön járt a „bűntettet” elkövetőknek. Így került börtönbe a szilágysomlyói csoport (Mike András és társai), az erdőfülei Fosztó-csoport, a csíkmadarasi Mihálcz And-rás-csoport, az érendrédi Bujdosó Géza csoportja, a csíkszeredai Puskás Attila, majd Kacsó Tibor csoportja, hogy csak néhányat soroljunk fel ebből a kategóriából. Tu-dunk olyanokról is, akiket a magyarországi fegyveres harcokban vagy a tüntetések-ben való részvétel vádjával ítélték el a román katonai bíróságok (Nagy Lakatos János, Salamon László, Szathmári Zoltán), olyan magyar nemzetiségű katonatisztek-ről is (Papp Géza), akiknek az volt a bűnük, hogy kollégáik előtt elítélték a szovjetek ka-tonai beavatkozását.

Diákos kezdeményezésből született a röpcéző temesvári Bíbor-banda, amely-

nek kilenc tagja ügyében 1958. október 22-én hirdetett ítéletet a katonai bíróság. Hasonló az 1960-ban felderített sepsiszentgyörgyi diákszervezet, a Fehér Szarvasok, vagy a gyergyószentmiklósi Erszéni csoport. 1956-os ösztönzésre több titkos ifjúsági szervezet is létrejött, amelyek ügyében súlyos ítéletek születtek (több mint kétezer év!): a sepsiszentgyörgyi Székely Ifjak Társasága (9 elítélt), a brassói Erdélyi Magyar Ifjak Szövetség (77 személy), a nagyváradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetsége (63 elítélt), a gyergyói Fekete Kéz (24 elítélt).

Voltak olyan, 1956-tal kapcsolatba hozott perek, amelyek szenvedői egymástól függetlenül szóttek terveket „az erdélyi kérdés rendezésére”. Dobai István, a Bolyai Egyetem jogászprofesszora kilenctagú csoportjának perében 1957. november 5-én Dobait és Varga László abrudbányai református lelkészt életfogytiglani börtönre ítélték, Fodor Pál csíkszeredai vasúti mérnököt és négy társát 1958 februárjában 10–25 év közötti büntetésekre.

Az 1956 utáni megtorlás minden vonatkozásban legnagyobb pere Szoboszlai Aladár katolikus pap nevéhez fűződik. A perben 57 embert állítottak bíróság elé, 10 halálos (végrehajtott) ítélet született, a többiek több mint ezerháromszáz év börtönbüntetést kaptak.

1957 októberében került sor a negyedik nagy „hazaárulási perre”, amelynek fővádlottját, Sass Kálmán érmihályfalvi lelkészt és Hollós Istvánt december 2-án Szamosújváron kivégezték, Balaskó Vilmos érolaszi lelkész halálos ítéletét pedig életfogytiglanra változtatták. Ebben a perben még 31 személyt ítétek el összesen hétszázharminc év börtönre.

A magyar forradalmat követő megtorláshullám csupán néhány fontosabb eseményét tudtam itt bemutatni. Stefano Bottoni történész kutatásai nyomán kiderült, hogy Romániában 1956–1962 között több mint 28 000 letartóztatás történt, ebből csak 1957–1959 között közel tízezer ítélet született.

KIVÉGZETTEK:

1958 szeptember 1-jén

1. Szoboszlai Aladár
2. Huszár József
3. Lukács István
4. Fintînar Alexandru
5. Ábrahám Árpád
6. Tamás Dezső
7. Tamás Imre
8. Orbán István
9. Orbán Károly
10. Dr. Kónya István

JÁMBOR ILONA: A MAGYARORSZÁGI FORRADALOM ERDÉLYI VISSZHANGJA

1958 december 2-án a szamosújvári börtönben:

1. Sas Kálmán érmihályfalvi református lelkész
2. Dr. Hollós István volt hadbíró

1. Teodor Mărgineanu hadnagy a borgoprundi tankezred parancsnoka, aki ki akarta szabadítani a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat.

Fel. Le. Fel. Le. Fel. Le. Gépiesen mozgatta a kezeit. Néha hetykén felszegte az állát, de fásult arckifejezésével, görnyedt tartásával igencsak százalmas látványt nyújtott a homályos tükörben. Legalább tíz évvel idősebbnek tűnt a koránál, komorrá tették az arcán keresztülfutó mély barázdák. Izmai a régi erővel simultak a csontjaira, de a bőre pergamenszerűvé vált, a deréksziját a megszokottnál három lyukkal szorosabbra kellett húznia. Látszott rajta, hogy megviseli ez a fogság. Vontatott mozdulattal dobta le a pamacsot, a pengét, a darabka háziszappant a mosdó lábai között lévő kis polcra, majd áthajolt a lavór felett. Nem szerette ilyen közelről nézni az arcát. Petyhüdt volt, fakó, szemei karikásak, a tekintete kifejezéstelen, a szája sarka apatikusan lefelé kunkorodott. Szörnyülködve vizsgálta magát, miközben liláskéken irizáló timsódarabkát szorított az égő, viszkető területekre. Ez nem egy negyvenes, ereje teljében lévő, tanult férfi arca. Ez egy népelnyomó arca. Egy úrhatnám, kekk alaké, aki naphosszat csak dorbézol másnak a rovására, és bizonyára nem veti meg a jó italt és a dohányzást sem. Átfutott az agyán, hogy talán tényleg így kellett volna élnie, de utólag már ne legyen okos az ember, ugyebár. Bátorítóan ráhunyorgott a tükörképére, majd kiballagott az előszobába. Tiszta, vasalt inget vett, és ráhúzta a bekecsét – csalóka még ez a márciusi napfény. A cipők szép fehér papíron sorakoztak az ajtó mellett, nem sározták össze a követ. Minden igyekezete ellenére odapillantott a szövegre. Kimutatások az 1935. évi termény-betakarításról. Összehasonlításnak szánta, de most, hogy föld nincs, jobbnak látta, ha felhasználják azt a sok haszontalan limlomot. Kopott, ócska cipőt húzott. Talpaltatni kellene, de ha valamicske bőr jutott is a falunak, csak az kaphatott belőle, aki közel ült a tűzhöz. Rég nincs már suszter sem, az öreg Kohan csak a szép rózsabokrait hagyta maga mögött, amikor füstként szállt fel az Úrhoz a szigorú vaskapuk mögül. Felvette az asztalról a gondos kezek által előre odakészített elemózsiáját és elindult kifelé. A kúttól a kilötyögött vízből egy takaros kis ösvény kanyargott a hátsó udvar felé. A feleségét a tyúkólak előtt találta. Éppen a vályút döntötte oldalra, egy késsel kikaparta belőle a mohát, és újratöltötte a húszliteres vödörből. Az etetőből kipúposodtak a finomra őrölt kukorica- és búzaszemek élénksárga halmai. Az asszonyka ügyesen feltalálta magát, és nem mutatta, hogy hiányzik neki a birtok, de néha hallotta, hogy álmában még mindig számításokat végez vagy az egyik béressel beszélget. Most viszont félve pillantott a férjére. Csak egy ezredmásodpercre találkozott a tekintetük: Hallottad a híreket? Vajon hol lehet? Visszajöhet majd? – némán hangzottak el a kérdések. Egyikük sem mert kimondani semmi végzeteset. Igyekeztek úgy tenni, mintha minden így lenne normális. Éldegélnek kettecskén az apró házban, dolgoznak, nevelik azt a pár jószágot, esténként lámpafénynél olvasnak. Mintha soha nem lett volna több szoba, több jószág, több éhes száj... és több boldogság. Egy feszült, futó ölelés, és kezdődhet a munkanap. Legalább ők megvannak egymásnak, legalább egymást szeretik. Erre gondolt a férfi, amíg a telep felé sétált. Az út szélén gyalogolt, rugdosta a kavicsokat. Iskola utca – feketélt a nemrég újrafestett névtáblán. Elhaladt a barátságos, földszintes épület mellett, emlékeiben az utóbbi években annyszor hallott OSZTÁLYIDEGEN szó éles hangon ordította túl iskolás éveinek vidám kacaját. Hirtelen megbotlott egy nagyobb kőben.

– Az istenit! – hördült fel. Végül észbe kapott, és gyanakodva körülnézett. Megszorította a munkakönyvét és a személyi igazolványát a belső zsebében. Mikor észrevette, hogy senki nem figyeli, megkönnyebbülten keresztet vetett. Egy-egy elmormolt zsoltár segítette át legnehezebb pillanatain, ha tehetette, megsüvegelte a plébános urat. Most is az égre tekintett, Istenben volt minden bizodalma. Nézte a rózsaszínre, narancssárgára színeződő gomolyfelhőket. A Vizes utca irányában meglátta a felkelő napot. A kis utcát mindig maga alá temette a belvíz vagy a patakáradás. Az elvtársak Béke utcára keresztelték át, de ezen az egy ponton a faluban mindenki megszegte a szocializmus tanításait, és ragaszkodott a régi névhez. Kivéve talán a téeszelnököt, aki mindenben Rákosi elvtárshoz szeretett volna hasonlítani. – Pedig jól ismerte te a Vizes utcát – gondolta rosszmájúan. Emlékezett, a falu végén az utolsó ház volt a szüleié, ennivaló, tüzelő elvétele akadt náluk. És milyen ütődött fiuk volt... csoda hogy a negyedik elemiből ki nem bukott! De aztán addig-addig helyezkedett, míg mintaproletár nem lett belőle, hogy a fene ott ette volna meg! Zsörtölődés közben egészen belefeledkezett a napfelkelte látványába. Piros az ég alja, aligha szél nem lesz. Egybe tudott olvadni a természettel és az időjárással, szinte önként fedték fel egymás előtt titkaikat. Évek hosszú sora óta figyelt, ösztönei, megérzései ritkán csalnak. Ha mégis elverte a jég a terményt, sosem haragudott, tisztelte a foga fehérjét kimutató őserőt. Tisztelte, félte, és vakon, a végsőkéig bízott benne. Tudta, nagyobb ütésre is képes, de nem tapossa el. A föld ugyanaz marad, idomult ugyan a szerzősorsaihoz, megtúrta magán a ruszki csizmákat, de az akarata ellen senki nem szegülhetett, öt éves terv meg bolgárkertészeti ide vagy oda. A szél nem mozdult, a határban messzire el lehetett látni a tiszta levegőben. Nemsokára esni fog, kell is a búzának, amilyen csenevész, az elvtársak megharagszanak, ha nem ad elég szemet. Pedig idén a föld pihenni fog, ez az 1957-es év teljesen átlagos lesz. Nem úgy, mint a tavalyi. Tavaly mennyi kukorica termett a hátsó kertben, még jó, hogy a fia segített törni meg szarát vágni, különben Szent András napjáig cipekedhettek volna az asszonnyal, bár disznó sincs már, hogy a tor napjára kész kelljen lenni. Akkor még ők is könnyebben kapták meg a kévéket Margittal, de még a fia milyen virgonc volt! Alig győzte az anyja lepisszegni, feszít azt hajtotta volna, hogy majd meglásák édesanyámék, nemsokára kiebrudaljuk innen a csillagosokat! Jól tudta pedig, hogy a szomszédok egy zsák daráért is besúgnák őket... Hogy le volt soványodva, mikor visszajött! Alig mert az üveges szeme közé nézni, inkább kifordult a gangra, hogy ne hallja a felesége siránkozását, hogy ebből a gyerekből már csak a füle marad, meg hogy adnánk mink enni édes fiam, ha lenne mit... Aztán elment. Többet tán soha nem jöhet haza. Mikor megnyíltak a határok, éppen csak el tudott iszkolni. Már keresték. Náluk is, és vittek mindent, amit tudtak helyette. Nem tudhatják meg, hogy itthon járt, levelet sem írhat kintről egy darabig, mert mindenkire gyanakszanak. Forradalom... meg felemelték a szavukat a szabadságért, ugyan mire jó ez? Bütykös kezével végigsimította az árkokat az arcán. Éhség, hideg, megalázottság. Ő már csak az ég felé emelheti a szavát, mert a lába alól is elvitték a szeretett földjét. Azóta is megy minden nap ugyanúgy, amíg van ki elől takargatni a fájdalmát.

BÁLINT LILI: PALIMPSZESZT

Csak egyszer lenne ennek vége... Majd ha vége lesz, nagy hangon hirdetik majd, hogy ötvenhatról beszélni kell, és mindenki megemlékezik majd róluk, akik azokban a napokban harcoltak. Ha még él akkor, ráncos, aszalódott arcára néznek majd, és megkérlik, meséljen ötvenhatról. Nem tud ő semmit ötvenhatról... nem látott ő ebből a korból semmit sem, csak érzett. Nem tudta, mi miért történt, de minden nap rázuhantak a következmények, míg teljesen fel nem morzszolták belülről. Ötvenhatról nem fog beszélni. Ötvenhatról hallgatni kell. Na, ne dévánkozzunk itt, mert dolog van, fél tizenkettőkor már tálalva, ne idegeskedjen az asszony. Belökte a téesz-tanya vaskapuját, és lehúzta a svájcisapkát, hogy ne kelljen senki szemébe néznie.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Leszálltunk a metróról, és elindultunk az Andrássy úton. Még reggel volt, 9 óra körül lehetett. A múzeum, amelyet a 60. szám alatt találtunk, még zárva volt, csak 10 órakor nyitott. Papa tekintete elidőzött az épületen. Gondolom, nem most látta először 56 óta, de talán most állt meg először és vette alaposabban szemügyre a monumentális építményt. Talán csak számunkra, vidékieknek tűnik óriásinak ez az épület. Számomra például elég tekintélyt parancsolónak tűnt az egész. Megnéztük a ház oldalára kiszögelt képeket, és papa mindegyiknél elidőzött, megállt egy kicsit.

– Ennek falába volt, úgy is hívták, hogy Falábú. A Corvin mozinál volt a csapatával.

Aztán tovább ment, és egy másik portréra mutatott.

– Őt is láttam, meg őt is, a Körtéren harcoltak.

Kicsit mintha átszellemült volna. Bizonyára visszatértek az emlékei, azok az érzések, amelyeket hatvan éve érzett, mindössze húszévesen. Még sosem láttam őt ilyennek, ha ott, éppen akkor kitört volna egy újabb forradalom, szerintem ahhoz is csatlakozott volna. Még nézelődtünk egy kicsit, majd megérkezett Erzsi néni és az élettársa, Zoli bácsi. Erzsi néni papa húga, aki szintén ott volt hatvan éve, október 23-án, Budapesten. Sőt, ő a pártház mellett lakott, amit minden második percben elmondott. Négyen mentünk hát be. Én másodjára jártam ott, de sikerült eltévednem velük, így kissé kuszán, talán nem sorrendben jártuk végig az emeleteket, termeket, de értettük, miről van szó. Furcsa volt, mert én ezekről a dolgokról csak olvastam, hallottam, ők viszont a részesei voltak mindennek. Nem is hagytakoztam a táblákra, papírokra, melyek leírták a történeteket, mert ők maguk mesélték el nekem. Úgy éreztem, élvezik, hogy mesélhetnek nekem ezekről, és én is élveztem ezt a fajta idegenvezetést. Az előzmények és a Kádár-korszak kiállítása is érdekes volt, de ami őket és engem is a leginkább megérintett, az közvetlenül az október 23-i események és a megtorlás voltak. Papa egy pillanatra felfedezni vélte magát az egyik fotón, ami azon a napon készült.

– Nézd csak, Áron, ez olyan, mint én!

– Nem tudom papa... nem hiszem.

– Gyere csak, Erzsi, nézd meg te is!

Erzsi néni odalépett, és vizsgálta egy darabig a képet.

– Ez nem te vagy.

– Dehogynem! A füle olyan, mint nekem.

– Laci, ez nem te vagy!

– De!

Nálunk családi vonás a makacsság. A kisebb vita tíz percig is eltartott a képfelett, a többi látogató megmosolyogta őket, és talán máshol, egy másik helyen szégyelltem volna, hogy velük vagyok, de itt egyáltalán nem. A megtorlások helyszínén, a pincében, ahol a tömlöcök vannak, Erzsi néni és papa is újabb ismerős arcokat fedeztek fel a képeken. Meséltek, ki ki volt és hogy hol látták őket, vagy hogy mit hallottak róluk. Nem tudom, mit éreztek, mikor kilépték az épületből. Talán megkönny-

nyebbültek egy kicsit és segített a lezárásban, talán csak újra felélénkültek bennük az emlékek.

Papa közben nem mesélte el azokat a részleteket, amiket előtte, otthon. Ő egy egyszerű munkás volt Pesten, és látta, hallotta az utcán vonuló tömeget, de először nem értette, mi folyik. Aztán ő is csatlakozott hozzájuk. Erzsi néni és ő is ütötték a Sztálin-szobrot, hoztak belőle darabokat is. Erzsi néni azóta is őrzi az övét, mint egy trófeát. Aztán sodródtak a tömeggel. Papa elmesélte, hogy a harcok során is ott volt. Egy férfi éppen egy tankot lőtt a géppuskájával, ami egy állványon volt. Közélebb lépett hozzá, hogy megnézzze, milyen a fegyver, körülbelül egy méter lehetett a fejük között, mikor egy nagy durranás hallatszott. A géppuskát kezelő férfit fejbe lőtték. A férfi vére és a szervei papa felsőjén csorogtak le. Lefagyott egy másodpercre, majd felnézett a tankra, abból lőtt ki valaki. Azonnal futni kezdett az ellenkező irányba, és menekült. Látta, ahogyan az orosz tankok bevonulnak a fővárosba, ő egy hirdetőtábla mögé búj el, majd vonaton és gyalog, feltűnést nem keltve jutott haza a Jászságba. Bizonyára mesélt még róla, talán az én memóriámmal van baj, hogy nem emlékszem minden részletre, de az is biztos, hogy ő is felejtett az évek során. Évtizedekig nem mesélt erről akárkinek, megtartotta magának. Érdekes, hogy később kertészként dolgozott Kádár János miniszteri rezidenciáján és gyakran látta az államfőt. Azt mondta, lenyomozták a múltját, de szerencsére semmit sem találtak arról, hogy ő hol volt 56-ban október 23-án.

Nem fogott fegyvert és nem is volt a harcok részese végig, nem állt a tömegek élén, nem lázította a többieket szónoklatokkal. Csak egy volt a sok közül a tömegben, de én úgy tekintek papára, mint egy forradalmárra, szabadságharcosra, hősré és nagyon büszke vagyok rá. A mai napig szívesen hallgatom erről és más rég történt eseményről a történeteit. Megérintett engem is 56 története, és a múzeum is. Elgondolkodtam: ha holnap kitörne egy újabb forradalom, csatlakoznék hozzá? Az első gondolatom az volt, hogy igen. Nem azért, mert hős akarok lenni, egy olyan ember, aki egyszer múzeumok falán díszleg majd egy képen, akiről utcákat neveznek el, nem. Ha látnám, hogy mások is fellázadnak egy olyan rendszer ellen, ami elnyom minket, ami úgy bánik velünk, mint a birkákkal, én is melléjük állnék és bátran indulnék el az oldalukon egy jobb és szebb ország érdekében. A hatalom a mi kezünkben van, és bármikor képesek vagyunk kikökkenteni a vezetést, de ehhez összefogásra van szükségünk. Sztereotípiák, de a magyarok nem erről híresek állítólag. Azonban mikor nagy szükség volt rá, mindig meg tudtuk mozgatni a felettünk álló hatalmat, az elnyomókat. Öröm számomra azt látni, hogy egy sportesemény miatt összejön pár ismeretlen, és együtt szurkol a magyar csapatért, olimpiakonokért. Létezik még összetartás, összetartozás, és remélem, hogy a jövő fiataljai is büszkén emlékeznek vissza a szabadságunkért folytatott harcra, harcokra, és egészséges nemzettudattal örömmel mondják majd, hogy magyar vagyok.